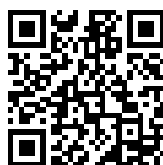

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

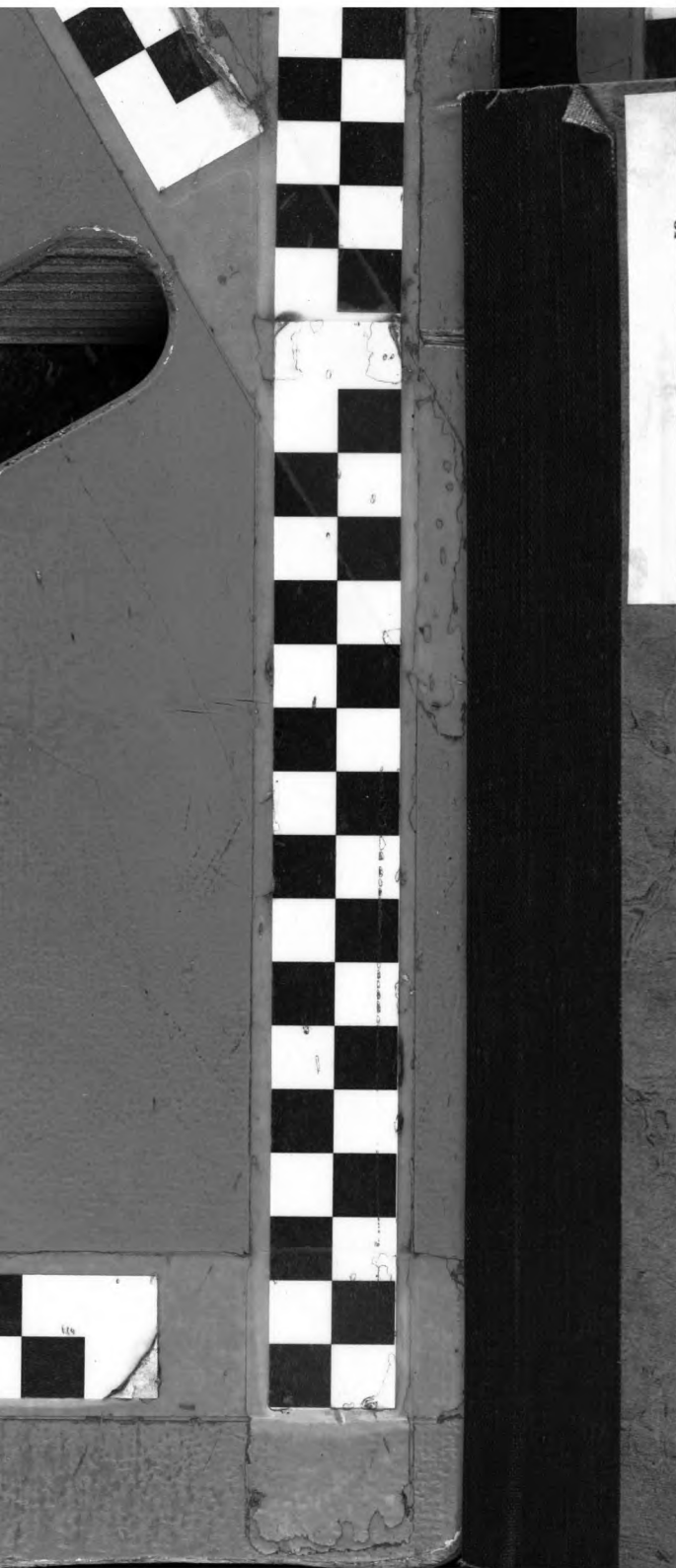
Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsatt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsatt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

943.043 C875

SVERGES POLITIK I FÖRHÅNDE TILL DE
FEDERATIVA RÖELSERNA I TYSKLAND.

Hjalmar Grohns

THE LIBRARY

CLASS 943.043

BOOK C875

J. E. Karslen

SVERGES POLITIK

I FÖRHÅLLANDE TILL

DE FEDERATIVA RÖRELSENA I TYSKLAND

1650—54.

AKADEMISK AFHANDLING

AF

HJALMAR CROHNS.

*Framställes med tillstånd af filosofiska fakulteten vid Alexanders-
Universitetet i Helsingfors till offentlig granskning i hist.
fl. lärosalen den 23 maj 1894 kl. 10 f. m.*

HELSINGFORS,

FINSKA LITTERATUR-SÄLLSKAPETS TRYCKERI,
1894.

Anmärkning.

För vinnande af utrymme användas i texten följande förkortningar:

- K. M. för Kunglig Majestät.
 - K. G. „ pfalzgrafven Karl Gustaf.
 - A. O. „ Axel Oxenstierna.
 - B. O. „ Bengt Oxenstierna.
 - B. „ Mattias Biörenklou.
 - Sn. „ Georg v. Snoilsky.
 - St. „ Johan Stucke.
 - A. B. (inom klammer) för statsarkivet i Berlin.
 - A. H. „ „ „ „ i Hannover.
 - A. P. „ „ „ utrikesministeriets arkiv i Paris.
 - A. S. „ „ „ riksarkivet i Stockholm.
- Med R. R. betecknas riksregistraturet i riksarkivet i Stockholm.
- I texten följes den nya stilen; vid citaten i noterna däremot angifves källornas originaldatum.
-

I.

Planerna vid exekutionsdagen i Nürnberg 1650 om en allmän beväpning af de tyska kretsarna. Frågan om kretsbeväpningen i de västra kretsarna 1650—52.

Kongresserna i Münster och Osnabrück hade gjort slut på kriget i Tyskland, men fredens lugn skänkte de det icke. På de besegrades sida hade man hoppats att förlora mindre, på segrarnes att vinna mera, än hvad som skedt var. Det skriftligt fixerade resultatet af den långa fredsunderhandlingen var ett fördrag, åtminstone i någon del aftvunget alla partier, fullt af oklarheter och halflösta frågor. Och om ock vapnen hvilade, så låg ännu kvar, spridd vida öfver rikets område, den brokiga här, som kämpat med i den långa striden, ingalunda obenägen att ånyo börja sitt blodiga handtvärk och utöfvande våldsamheter, så mycket svårare att fördraga, som de numera hägnades af den officiella freden.

Den stora dagen i Münster, den 24 oktober 1648, hade dessutom lagt endast den första grunden till pacifikationen. Den viktiga frågan att bringa freden till utförande, reglera detaljerna för utrymningen och afdankningen, „de fasta platsernas evakuasjon och truppersnas exauktion“, samt många andra med den, var ännu olöst. I april 1649 öppnades för

att afgöra alla dessa frågor på initiativ från svenskt håll i Nürnberg ännu en gång en lång kongress med de två högsta militära befälhafvarne, Ottavio Piccolomini samt „generalissimus“ Karl Gustaf af Pfalz-Zweibrücken, i spetsen. Både på katolskt och evangeliskt håll insåg man för väl, att Sverige ej utan egoistiska syften ville bibehålla fredsexekutionen i sin hand. Man protesterade, men protesterna blefvo fåfänga. Jämte representanter för Frankrike, Vautorte, d'Avaugour, de la Court, instälde sig i Nürnberg småningom ombud för de tyska riksständerna — för det mesta de rutinerade diplomater, som deltagit i förhandlingarna i Osnabrück och Münster. Först efter mera än två års arbete kunde kongressen skiljas åt; och icke ens då voro alla stridiga frågor lösta. Och ännu vid Nürnberg-förhandlingarna har det gällt icke blott frågan om detaljerna af freden, utan den stora frågan om krig eller fred öfverhufvud. Mer än en gång röra sig tankarna, så snart en större svårighet dyker upp, kring ett möjligt återupptagande af vapnen.

Hvad som främst var egnadt att gifva anledning till oro för riksfredens bestånd, icke blott på den s. k. „exekutionsdagen“ i Nürnberg, utan äfven långt efter den, var att kriget mellan Frankrike och Spanien fortfor alt ännu. Ständigt slungade det sina störtvågor in öfver riksgränsen i väster. Särskildt var det den frankenthalska och den lothringiska frågan, som vållade bekymmer.

Den kurpfalziska fästningen Frankenthal befann sig alt sedan kriget i händerna på en spansk garnison; och Spanien, som hade ingen andel i westfaliska freden, vägrade envist att utlämna platsen, hvilken var af en viss militärisk betydelse. Riket hade icke makt att frånrycka spanjorerna den, och Frankrike fordrade envist en motsvarande plats för sin räkning inom rikets område, ända tils fästningen utrymts,

samt motsatte sig all vidare evakuation, in till dess detta skett. Det kurtrierska Ehrenbreitstein föreföll dem mest lämpligt som assekurationsplats. Det förvägrades dem, och man erbjöd dem i stället riksstaden Heilbronn, men förslaget afböjdes på det bestämdaste af fransmännen, emedan den redan förut var besatt af franska trupper. I oktober 1649 återvände kurfursten Karl Ludvig efter långvarig landsflykt hem och reklamerade sin fästning för sig. I ändlösa underhandlingar försökte man finna en lösning på det svåra problemet; och ännu $3\frac{1}{2}$ år förflöt det efter undertecknandet af westfaliska freden, innan spanjorerna kunde förmås att lämna orten.

Ännu i en betydligt vidare krets och i betydligt djupare grad stördes rikets lugn genom härtig Karl af Lothringen. Förbunden med Spanien, hade han förlorat sitt land till Frankrike och blifvit utesluten ur freden, men ännu långt efter den fortsatte han, halft flykting och spansk partigångare, halft själfständig furste, med djärfhet och betydlig framgång i spetsen för en här af 5—6000 m. krigets blodiga värf i gränsländerna mellan Tyskland, Frankrike och Nederländerna. Spanjorerna drogo betydlig fördel af hans bundsförvantskap, och kardinal Mazarin inlät sig med honom i underhandlingar, som åtminstone för en tid höllo Frankrike skadeslöst för hans egen och hans truppers roflystnad. Gränstrakterna af Tyskland däremot voro honom skyddslöst prisgifna. Sedan kriget innehade också han ett antal fasta platser inom rikets område, bland andra det sickingenska Landstuhl, det nassauska Homburg och det kurtrierska Hammerstein, och för de trupper, som icke lågo inkvarterade i dem, erbjödo de rika näjderna på hvardera sidan Rhen det lämpligaste tillfälle till plundring och de bekvämaste vinterkvarter. Efter att år 1651 såsom bundsförvant till pfalzgreffe Wolf-

gang Wilhelm af Neuburg hafva deltagit i det jülichska kriget, förenade sig härtigen med prinsen af Condé, också han numera en af Spaniens partigångare, för att tidtals operera tillsammans med honom. Prinsens armé var ungefär lika stark som hærtigens. I stället för 5,000 förtryckare hade man nu 10,000. På belägringar, öfverrumplingar och härjande ströftåg tog det aldrig något slut; oaktadt den officiella freden fick man pröfva alla krigets fador. Om kurfursten af Mainz i Frankenthal hade faran i skrämmande närhet, så dignade de kurtrierska länderna redan under bördan, och kurfursten af Köln hotades i sina lüttichska länder af formlig ruin. I februari 1654 tillfångatogs slutligen hærtig Karl af Lothringen oväntadt i den spanska regeringens namn och fördes såsom statsfånge till Spanien. Kort därpå slöts mellan konungen af Spanien och kurfursten af Köln ett fördrag, enligt hvilket alla främmande trupper skulle lämna åtminstone biskopsstiftet Lüttich. För ett ögonblick tyktes den värsta faran öfver. Men fördraget gälde som sagdt endast Lüttich och fästningen Hammerstein, och t. o. m. denna kunde först genom en formlig belägring ryckas ur den lothringiska kommendantens händer. Condé hade dessutom icke undertecknat det samma. Till väckligt normala fredsförhållanden kommo i själfva väcket de västra gränstrakterna i riket, först då spansk-franska kriget tog en ända genom pyreneiska freden.

Det tröstlösaste vid alla dessa missförhållanden för de olyckliga ständerna i västra Tyskland var, att man af rikets öfverhuvud icke kunde vänta det ringaste understöd för att afvärja dem. Blott med den yttersta motsträfvighet hade den österrikiska grenen af det habsburgska huset låtit påtvinga sig den paragraf i det münsterska fredsinstrumentet, hvilken förbjöd den samma att vidare understödja den spanska i det

fortgående kriget mot Frankrike. Och genom hela årtiondet mellan den westfaliska freden och den pyreneiska går i själfva värdet en oafbruten kedja af mer eller mindre uppenbara kränkningar mot denna paragraf från Österrikes sida. Redan på våren 1650 kunde den franska regeringen med hotande påminnelser om att freden var bruten klaga, öfver att kejsaren tillät 4,000 m. kavalleri, som licentierats af honom och enrollerats af spanjorerna, genomtåga rikets område för att deltaga i kampen i Nederländerna. Och om det ock från österrikiskt håll icke utan skäl svarades, att det var emot den tyska friheten, att vilja förhindra trupper, som afdankats, från att taga ny värfning hvar det behagade dem, så läto dock de ständiga diplomatiska konflikterna redan förutse ett förnyadt upptagande af kriget.

Under förhållanden, sådana som dessa, blef „garantin af den så dyrt förvärfvade freden målet och befrielseordet“ för Tysklands furstar och statsmän under åren närmast efter 30-åriga kriget. På något sätt måste man säkerställa sig för alla de faror, som hotade. Och de politiskt lifaktiga bland dem upptogo försöken att verkliggöra denna garanti genom gemensam sammanslutning af sina krafter med så mycket större ifver, som den VIII:de artikeln i det osna-brückska fredsinstrumentet och en lika lydande paragraf i det münsterska uttryckligen tillförsäkrade ständerna full handelsfrihet i fråga om att ingå förbindelser både sinsemellan och med utländska makter, blott med den inskränkning, att de icke finge riktas mot kejsare och rike.

Redan kort efter fredsslutet framtråda på olika håll ansatser bland ständerna till ett närmande i större eller mindre grupper. På våren 1649 negocierades mellan kurfursten af Mainz, landtgreffinnan af Hessen och kurfursten af Bajern om en närmare förening af riksständerna utan åt-

skilnad till religion för att befästa freden. I januari 1650 planeras en defensiv allians mellan Kurköln, Kurbrandenburg och Pfalz-Neuburg, i hvilken äfven Nederländerna och eventuellt Hessen och Braunschweig skulle ingå. Hvardera underhandlingen misslyckades, men hvardera bar i sig fruktbringande frön för framtiden. Och hvardera är, så vidt man kan döma af de sparsamma meddelandena om de samma, uttryck för sin olika riktning inom de federativa rörelsernas gebit. I den mainz-hessisk-bajerska planen fullföljes den idé, som i allmänhet är förhärskande under de första åren efter fredsslutet: idén att uppgiften att finna en värksam garanti för frid och säkerhet var att förvärkliga i mer eller mindre sträng anslutning till de „ordinaria media“, som riksförfattningen, närmare bestämdt rikets kretsförfattning och exekutionsordning, gåfvo vid handen. I den köln-brandenburg-neuburgska planen framlyser tanken att lösa frågan om rikets och eget försvar genom ett förbund af ständerna, beroende af de band, genom hvilka rikets kretsförfattning sammanslöt eller åtskilde dem — framstegstanken, och den tanke, som dominerar de federativa rörelserna i senare hälften af den period, hvarom här är tal.

Alt sedan 1555, då den nya krets- och exekutionsordningen upprättades, hade man allvarligt arbetat på rikets riksförsamlingar att utveckla och förfullkomna dess bestämmelser så, att dess afsedda ändamål: att säkerställa riket för inre fara och yttre våld, skulle kunna göras till verklighet. Men riksdagarnas teoretiska lagstiftning i detta afseende hade endast till försvinnande liten del kommit till efterlefnad. Dels en ojämn maktfördelning inom kretsen: antingen så, att dess område var splittradt i ett altför stort antal mindre territorier med altför underordnade politiska intressen, såsom i den schwabiska; eller så, att ett af kretsens ständer helt och

hållet öfverflyglade de andra och nedtrykte kretsens politiska betydelse till ett minimum, såsom i den österrikiska, burgundiska och bajerska; dels politisk och religiös slitning inom den, såsom i den öfversachsiska och westfaliska, hade städse lagt hämsko på reformerna ¹⁾.

På westfaliska fredskongressen sysselsatte rikets exekutionsordning i icke ringa grad de församlade representanterna. En för hvardera fredsinstrumentet gemensam paragraf ålade kretsarna fredens exekution; en annan stadgade, att „kretsarna, för att den allmänna freden så mycket bättre måtte bevaras, skulle redintegreras“ och att, så snart någon början till ny oro visade sig, det som rikskonstitutionerna stadgade om dess exekution och upprätthållande oförtöfvadt och öfveralt skulle tagas i akt. Dessa artiklar, jämte den skyldighet till garanti, som instrumenten särskildt faststälde, angåfvo närmast den väg man hade att gå.

Sverige och Frankrike, „de båda kronorna“, — så kallade man dem i tidens diplomatiska språk med ett gemensamt namn i deras förhållande till riket, — hvilka främst tillkämpat Tyskland freden, hvilkas ord betydde så mycket i underhandlingen om den samma, och hvilka redan lagt en så mäktig bas för sitt inflytande i Tyskland för framtiden, kunde gifvetvis icke blifva främmande för ständernas sträfvan; Frankrike så mycket mindre, som det direkt intresserade i den frankenthalska frågan och dess fördel på det närmaste berördes af Österrikes understöd till Spanien. Den ständernas „garanti“, som här var fråga om, kunde dessutom lätt blifva en häfstång för vidare utvidgning af deras inflytande i riket.

¹⁾ Se närmare om förhållandena i den öfversachsiska, nedersachsiska och westfaliska kretsen i följ. kap.

Den franska regeringen har också icke försummat att försöka främja de tyska furstarnas sträfvanden och vända dem till sin förmån. Ödet ville emellertid, att man i Paris under en följd af år efter kongresserna i Münster och Osnabrück icke kunde uppträda med all den styrka i den tyska politiken som under fredsunderhandlingen. Redan innan fredsinstrumentet undertecknades, utbröt på hösten 1648 den franska fronden. Henrik IV:s och Richelieus stolta konungadöme fick i främsta rummet tänka på att kämpa för sitt bestånd; i andra rummet på att upprätthålla och utvidga Frankrikes maktställning i Europa. Efter en tillfällig stagnation på våren 1649 uppfiammade upproret under annan form på nytt redan hösten samma år, och först efter årslånga strider lyckades kardinal Mazarin genom att skickligt begagna de olika partierna mot hvarandra återställa lugnet.

För Sverige var undertecknandet af traktaten i Münster liktydigt med allmän fred. Dess välde i Tyskland var med besittningarna vid Oders, Elbes och Wesers mynningar grundadt på det sätt, att rollen af de protestantiska makternas ledare i nordens själfallet tyktes böra tillfalla det. Ty makternas hela område inskränkte sig icke blott till de omedelbart förvärfvade territorierna. Såsom tyskt riks- och kretsstånd skulle det hafva sin konstitutionella andel äfven i den tyska riksstyrelsens förnämsta organer, där det kunde värka med hela tyngden af det inflytande, som dess roll i 30-åriga kriget och dess konungakrona tillförsäkrade det.

Men Sverges nyvunna ställning motsvarades, också den, långt ifrån af tillbörlig inre styrka. Och äfven i Sverges förhållande till riket — såväl i den territoriala begränsningen af dess område som i arten af dess maktfullkomlighet inom det samma — hade fredsinstrumentet lämnat frågor öppna

och obestämda, hvilka måste bringas till klarhet¹⁾, och hvilka voro så mycket svårare att lösa, som man i den nordiska kronan på grund af dess föregående redan på förhand var benägen att se representanten par préférence för eröfringsbegäret, våldet och den giriga maktlystnaden. Sverge hade därjämte ännu icke mottagit investituren för sina tyska länder. Det kunde under sådana förhållanden förvägras rättighet till säte och stämma vid rikets riks- och krets dagar samt sålunda beröfvas den första förutsättningen för att få spela någon som helst roll i det samma.

Drottning Kristina behärskades redan sedan en tid före fredsslutet af ett svärmiskt begär att bringa icke blott Tyskland till fullkomlig „trankvillitet“, utan skänka Europa i dess helhet fredens välsignelse. Hennes hufvudsakliga intresse i den tyska politiken äfven för en tid efter det samma blef att genomföra exekutionen — själfallet att därvid draga den största möjliga nytta, — att ordna förhållandena i de nyvunna provinserna samt befästa sin ställning som „constatus imperii“. Att understöda de tyska ständernas sträfvanden för sin sammanslutning gick väl ihop med tanken att genomföra och upprätthålla Tysklands fred. Men just för att befästa sin ställning som medlem af den tyska staten hade Sverge — i investiturfrågan — intressen att bevaka äfven vid hofvet i Wien; och ett närmande till Spanien följde i viss mån med nödvändighet af dess kommersiella politik. Hvarken Kristinas personliga böjelse eller den djupa brytning hon under sin regeringstid genomgick i sitt sjäslif gjorde henne egnad att i sitt förhållande till ständerna å ena sidan och de habsburgska makterna å den andra välja den väg, som

¹⁾ Frågan om regleringen af gränsen med Brandenburg i Pomern och förhållandet till staden Bremen. Betydelsen af Sverges konflikt med den sistnämnda se följ. kap.

varit förenlig med Sverges naturliga ställning i riket. Och både på grund af sin uppfattning om hvad som var Sverges och hennes rätt och hvad som var öfverensstämmande med dess fördel kom hon i de stridiga frågorna i norra Tyskland att intaga en hållning, som icke kunde ingifva förtroende för hennes afsikter i riket eller samla dess protestantiska furstar omkring henne.

Kristina bestämdes dessutom i sin politik öfverhufvud af personliga och tillfälliga hänsyn. Hon skydde icke att på grund af sådana under det sista året af förhandlingarna i Nürnberg påskynda exekutionen och Karl Gustafs hemresa från Tyskland. Trots all den fasthet, som Sverge visade under den westfaliska fredsunderhandlingen att omgestalta den tyska staten i religiöst och politiskt afseende, i ständerfrihetens, protestantismens och sitt eget intresse, spåras med andra ord redan under den, och senare mer och mer, alt efter som Axel Oxenstierna upphörde att bestämmande invärka på Sverges tyska politik, en viss brist på enhet och konsekvens, en viss likgiltighet för att egna uppmärksamhet äfven åt det minsta, som kunde blifva till nytta för framtiden. För de tyska furstarna, hvilkas vanmakt och obeständighet man så grundligt pröfvat under 30-åriga kriget, hade Kristina för öfrigt icke stort förtroende. Och deras hållning i de underhandlingar, som så lifligt sysselsatte dem efter westfaliska freden, var visserligen föga egnad att höja det samma.

Karl Gustaf var framför alt en handlingens och svärdets man. Om han ock stått nära att lyckas i sin plan att lägga ännu en viktig länk till det svenska väldet vid Östersjöns södra kust; och om han genom sin segerlycka, särskildt sina lysande vapenbragder i Danmark för en tid återgifvit Sverge både dess „reputation“ hos de tyska furstarna och drifvit upp farhågorna för dess öfvermakt t. o. m. till en för

det samma fördelaktigt imponerande höjd, så saknade han dock både håg och tillfälle att värksamt och småningom på diplomaternas fält säkerställa Sverges ställning i Tyskland, sådan den grundats genom westfaliska freden. Minutiösa negociationer, af hvilka frukterna stodo att skörda endast långsamt och i en aflägsnare framtid, voro icke häller hans sak; endast där „papper och bläck“ kunde tillskynda honom synbar och snar fördel, var han benägen att sätta sin lit till sådant. För de tyska furstarna ägde han om möjligt ännu mindre förtroende än Kristina.

Men om sålunda Sverige icke intagit den plats i det rörliga politiska lifvet i Tyskland efter westfaliska freden, som tyktes det beskärd, så har i alla fall den svenska regeringen icke med fullkomlig likgiltighet följt de tyska ständernas förbundssträfvanden — därtill var redan bearbetningen från intressenternas sida för att indraga den samma i dem för stark. För en kortare tid hafva både drottningen, hufvudsakligen för att främja fredsexekutionen, och senare Karl Gustaf, när det en gång gälde att frambesvärja alla makter till det hotade Sverges hjälp, försökt att befordra dem eller skänkt dem sitt understöd; och flere af Sverges bästa diplomater under deras tid hafva tagit den lifligaste del i dem. Just emedan ständernas försök att genom sammanslutning af sina krafter skaffa sig den säkerhet och det rättsskydd centralmakten vägrade dem, ger Tysklands politiska historia efter westfaliska freden dess egentliga karaktär; och emedan Sverige här värkade på det område, där förutsättningar gäfvo att säkerställa och befästa den nyvunna mellaneuropeiska maktställningen, är dess roll i dessa rörelser icke utan sitt intresse. Dess slutliga inträde i Rhenalliansen af år 1658 har icke häller blifvit utan sin betydelse.

I öfra Tyskland är det under de första åren och äfven senare förnämligast de andliga och världsliga furstarna i trakterna af Rhen, där faran var störst, som framträda i de växlande underhandlingar, om hvilka här är fråga. Liflig del i dem tager kurfursten af Köln, Maximilian Henrik, som i september 1650 efterträdde sin farbroder Ferdinand i kurvärdigheten, och kurfursten af Trier, Filip Kristoffer (v. Sötern). En försiktig, senare en bestämdt afböjande hållning, intar däremot Karl Ludvig, kurfursten af Pfalz. Mera dröjande följer äfven härtig Eberhard af Würtemberg dem, medan däremot kurfursten af Bajern, Maximilian, bror till Ferdinand, kurfursten af Köln, och särskildt hans efterträdare sedan september 1651, Ferdinand Maria, visa dem icke ringa intresse. Ur gruppen af furstar i mellersta Tyskland möta här tillfälligtvis redan under rörelsernas första skede — utom såsom antyds det landtgreffliga kasselska huset, ända till september 1650 styrdt af Amalia Elisabet — äfven Wolfgang Wilhelm, pfalzgreffen af Neuburg. Men den som lifligast värkat för en sammanslutning af ständerna i Tyskland, den hvars hof, på en kortare mellantid när, under hela perioden utgör själfva medelpunkten för underhandlingarna om en sådan, är Johan Filip v. Schönborn, ärkebiskopen af Mainz, det heliga romerska rikets kurärkekansler.

Kallad år 1647 till St. Bonifacii stol, trädde Johan Filip, med betydlig äregirighet in i den traditionella sfären af tysk kurärkekanslerpolitik och upptog med icke ringa ifver de försök, som före honom och efter honom gjorts, att höja det mainziska ärkebiskopsdömet till ledande makt för de tyska ständerna, för att, sedan denna ställning en gång vunnits, få spela en aktiv roll icke blott i den tyska, utan äfven i den europeiska politikens allmänna angelägenheter. I själfva verket blir han snart, troget understödd af sin snill-

rike, outtröttligt värksamme minister Boyneburg, en af de inflytelserikaste politiska personligheter i Tyskland under årtiondena efter westfaliska freden. En allvarlig sträfvän att säkerställa det härjade Tyskland för vidare våld och olycka är ett karakteristiskt drag i hans politik, om också omsorgen att skydda ärkestiftets egna landamären spelar en icke obetydlig roll i den samma. Och för att framgångsrikt kunna afvärja faran från de tre stormakter: Österrike, Frankrike och Sverge, som hotade eller åtminstone ansågos hota rikets fred, tyktes honom en konfederation af rikets ständer, stödd just af „de båda kronorna“, och med honom själf, rikskanslern, såsom rikets naturliga ledare i spetsen, vara synnerligt egnad. Både genom sin ställning och på grund af sin personlighet stod Johan Filip så väl under fredsunderhandlingen som på kongressen i Nürnberg i liflig beröring med Sverges och Frankrikes representanter, och det räckte icke länge, innan han, i sammanhang med förhandlingarna på exekutionsdagen, blef i tillfälle att för dem framlägga likartade förslag med det, hvarom han negocierade med Amalia Elisabet af Hessen och Maximilian af Bajern.

Efter träget arbete hade man i Nürnberg uppnått sitt första resultat i september 1649, då man fick till stånd en interims-recess mellan Sverge och riksständerna, hvilken fastställde de principiella grundsatserna för fredsexekutionen. En speciell konvention mellan Karl Gustaf och Piccolomini i oktober reglerade enskildheterna af truppernas afdankning, och ännu under höstens lopp öfverfördes två tredjedelar af de inhemska svenska regementena till Sverge. Efter en kortare stagnation i slutet af året stod man i mars 1650 på svenskt håll så godt som färdig. Men den franska exekutionstraktaten dröjde och dröjde; spanjorerna sutto lugnt kvar i Frankenthal; och så kommo på våren underrättelserna

om truppsändningarna af kejsaren från de österrikiska arfländerna till spanjorernas understöd. Då uppdyka bland de församlade representanterna på exekutionsdagen planer, om att kraftiga åtgärder ändtligen borde vidtagas för att afvärja farorna och påskynda exekutionen. Tankar börja röra sig om en gemensam beväpning af rikets ständer på grundvalen af dess kretsindelning — eine „Verfassung“ der sämtlichen Reichsstände; och den nya riksarméns första värf skulle blifva en operation mot den spanska besättningen i den pfalziska fästningen.

För Johan Filip hafva trupptransporterna från arfländerna till Nederländerna och Italien, hvilka mellan Frankrike och Österrike förebådade ett nytt krig, som naturligtvis närmast hotade Rhen-trakterna, städse utgjort en skräck och städse varit en maning att söka stöd för riksfreden hos Frankrike och Sverge, ehuru han nog dessemellan icke tvekat att, mera än framstegspartiet i riket ansåg lämpligt och fann förklarligt, göra sig till tolk för wienerhofvets intressen. Nu, på våren 1650, stälde de österrikiska truppernas genom marsch och fördröjandet af Frankenthals evakuacion kurfursten i bestämd opposition mot kejsaren. Under sådana förhållanden mottog han besök af tvänne medlemmar af den svenska legationen i Nürnberg. Föranledd af drottning Kristinas upprepade påminnelser att undanrödja hindret i den frankenthalska frågan och i allmänhet påskynda fredsvärket, uppdrog nämligen pfalzgreffen åt Georg Snoilsky och Karl Gustaf Wrangel, hvilka biträdde honom i underhandlingen om exekutionen, att i Würzburg kommunicera med kurfursten, om huru man ändtligen skulle komma till åskadt mål, och påminna honom om den garanti, som fredsinstrumentet påbjöd ¹⁾.

¹⁾ K. G. — K. M. 2 april och K. G. — Sn. 31 mars 1650. Det senare bilaga till det förra. [A. S.]

I början af april hade Wrangel sin audiens. Johan Filip gaf fritt lopp åt sitt missnöje öfver de långsamma förhandlingarna. Han såg, anförde han bland annat, intet annat medel att återvinna Frankenthal, än att ständerna med understöd af de båda kronorna ju förr desto bättre samman-slöto sig som en man och angrepo fästningen. Själf var kurfurstens fast beslutet därtill och hade äfven skrivit och befalt sin gesandt i Nürnberg att göra ett förslag i denna riktning; ty ständerna voro förbundna till ett sådant steg i kraft af fredsgarantin. För Kursachsen och Kurbrandenburg tyktes Johan Filip icke hysa förtroende, men ville de separera sig, föllo hans ord, så kunde de göra det. Han själf, Kurpfalz, hertigen af Würtemberg och landtgreffinnan af Hessen skulle åtminstone stå fast vid kronornas sida; och att äfven kurfurstens af Bayern skulle biträda företaget, där-om var han öfvertygad. Han ansåg därför på det högsta nödvändigt, att kronorna i Nürnberg skulle vända sig till samtliga ständer och affordra dem en förklaring, huruvida de ville hålla den garanti, som fredsinstrumentet stadgade, eller ej. Då skulle man snart få se, hvilka som ännu möjligen voro sinnade att undandraga sig den. På något annat sätt såg kurfurstens icke, att man kunde nå målet; och det fans ej någon annan utväg att få lugn i riket¹⁾.

För Snoilsky, som några dagar senare samtalade med Johan Filip, upprepade denne i hufvudsak hvad han sagt till Wrangel. Efter hvad det tyktes den svenske representanten, hörde kurfurstens och hans råd „ingenting hållre än tal om generalgarantin“.

Johan Filip måste bekänna, medgaf han, att det var ett farligt företag att på nytt gripa till vapen och göra konun-

¹⁾ Wrangel — K. G. 30 mars 1650. Bland K. G:s — K. M. [A. S.]

gen af Spanien till sin fiende, men han fruktade, att om man icke gjorde det, så kunde ännu värre saker följa. Han lät vidare förstå, att kronorna borde restituera de platser de ännu innehade af de ständer, som skulle åtaga sig garantin; — däremot ansåg han ej obilligt, att Sverge fortfarande skulle innehålla de orter det ännu höll besatta af dem bland ständerna, hvilka ej åtog sig den. Att kurfursten härmed syftade på fästningarna i de kejsrerliga arfländerna, undgick icke den svenska representanten ¹⁾).

Snoilsky och Wrangel kunde föga svara till Johan Filips förslag. Idén om en „författning“ af rikets kretsar ²⁾ började emellertid på exekutionsdagen vinna mera och mera terräng. Redan sonderade de mainziska, bajerska, lüneburgska och sachsen-altenburgska sändebuden pfalzgreffen om hans åsikt angående den, och om han trodde, att drottningen såsom medstånd i riket skulle inträda i den samma ³⁾).

De som icke voro sena att underblåsa ständernas planer, voro de franska representanterna. Vid samma tid som Johan Filip mottog Snoilsky och Wrangel i audiens, uppvaktades han af det franska sändebudet de la Court; och för honom har kurfursten gjort samma förslag som för svenskarne ⁴⁾. Sedan början af 1650 hade visserligen den franska regeringen under inflytande af de ånyo utbrutna frondeoroligheterna lagt an på att uttänja underhandlingen i Nürnberg för att sålunda uppskjuta afdankningen och förhindra

¹⁾ Sn. — K. G. 3 och 4 april 1650. Bland K. G:s — K. M. [A. S.] Böhmen hade fullständigt utrymms af svenskarna redan under loppet af 1649; de öfriga österrikiska arfländerna däremot icke. *Dudik*, Schweden in Böhmen und Mähren 1640—50. 363 ff.

²⁾ Den österrikiska och burgundiska själfallet städse undantagen.

³⁾ K. G. — K. M. 14 maj 1650. [A. S.]

⁴⁾ Sn. — K. G. 4 april 1650. [A. S.]

spanjorerna att draga nytta af de trupper, som skulle afskedas i Tyskland, af hvilka man med alt skäl fruktade, att nya skaror skulle öfvergå i spansk tjänst ¹⁾. Att i alla dess detaljer bringa den frankenthalska frågan, som i så väsentlig grad upptog representanterna på exekutionsdagen, till snabb lösning, var därför föga önskvärdt för den samma ²⁾. Men att ständerna skulle träda i rede för Frankrikes sak gentemot Spaniens och Österrikes angrepp på riksfreden, kunde den icke hälsa annat än med tillfredsställelse ³⁾.

Den 16:de och 17:de maj sammanträffade Karl Gustaf själf jämte Alexander Erskein, hans högra hand i exekutionsunderhandlingen, med Johan Filip i Kissingen. Anledningen var att ännu en gång rådgöra med kurfursten, om huru riket skulle bringas till lugn, exekutionen påskyndas, särskildt huru de kejserliga skulle förmås till evakuation af Frankenthal och härtigen af Lothringen att frånträda de orter, som han innehade inom rikets område, samt slutligen att höra kurfurstens uttalande om de mainziska, bajerska, lüneburgska och altenburgska gesandternas förslag i Nürnberg.

Johan Filip sparade icke ord, då han under sina samtal med Karl Gustaf och Erskein kom in på wienerhofvets politik. Det var icke svårt att se, lät han förstå, att Österrike åstundade att indraga de spanska „troublerna“ i riket.

¹⁾ *Odhner*, Sverges deltagande i westf. fredskongr. 326—27.

²⁾ K. G. — K. M. 1 juni, 6 sept. 1650. [A. S.]

³⁾ Detaljerna af Frankrikes roll i dessa underhandlingar — äfven frågan, i hvilken grad Frankrike möjligen tagit initiativet till dem — måste lämnas därhän. Att Mazarin redan under westfaliska fredskongressen arbetat på ett förbund af ständerna i antihabsburgsk riktning för en garanti af freden är känt. Se om Mazarins förslag härom 1644 och särskildt Sverges hållning till det samma, af nyare förf. *Gailardin*, Hist. du Règne de Louis XIV. I. 420.

Redan tidigare hade han, kurfursten, rådt till attacken på Frankenthal; så skulle kejsaren och konungen af Spanien hafva fått klart, att „status imperii åter en gång ville vara fria riksständer“. Vid detta beslut stod han fast alt ännu. Kejsarens arfländer borde icke återgifvas honom, förrän han bragt freden till verklighet; och framför alt borde han icke få bibehålla en större truppstyrka på benen, än exauktorationsfördraget medgaf honom.

Därjämte måste, vidhöll Johan Filip, den af „hans egna och andra i Nürnberg närvarande ständers gesandter föreslagna riksförfattningen ¹⁾“ komma till stånd — och det ännu så länge det fransk-spanska kriget räkte. Rikets säkerhet och lugn berodde af den; utan den skulle det samma aldrig komma till sin frihet. Kejsaren kunde icke ogilla företaget, läto de mainziska diplomaterna förstå, ty rikskonstitutionerna tilläto ju sådant uttryckligen. Och han kunde det så mycket mindre, som han icke presterat Frankenthals och andra platser evakuaton, och som han emot fredens stadgande så offentligt antagit sig „det spanska väsendet“, att han uppställde hela kompanier och skvadroner i sina länder för att sända dem till Spaniens understöd.

Kurfursten hade egentligen icke utforskat sina medständer angående ständerbeväpningen och kunde sålunda icke veta, om de alla voro af samma åsikt som han. Men han ville för att befordra ett så nyttigt företag med det första skrifva till kurfursten af Bajern, försöka disponera honom för det samma och genom honom hans broder kurfursten af

¹⁾ Något sådant förslag med undantag af hvad som ofvan anförts om de mainz. bair. lüneb. och altenb. gesandterna omnämner pfalzgreven icke. Att hela rörelsen främst pådrifvits af kurfursten lider intet tvifvel.

Köln¹⁾. Så betviflade han icke, att man skulle vinna majoritet, och att man med allvar kunde gripa sig värdet an.

Hvad de närmare detaljerna af förbundet beträffade, så borde, om möjligt alla ständer förmås att deltaga i det. I hvar och en af rikets kretsar, den österrikiska och burgundiska undantagen, borde upprättas en kassa och samlas en truppstyrka, förslagsvis i alla 8 tillsammans 8,000 m. till fot och 5,000 ryttare; i Frankfurt skulle bildas ett förbundsrad af vissa deputerade från hvarje krets; genom detta skulle förbundet styras. Armén skulle kommenderas af två generaler, en katolsk och en evangelisk, hvilka skulle subordinera under förbundsrådet. Kurfursten föreslog på de katolskes sida Hatzfeldt och på de evangeliskes Wrangel eller Königsmarck. Och den förenade hären skulle användas och föras mot alla dem, „som icke ville unna riket dess ro“. Redan nu, vid afdankningen, om möjligt vid första evakuationsterminen²⁾ borde det hela fås till stånd, och det utan afseende på om Frankenthal var restitueradt eller ej.

Att „den ena och den andra“ skulle göra många svårigheter vid planens realiserande, betviflade Johan Filip icke, och han yttrade återigen sina farhågor angående Sachsen och Brandenburg. Han lämnade därhän om de skulle inträda. Hvad majoriteten beslöt, skulle väl äfven de slutligen se sig tvungna att bekväma sig i. I alla fall kunde man ju göra räkning äfven på dem hvad kostnaderna beträffade³⁾. Men

¹⁾ På Kurbajern „dem Churcölln folgen würde“, Würtemberg och de frankiska ständerna var kurf. säker, säger han vid ett annat tillfälle; dock skulle öfriga ständer „utan tvifvel följa“.

²⁾ Den fastställdes genom exekutionsrecessen (se ned.) till 10 juli.

³⁾ „Wohin aber die Majora giengen, darzue würden Sie sich doch endlich auch bequemen müssen, und könnte mann auff alle begebenheit den regress, wegen auffgewandter unkosten ahn Sie haben“. Kur-

äfven om man icke kunde vinna majoritet för företaget och få i gång en sammanslutning af samtliga ständer, så ville han som sagdt förena sig med Kurbajern, Würtemberg, Hessen-Kassel, närboende furstar och biskopar samt med riksstäderna och de båda kronorna. Han hade så mycket mera anledning till ett sådant steg, som det var honom bekant, att både han och kurfursten af Bajern voro tämligen illa anskrifna ¹⁾ vid det kejserliga hofvet och därför hade all orsak att tänka på sin säkerhet. Och han var „icke blott genom rikets traditioner befogad därtill, utan han måste äfven såsom kurfurste och director imperii söka rikets välfärd och på sitt ämbetes vägnar föra sådana consilia, som kunde vara till fromma för fredens befastande och rikets lugnande“.

Men Johan Filip — och här kom en af förklaringsgrunderna fram hvarför han så utförligt utvecklat sin plan för svenskarna — ville, upplyste han, icke gärna vara „ensam auktor“ för företaget, just emedan han redan förut stod så illa hos kejsaren, och emedan ständerna, om han komme fram med ett förslag i denna riktning, skulle tro, att han afsåg „något partikulart“ och fullföljde endast egna syftemål. Gjorde däremot kronorna proposition i frågan i Nürnberg, så skulle det hela få ett helt annat utseende. Han skulle emellertid instruera sina representanter att på behörig ort inkomma med tjänlig öfvertalning för att befordra saken. Till Nürnberg skulle han i sådan afsikt sända två sina „hemligaste råd“. Hvad för öfrigt Sverges roll i förbundet beträffade, så antydde kurfursten, att det vore bäst, om drottningen inginge i detsamma blott i egenskap af riksstånd; därigenom skulle hon förtaga mången misstanken, att hon

furstens förmodan är, förutsatt att K. G. refererar hans tanke rätt; onekligen karakteristisk för hans tro på sin idéns realiserbarhet.

¹⁾ „In gar zue schwartzem register.“

med sitt deltagande möjligen afsåg endast „continuum belli directionem“. Utan drottningens och de svenska gesandternas vetskap skulle kurfursten emellertid afgöra ingenting. Och han lefde i den tillförsikt, att Kristina icke skulle ogilla förbundsplanen eller undandraga sig ett så nyttigt företag, utan fastmer, då den endast och allenast afsåg att upprätthålla freden, befordra den samma. Han bad pfalzgreffen gå ständerna tillhanda i frågan samt föredraga planen för Kristina och försäkra henne, att han, kurfursten, skulle låta sig angeläget vara att, så länge han innehade riksdirektoriet, tillåta ingenting, som vore emot fredsslutet eller lände henne och Sverge till skada, utan troget handhafva sitt ämbete till det allmännas gagn — det månne sedan gå honom efter Guds behag¹⁾.

Det af Johan Filip framställda förslaget var ett helt program för en allmän riksbeväpning i den af de båda kronorna under fredskongressen så ifrigt förfäktade ständerfrihetens intresse och innebar ett försök att lägga den ännu återstående fredsexekutionen i ständernas hand. Udden af det planerade ständerförbundet var bestämdt riktad mot hofvet i Wien.

Man skulle icke behöfva befara att man gjorde Karl Gustaf orätt, om man antog, att i den utsikt, som kurfurstens proposition öppnade till ett förnyadt upptagande af vapnen, legat en viss frästelse för honom²⁾. Men om han erfarit en

¹⁾ Sammanfattning af pfalzgreffvens och Erskeins konferenser med Johan Filip och de mainziska diplomaterna (skrifvelsen nämner icke hvilka) enligt K. G:s — K. M. 14 maj 1650. [A. S.] Jfr. *Pufendorf*, de reb. Suec. XXII. § 24.

²⁾ Både samtidens uppfattning och stundom äfven Karl Gustafs egen hållning (se t. ex. *Sattler*, Herzoge v. W. IX. § 59 — förf. baserar sin framställning på den württembergiska gesandens i Nürnberg depescher — och

sådan frästelse, måste den snart hafva kväfts af öfvertygelsen, att i Johan Filips påtänkta fredsrepublik fans föga rum för nya krigiska lagrar, och stäkts af de maningar, som drottningen redan i slutet af 1649 och särskildt på våren 1650 riktade till honom att göra slut på den långa traktaten i Nürnberg och anträda sin hemresa till Sverige ¹⁾.

Kurfurstens proposition för Wrangel i april om attacken på Frankenthal hade icke anslagit Karl Gustaf. Han viste, skriver han till drottningen, att det skulle ställa sig åtskilliga svårigheter för en sådan, och påminner särskildt, att fästningen städse kunde undsättas af spanjorerna från Nederländerna ²⁾. Men redan före sin resa till Kissingen tyckes han hafva ändrat åsikt, och i ett föredrag för ständerna i Nürnberg i början af maj antyder han t. o. m. nödvändigheten af ett angrepp på den pfalziska fästningen ³⁾. En „partikular-författning“ af de fyra öfverkretsarna „för att förhindra de fiendtliga exkursionerna från Frankenthal“ var honom med ett ord åtminstone senare på våren icke emot ⁴⁾.

jfr. framställningen nedan) lämna rum för möjligheten, att en viss större benägenhet att ingå på kurfurstens förslag, än hans skrivelser till drottningen låta förmoda, hos honom värligen fans. Antagligare är dock, att han affekterat en sådan för att påskynda underhandlingen om exekutionen. I betraktande af olikheten i intressen mellan Karl Gustaf och Kristina på denna tid (se härom bl. a. *Odhner*, 324—325) äro pfalzgrefvens skrivelser till henne icke en fullt tillförlitlig källa för hans personliga och politiska uppfattning.

¹⁾ *Odhner*, 324, 327. *Gustafsson*, Bidrag till historien om drottning Kristinas afsägelse och riksdagen 1654. Diss. Upsala. 19.

²⁾ K. G. — K. M. 2 april 1650. [A. S.]

³⁾ K. G. — K. M. 30 april 1650. [A. S.] Jfr. *Pufendorf*, de reb. Suec. XXII. § 23. Ständernas svar i den form förf. ger det är dock att hänföra till tiden efter mötet med kurfursten i Kissingen.

⁴⁾ K. G. — K. M. 25 maj 1650. [A. S.]

Hvad däremot kurfurstens förslag om en allmän beväpning af kretsarna och hans plan i öfrigt beträffar, så bär pfalzgrefvens skrivelser till drottningen intet spår af böjelse för den; han viste att det icke skulle upptagas utan miss-tankar. Och hvad som redan under samtalet med mainzarne föranledde honom att yttra allvarsamma betänkligheter, var just den afgjordt mot Österrike fiendtliga riktning, som kännetecknade det planerade ständerförbundet. Karl Gustaf var väl ense med Johan Filip, om att förbundet skulle förlora hela sin betydelse, om äfven Österrike inträdde däri; man kunde visserligen låta det ske, lydde resolutionen i Kissingen, men mycket bättre vore, om man kunde afhålla kejsaren därifrån, ty han skulle göra anspråk på direktoriet i det samma, och att „anförtro detta åt ett stånd ensamt, skulle falla sig betänkligt;“ sålunda skulle företagets „hufvudändamål icke stå att uppnå“. Enligt hvad „häfden i riket bjöd“, borde förbundet dirigeras af vissa personer på en viss ort och ledningen af armén öfverlämnas åt därtill särskildt utsedda högre militärspersoner, hvilka ägde att utföra hvad förbundsrådet beslöt. Men detta hindrade honom icke att, sekunderad af Erskein, påminna Johan Filip och de mainzska diplomaterna, om att rikskonstitutionerna fordrade kejsarens bifall för ett sådant värk, som det man här hade i sinnet, och att man, innan man skred till det samma, borde försöka de medel, som freden föreskef. Drottningen var visserligen förbunden att garantera denna, men endast i egenskap af medstånd i riket för Pommern, Bremen och Verden. Att bibehålla fästningarna i de kejserliga arfländerna, „hvarigenom man lätt kunde råka i ny vidlyftighet“, skulle utan tvifvel icke vara i drottningens smak¹⁾

¹⁾ K. G. — K. M. 14 maj 1650. [A. S.]

För öfrigt underlät Karl Gustaf icke, skrifver han, att under samtalet med kurfursten stärka honom i hans goda intention och gifva honom förhoppning om drottningens assistens; men han tog hans förslag endast „liksom ad referendum“ och aktade sig att förbinda sig till något definitivt. Han betviflar icke litet, att planen skulle vinna sin fortgång „i anledning af ständernas märkbara irresolution och de mångfaldiga svårigheter, som skulle gifva sig för den samma“. Han uttalar som sin öfvertygelse, att katoliker och protestanter aldrig skulle kunna enas om direktoriet i förbundet, och förslaget om Wrangel var, förmodar han, ingenting annat än en indirekt sondering, om drottningen skulle göra anspråk på ledningen af det. För sin del har han ej sökt annat i konferensen med kurfursten, framhåller han, än göra ett slut på den långvariga traktaten och lösa den frankenthalska frågan på bästa sätt. Han lämnar frågan om kretsdefensionen till sin ort, men det var icke hans afsikt „att synnerligt selsätta sig eller uppehålla sig“ med den samma. Så mycket mera som den — tillägger han karakteristiskt för sitt sätt att se sakerna — „förmämligast afser endast det tillkommande“ ¹⁾.

Att ständerna skulle „deliberera och disputeras“ öfver den samma kunde Karl Gustaf i alla fall „väl låta ske“ ²⁾. Och innan man skildes åt i Kissingen, enades man om, att pfalzgreffen efter sin återkomst till Nürnberg i sammanhang med de ånyo upptagna försöken att pådrifva exekutionen skulle föreslå för ständerna, att fredens fullkomliga utförande borde åvägabringas genom en „särskild författning“ ³⁾. I sammanhang härmed uppsattes ett förslag till en „articulus securitatis“, som skulle införlifvas i den blifvande exekutionsrecessen, och

¹⁾ K. G. — K. M. 14, 25 maj 1650. [A. S.]

²⁾ K. G. — K. M. 25 maj 1650. [A. S.]

³⁾ K. G. — K. M. 14 maj 1650. [A. S.]

som eventuelt stälde det slutliga utförandet af exekutionen i närmaste samband med upprättandet af den föreslagna krets-beväpningen¹⁾. Detaljerna af den samma skulle upptagas i en birecess.

Den 19 maj återvände Karl Gustaf till Nürnberg, och i slutet af månaden skredo de svenska gesandterna att för de där församlade representanterna framlägga resultatet af öfverenskommelsen i Kissingen. Med energiskt framhållande af att pfalzgreffen icke längre kunde uppskjuta sin afresa, och att den frankenthalska frågan, vid hvilken evakuationen hufvudsakligen häftade, ovilkorligen måste få sin lösning dessförrinnan, meddelade de, att generalissimus haft för afsikt att skrida till operation mot den pfalziska fästningen. Men emedan kejsaren liksom öfriga ständer var skyldig att presteras garantin och tils vidare icke hade resolverat därtill, så ville

¹⁾ Den omständighet, hette det i artikeln i fråga, att de i riket af Spanien och Lothringen besatta orterna ännu ej restituerats till sina ägare, hade hittills förhindrat de konfederade kronorna att evakuera och afväpna, men då nu „die gesambte Chur. Fürsten und Stände des Heijl. Römischen Reichss in das mittell getreten undt vor guth befunden, dissfalss, nach ahnleitung des instrumenti pacis, in eine ordentliche undt den Reichss Constitutionibus gemässe verfassung (:wie selbige in einem Neben-aufsatz enthalten:) sich zue setzen, und vermittelst deroselben, die gäntzliche Execution undt securität im werck zue praestirn: also ist hierauff, so wohl von Jhr Kaijsserl. Mtt. alls auch von seiten höchst gedh. beijder Confoederirten Cronen, bewilliget worden, diessen Haupt Resess zue schliessen, und die würckliche Evacuation und Exauctoration abgehandelter massen, allerseits ins werck zue setzen; Jedoch mit die versicherung, dass noch ante (lucka) terminum Evacuationis obgemelte verfassung der sambtlichen Reichss Stände auff einen gewissen fuess gestellet, und gebührender massen eingerichtet werde;“ (Unvorgreifliches project des Articuli Securitatis im Haupt-Recess vorbehaltlich anderer nothwendiger zufallender erinnerungen). — Bilaga till K. G:s — K. M. 14 maj. [A. S.]

han påminna ständerna om hvad deras eget intresse och deras säkerhet fordrade. Rikets kretsförfattning angaf den väg man hade att gå; och han ville gärna lämna ständerna alt biträde samt öfverlåta trupper åt dem för det ändamål de funno för godt att använda dem till. Förrän rikets sekuritet var säkerställd, kunde emellertid drottningen af Sverge icke afträda en enda plats eller afdanka en enda man. Om däremot ständerna voro betänkta att själfva upprätthålla sin frihet, så ville man på svenskt håll genast skrida till evakuationen. Man väntade därför ett projekt af dem „in puncto securitatis“ och ville sedan yttra sig öfver det samma¹⁾.

Den 30 maj gick man i alla tre rikskollegierna till diskussion öfver propositionen. De flesta voro ense, om att kretsdefensionen var „ett högst important värk“. Men utan specialmandat, som man var, kunde man icke yttra sig om den samma i detalj. Man skulle emellertid på svenskt håll — då ju ständerna hade sig rikskonstitutionerna och kretsförfattningen väl bekanta — icke tvifla, på att de, så snart de blott komme till sin frihet igen,²⁾ skulle vidtaga tillbörliga åtgärder för sin säkerhet. Generalissimus och de svenska representerarna borde blott uppsätta och underskrifva exekutionsrecessen, afdanka trupperna och „till hans furstliga Durchlauchts (Karl Gustafs) odödliga ära under ingen pretext längre uppskjuta evacuationen“³⁾.

Det halft undvikande svaret var icke ett allmänt uttryck

¹⁾ Svenskarnes muntliga föredrag för ständerna samt den af det mainziska kansliet skriftligt uppsatta och de svenska representerarna kommunicerade formuleringen af det samma. *v. Meiern*, Acta executionis. II. 273. ff.

²⁾ D. v. s. sluppo bördan af de främmande härarna.

³⁾ *v. Meiern*, Acta executionis. II. 276.

af likgiltighet, för hvad det framställda förslaget innebar. Utsikten till en befrielse från den besvärliga inkvarteringen var, redan den, alt för lockande för att icke värma sinnena för det samma. Talet bland de församlade representanterna för en riksbevärping i fredens intresse¹⁾ och för en gemensam operation mot Frankenthal blef i själfva verket högre och högre²⁾. Den spanska guvernören vidtog redan nödiga an-

¹⁾ Farhågorna att kejsaren skulle göra anspråk på direktionen i den samma skymta dock fram äfven här. v. *Meiern*, Acta executionis. II. 279.

²⁾ „Ou nous escrit de Nuremberg“, berättar en fransk tidning från Köln under dat. af 30 maj (hos v. *Meiern*, Acta executionis, II. 10) „qu'au cas que l'Empereur et le Roy d'Espagne ne donnent en bref vne responce favorable pour la restitution de Frankendal, les Estats de l'Empire sont tout à fait résolus de l'assiéger“. . . . Härefter följer en redogörelse för „le traité n'aguères fait à Kitzinguen entre le Généralissime des troupes Suédoises et quelques Princes“, som i det hela tämligen troget återger hufvudpunkterna af det program för en allmän kretsförfattning, hvilket Johan Filip framlagt för K. G. i Kissingen. . . . „ils“ (stånderna), heter det i en senare underrättelse, dat. Nürnberg 7 juni, (v. *Meiern*, Acta executionis II. 11—12) „persistent dans leur résolution, de prendre par force non seulement la ville de Frankendal, mais aussi les places que les Espagnols et les Lorrains possèdent dans l'Empire“. . . . Den planerade „författningen“ skulle blifva icke blott ett medel att afvärja de hotande farorna och förmå Spaniën och Lothringen att påskynda evakuationen, utan äfven föranleda kejsaren att inställa sina machinationer „und die futura comitia, nach der alten gewohnheit des Reichss einzurichten“, reflekterade man. De ständer, som icke hade egna trupper skulle använda dem, som voro inlogerade i samma krets, och för några månader hålla dem i sin tjänst; och skulle hvarje krets („deren inclusive den Baijerischen 8 seindt“) uppställa en styrka af 1,500 man till fot och 500 till häst. „Das Directorium wehre Chur-oder Fürsten, so Stände wehren, wie hiebevorn observirt, zue committirn, oder könnte durch Generales, deren der höchste zwar ein Catholischer, desen Lieutenant ein Evangelischer, die übrige Generales aber

stalter för att utstå en belägring¹⁾. Men längre än till en allmän försäkran om sin benägenhet för quaestio an kunde ständerna, oaktadt förnyad uppfordran²⁾ af svenskarna tils vidare icke fås.

Redan de anspråk, som fransmännen stälde på de blifvande intressenterna i den föreslagna ständerkonfederationen voro egnade att väcka betänkligheter angående lämpligheten af den samma. Frankenthal borde angripas oförtöfvadt fordrade de, jämte det de vidhöllo, att en motsvarande plats skulle inrymmas åt dem på rikets område; de pretenderade enständigt en specialgaranti af ständerna för Elsass o. s. v.³⁾ Men det fans dessutom äfven dem, som ansågo sig böra göra allt för att förhindra realiserandet af den planerade riksbeväpningen. Till dem hörde främst de habsburgska makterna.

Resultatet af 30-åriga kriget var för Ferdinand III. till det yttre en icke obetydlig minskning i makt och gränslöst härjade länder till det inre. Långt ifrån att hafva uppnått det stolta mål, som hans fader eftersträfvat, fann han efter

von gleichen Religion bestellet, und diesen Generaln aüss Jedem Creijsse 2 Kriegss-Räthe zugeordnet, oder auch von Jedem Creijsse seine militia bestellet, K. G. — K. M. 25 maj 1650. [A. S.] Jfr. *Theatr. Europ.* VI. 1047.

¹⁾ Fransk tidning från Worms dat. 5 Juni 1650, (hos *v. Meiern*, Acta executionis. II. 11).

²⁾ *v. Meiern*, Acta executionis. II. 280.

³⁾ *v. Meiern*, Acta executionis. II. 272, 278, 306, 330 och flerstädes.

Frågan om en specialgaranti af riksständerna för Elsass och Sundgau hade betydligt sysselsatt fransmännen och ständerna redan under fredskongressen, och en sådan garanti hade t. o. m. i viss mening blifvit dem beviljad. (Härom närmare *v. Meiern*, Acta pacis Westphal. VI. 766). För underhandlingen mellan ständerna och fransmännen vid den tid, som här är i fråga, synnerligt vidlyftigt material hos *v. Meiern*, Acta executionis. II. (330 ff. 338, 351, 386 f. 402 f. och flerstädes).

11 års regering genom westfaliska freden sitt anseende i Tyskland och Europa betydligt försvagadt samt Frankrike och Sverge i beråd att taga ledningen af rikets angelägenheter i sina händer. I Madrid var man genom det münsterska freds-instrumentets 3 § afskuren från de österrikiska habsburgarnes understöd i kampen mot den farliga rivalen på andra sidan Pyreneerna. Det gälde att göra alt, för att förmå wiener-regeringen att bryta eller kringgå den, och vid kejsarhofvet var man blott alt för benägen därtill. Så mycket mera måste då alla försök af rikets furstar att med de båda kronornas bistånd ytterligare skilja de två habsburgska linjerna åt af dessa mötas med den bestämdaste gensaga. Så länge planerna på en sammanslutning sysselsatt ständerna, hafva också Österrike och Spanien utvecklat en liflig värksamhet för att motvärka dem; och de hafva icke arbetat utan märkbar framgång. Redan när idén först togs upp i Nürnberg, började strömningen mot den samma från hofven i Wien och Madrid. Det föreföll „främmande“, framhöllo på exekutionsdagen de kejsarliga representanterna Volmar och Crane, att man från svenskt håll propulerade frågan om en „författning“ „då ju sådant tillkom den romerska kejsaren allena“; konungen af Spanien och hertigen af Lothringen hade ju, förklarade de frimodigt, mot riket ingen orsak, hvarför man skulle behöfva befara en invasion af dem eller hafva en riksbeväpning af nöden. De ville blott hoppas, att man på svenskt håll icke hade något „vidt utseende“ i sinnet med sitt förslag ¹⁾).

I Johan Georg I, kurfursten af Sachsen, Österrikes vappdragare bland de protesantiska furstarna i Tyskland ²⁾),

¹⁾ v. *Meiern*, Acta executionis, II. 273, 277.

²⁾ Se om honom särskildt *Auerbach*, La diplomatie française et la cour de Saxe 1648—1680.

Genom en belägring af Frankenthal — så uttalar sig Johan Ge-

hade kejsaren altifrån början en bundsförvant. De mindre katolska ständerna ville eller vågade i allmänhet icke träda i opposition mot hofvet i Wien; och en bundsförvant var för kejsaren också rikets utarmade tillstånd samt de farhågor man måste hysa att, genom den jämförelsevis ringa truppstyrka man i alla fall kunde föra i fält mot orostifterne i väster, blott ytterligare reta Spanien och Lothringen och kanske just störta riket i sin helhet i krig i stället för att rädda det från ett sådant¹⁾).

Fredrik Wilhelm af Brandenburg var å sin sida genom frågan om regleringen af gränsen med Sverge i Pommern invecklad i en tvist med den nordiska kronan, som gjorde honom föga böjd för alla förslag utgående från detta håll. Gränsregleringen skulle jämlikt fredskongressens stadgande afgöras genom „fredlig öfverenskommelse“. Men den fredliga öfverenskommelsen blef en underhandling, som, förd med ovanlig seghet och med många anledningar till förbittring, drog ut ända till våren 1653. Både genom sina representanter på exekutionsdagen i Nürnberg och genom sändebud till rikets furstar bedref kurfursten den mest energiska agitation för sin sak. Särskildt lade han an på att bearbeta sinnena, för att Sverge icke borde tilldelas investitur för sina tyska provinser, innan det gifvit med sig i Pommern²⁾. På våren 1651 såg han sig föranlåten att skicka ett sändebud till Wien enkom

org, enligt hvad Snoilsky vet att förmäla från Frankfurt i februari 1651 — skulle man endast draga ett antal främmande trupper in i riket under pretext af undsättning för fästningen. Detta naturligtvis kretsarna till mycket större omak. Sn. — K. G. 8 febr. 1651. [A. S.]

¹⁾ Se t. ex. för härtigen af Würtemberg *Sattler*, IX. § 56.

²⁾ *Urk. u. Acten*, IV. 877 ff. 887. Jfr. *Pufendorf*, Frid. Wilh. III. 33 ff. *Malmström*, Bidrag till svenska Pommerns hist. 1630—53. Diss. Lund. 132 f.

för att invärka på kejsaren i sådan riktning¹⁾. Redan detta närmande var en anledning för honom att icke mera främja de rörelser bland ständerna, i hvilka man vid kejsarhofvet såg ett uttryck af direkt fiendtlighet mot rikets öfverhufvud.

Under sådana förhållanden var på möjligheten att kunna genomföra idén om kretsbevapningen i dess allmänna form föga att hoppas. Men ännu fortlefde ifvern för den samma. Och genom den hälsosamma invärkan, som den måste utöfva på wienerhofvet för att förmå det till medgörlighet i frågan om den ockuperade pfalziska fästningen och evakuationen i allmänhet²⁾, blef den åtminstone icke utan praktiskt resultat. Efter diverse förslag och motförslag kom man slutligen i medlet af juni till en special-uppgörelse i den förstnämnda, enligt hvilken kejsaren förband sig att månatligen bidraga till den spanska besättningens i Frankenthal underhåll med 3,000 Rthlr och ständerna — för att kejsaren så mycket bättre skulle blifva i tillfälle „att prestera den nödiga sekuriteten för Frankenthal samt slutligt upphäfvande af alla till det samma fallande kontributioner“ — att för tre månaders tid efter exekutionsrecessens underskrifvande bevilja till garnisonens underhåll in summa 45,000 Rthlr. Inom förloppet af nämnda tre månader samt efter tillbörligen försiggången

¹⁾ *Urk. u. Acten*, IV. 890. Jfr. *Pufendorf*, Frid. Wilh. III. § 59.

²⁾ „Laquelle résolution (ständernas planerade angrepp) a tellement surpris les Imperiaux, qu'ils ont envoyé prier le Généralissime des troupes Suédoises de differer pour quelque temps son voyage de Suède, lui promettant de faire en bref des propositions, qui donneroyent des moyens infaillibles pour vn prompt accommodement: mais il n'y a pas voulu entendre“ berättar den franska meddelaren från Nürnberg den 7 juni (v. *Meiern*, *Acta executionis*. II. 11—12; se ofvan p. 27 not 2.), ett påstående, som i alla fall icke vinner uttrycklig bekräftelse af K. G:s skrivelser. Jfr. *Theatr. Europ.* VI. 1047.

evakuation skulle därjämte ständerna, förklarade de, ställa sig i en sådan „med rikskonstitutionerna enlig författning“, att man genom den samma kunde „manuteneras“ vid fredsslutet och säkerställas för hvarje fara ¹⁾).

Den 26 juni undertecknades fredsexekutionsrecessen med Sverige i den kejserliga borgen i Nürnberg ²⁾), och under juli och augusti månaders förlopp afdankades eller bortfördes de i svensk tjänst stående trupperna i Tyskland ³⁾). Den 2 juli skredo äfven fransmännen motvilligt att göra upp den definitiva öfverenskommelsen ⁴⁾ med de kejserliga. Sin fordran på en assekurationsplats hade de redan tidigare fått lof att uppgifva och likaså sina anspråk på en specialgaranti för Elsass. Åt kurfursten af Pfalz öfverläts däremot riksstaden Heilbronn för den tid, som Frankenthal skulle hållas besatt af spanjorerna ⁵⁾). Men i en särskild resolution, daterad samma dag som den franska exekutionsrecessen, återhämtade ständerna gentemot Frankrike, med fastslående af de franska

¹⁾ v. *Meiern*, Acta executionis, II. 301. Jfr. *Theatr. Europ.* VI. 1048.

²⁾ Trykt hos *Dumont*, Corps Universel. VI. 1. 549 ff. och flerstädes. Någon birecess upptagande frågan om „författningen“, såsom i Kissingen planerats, fogades icke till den. Och icke håller i hufvudrecessen intogs något särskildt omnämnande af en sådan. Man nöjde sig med att utsträcka såväl det, som stadgats i fredsinstrumentet om generalgarantin i allmänhet, som särskildt hvad dess XVII artikel innehöll om „ratifikation, konfirmation, fasthållande och säkerställande“ af fredsslutet äfven till den nu uppsatta recessen.

³⁾ Endast i Hinterpommern och Vechte kvarstodo svenska garnisoner. Den sistnämnda fästningen inrymdes Sverige såsom säkerhetsplats för en summa af 150,000 rdr, som ännu återstod af satisfaktionsmedlen från de rhenska kretsarna.

⁴⁾ *Dumont*, VI. 1. 562 ff.

⁵⁾ Se om underhandlingen och öfriga detaljer af öfverenskommelsen med kurf. af Pfalz bl. a. v. *Meiern*. Acta exec. II. 274 ff. *Haüsser*, Gesch. der Rheinischen Pfalz. II. 590 samt executionsrecessen.

representanternas medgifvande i frågan om säkerhetsplatsen, sitt tidigare för de kejserliga och svenskarna proklamerade beslut att tre månader efter fullständig evakuation prestera en tillbörlig „garanti“ af rikets fred ¹⁾).

Man hade således ändtligen kommit till ett resultat, om ock frågans definitiva lösning var uppskjuten till den närmaste framtiden.

De sista dagarna af juli afreste Karl Gustaf från Nürnberg ²⁾, sedan han uppdragit åt Wrangel ledningen af den åter-

¹⁾ Sedan de franska gesandterna, hette det i den, förklarar sig afstå från en säkerhetsplats för Frankenthal „et id ipsum (Frankenthal) in fide & Guarantia Ordinum Imperii constituent, ad quam etiam Sacri Romani Imperii Electores, Principes & Status se paratos & obligatos solenni in tribus Imperii Collegiis firmato Concluso jam ante 7 ejusdem (juni; i aktstycket följes den gamla stilen) resolverunt, quod & non modo Sacrae Caesareae Majestatis, sed & ambarum Coronarum Dominis Legatis intimatum fuit: Ideo Sacri Romani Imperii Ordinum Legati & Deputati confirmato priori Concluso declarant & promittunt, quod pro securitate & conservatione Pacis intra trium Mensium spacium a die factae Exauctorationis & Evacuacionis, nec non praestationis eorum, quae Coronae Galliae ex Instrumenti Pacis dispositione & Conventione incumbunt, secundum Recessum hodie hic subscriptum computandorum Guarantiam Instrumento Pacis conformem ex Sacri Romani Imperii Constitutionum praescripto praeparabunt, propter detentiones locorum vigore Pacis restituendorum, violentas invasiones atque excursions in Terras Imperii, & omnium, quae in Instrumento Pacis continentur, sinceram & realem executionem, dictamque Guarantiam elapso illo trium Mensium Termino sine ulla ulteriori mora praestabunt contra quoscunque, quatenus opus fuerit, praecipue vero, ut loca detenta quantocyus restituantur, & invasiones omnes seu incursiones militares arceantur“. — („Conclusum wegen der Garantie denen Frantzösischen versprochen“. v. *Meiern*, Acta executionis. II. 408).

²⁾ K. G. — K. M. Erfurt 20 juli 1650. [A. S.] v. *Meiern*, Acta executionis. II. 628.

stående militära exekutionen samt åt Bengt Gabrielsson Oxenstierna öfvervakandet af restitutionsväsendet. Snoilsky kvardröjde i Frankfurt för att uppbära de satisfaktionsmedel för Sverges räkning, som ännu icke inlevererats från de rhenska kretsarna ¹⁾).

I en skrivelse daterad 18 juni hade pfalzgreffen mottagit svar på sin redogörelse till drottningen för Johan Filips förslag. Och svaret uttalade ungefär samma uppfattning som den, för hvilken han gjort sig till tolk i sin berättelse om det samma. Kristina hade funnit de öfver fredens exekution, den allmänna garantin och en „stark författning“ förda „diskurserna och consilierna“ goda nog, där de eljes vore „de tempore“ och hade varit hållna ett eller halftannat år tidigare, och samtliga ständer då gjort en författning, genom hvilken kejsaren hade tvungits att genast exekutera freden. Men att nu komma med sådana planer, sedan alt stod på slutet, fann hon med sina saker ingalunda „compatibelt“. Ej håller fann hon rådligt att bibehålla de befästa platserna i kejsarens arfländer, till dess företaget kunde blifva satt i väcket, så mycket mindre som man var tämligen oviss om ständernas böjelse för det samma och „många dokumenter“ funnos till deras irresolution. „Och äre Wi“, slutar hon, „därför med E:s Kärlet af en i allo lika resolution och mening, nämligen fast bättre och rådligare vara att göra utan vidare förhållning

¹⁾ *Odhner* 328, 329. Se ofvan p. 32 not 3.

Pfalzgreffen synes icke hafva efterlämnat någon skriftlig order för Oxenstierna om hans hållning i frågan om kretsbeväpningen. Åtminstone innehåller ett memorial, dateradt Erfurt 23 juli (2 augusti), hvilket skulle utgöra ledning för Oxenstierna i allmänhet, ingenting om den samma. Memorialet i koncept i saml. „Nürnbergska protokoll och handlingar“. [A. S.]

och tidspillan en ände på denna traktaten“¹⁾. Vid samma tid som hon afsände sitt bref till pfalzgreffen, yttrade hon till en af de främmande makternas representanter²⁾ vid sitt hof, att hon — för att använda hans eget målande referat af hennes ord — fann, „que cette machine“, d. v. s. just den planerade kretsbeväpningen, „serait difficile à monter, plus difficile à mouvoir, aisée à rompre et dont les débris serviraient contre les propres inventeurs“³⁾.

Kristinas misstankar om ständernas irresolution vunno blott altför snar bekräftelse. De tre månaderna gingo förbi, utan att Frankenthal evakuerats, och — utan att någon kretsdefension kom till stånd. Och knappast kan det ju förvåna,

¹⁾ R. R. — K. G. 8 juni 1650. [A. S.] Jfr. *Pufendorf*, de reb. Suec. XXII. § 24.

Att pfalzgreffvens innehållsrika skrifvelse af den 14 (24) maj skulle väcka en viss uppmärksamhet i Stockholm är själfallet. Skrifvelsen är för öfrigt — påtagligen i kansliet efter mottagandet — försedd med marginalrubriker och täta kursiveringar. Den 17 juni upplästes den samma i rådet. Huruvida den gifvit anledning till någon diskussion lämnar protokollet icke upplysning om. Rådsprot. [A. S.]

²⁾ Chanut; se om honom längre fram.

³⁾ Chanut — de Brienne 18 juni 1650. Suède Vol. XIV. [A. P.] Jfr. *Memoires de ce qui s'est passée en Suede . . . depuis l'année 1649 jusques en l'année 1652 . . . tirez des depesches de M. Chanut . . . par P. Linage de Vauciennes*. („Mémoires de Chanut“). II. 61. En jämförelse — dock endast för så vidt det gäller framställningen af Sverges och Frankrikes ömsesidiga hållning till hvarandra och till de rörelser i Tyskland, om hvilka här är fråga, och för så vidt af L. de V. använda skrivelser och aktstycken kunnat påträffas — af Chanuts korrespondens till Brienne i utrikesministeriets arkiv i Paris, där en stor del af den samma numera förvaras, med memoirerna, har visat en tämligen trogen öfverensstämmelse af de senare med den förra. Jfr. *Weibull*, Om *Mémoires de Chanut*, Svensk hist. tidskr. VII. 49, 151 ff. VIII. 1, 131 ff.

att man nu, sedan fredsexekutionen i hufvudsak genomförts, åtminstone i de delar af riket, där den „så-dyrt förvärfvade“ och länge saknade freden redan började vinna insteg igen, eller på de håll, där man lystrade till ingifvelserna från hofvet i Wien, tvekade att ånyo taga vapen i hand för de lidande medstånderna i rikets västra del — kanske med risk att just därigenom indraga kriget i riket ännu en gång. Att man genom den planerade ständerbeväpningen i nämnvärd grad skulle kunna påskynda eller lyckas genomdrifva den fullständiga lösningen af de frågor, som alt ännu sysselsatte exekutionsdagen, hade man dock föga anledning att hoppas.

Ännu voro i alla fall planerna på en allmän riksbeväpning icke helt och hållet bortlagda ens i Nürnberg; och den „partikularförfattning“ af rikets västra kretsar, om hvilken förhandlingar redan en tid pågått, betraktade man, åtminstone vid den tid, då en sådan slutligen bragtes å bane, efter hvad man uttryckligen officiellt förklarade, endast som ett slags förberedelse för „en vidare anstalt circa manutentionem et executionem pacis af hela riket eller samtliga dem, som voro inne slutna i freden“ ¹⁾. På riksdagen i Regensburg 2½ år senare upptogos planerna om en allmän beväpning af rikets kretsar med förnyad ifver.

Om man under sommaren i den frankenthalska frågan fått en öfverenskommelse till stånd, som ingaf förhoppning, om att excesserna af besättningen i den ockuperade fästningen åtmin-

¹⁾ *Kopp*, Association derer vorderen Reichs-Crayse. Beilage II. *Theatr. Europ.* VII. 3.

stone för en tid skulle upphöra, så var faran från de lothringska och spanska trupperna på gränsen mot krigsskådeplatsen kvar i hela sin vidd. Under loppet af juli inlupo klagomål öfver deras härjningar af den allvarsamma art, att man från mainziskt håll med påminnelser om det till Sverge och Frankrike afgifna löftet ånyo ansåg sig böra börja en kraftigare påtryckning för gemensamt värksamt motstånd ¹⁾. Ännu en gång proponerades frågan om generalgarantin i alla tre riksskollegierna, men återigen ursäktade sig de närvarande „defectu mandati“ ²⁾. Den 30 juli kom man i alla fall så långt, att man uppdrog åt kurfursten af Mainz att uppmana medlemmarna af kur- och öfverrhenska kretsen liksom äfven andra närboende kurfurstar och ständer att träda samman för att närmare öfverenskomma om medel och utvägar för sin säkerhet ³⁾. Redan i augusti utskrefs en kretsdag för den öfverrhenska kretsen i Worms. Här beslöts, att man inom kretsen skulle uppställa en truppstyrka af ungefär 2,000 m. samt försöka förmå äfven andra kretsar till likartad rustning; närmast skulle man underhandla med den kurrhenska om gemensam defension ⁴⁾. I november öppnades i Frankfurt en församling af den sistnämnda.

I synnerhet städerna i de båda kretsarna voro ifriga för förbundsiden; i öfverrhenska kretsen skyndade de att låta instruera sina sändebud för underhandlingen med de kur-

¹⁾ v. *Meiern*, Acta executionis. II. 629, 634 ff.

²⁾ B. O. — K. G. 20 juli 1650. [A. S.]

³⁾ *Kopp*, Beilage II. *Theatr. Europ.* VII. 2. *Köcher*, Gesch. v. Hannover u. Braunschweig. 21. *Joachim*, Entwicklung des Rheinbundes. 3. Jfr. v. *Meiern*, Acta executionis. II. 637, 645 ff.

⁴⁾ Recessen trykt hos *Kopp*, Beilage I. Jfr. *Köcher*, 21. *Joachim*, 4. Kopia af recessen medföljer B. O:s — K. G. af 1 okt. 1650. [A. S.]

rhenska ¹⁾. Af de kurfurstliga ständerna i kurkretsen var det utom Johan Filip af Mainz främst kurfursten af Trier, kurfursten af Pfalz samt den nya kurfursten af Köln, Maximilian Henrik af Bajern, som arbetade för den samma ²⁾. Enligt de mainziskes påstående är Filip Kristoffer t. o. m. att betrakta som „primus auctor et motor“ för det hela. Men också här funnos redan från början de, som hyste betänkligheter för företaget, och de fyra kurfurstarna hade svårt att komma öfverens ³⁾. En del af ständerna i öfverrhenska kretsen vidhöll, att genom en sådan „armatur“ ett så starkt motparti lätt kunde väckas, att icke ens fyra eller fem af kretsarna med deras ruinerade tillgångar kunde hålla stängen mot det ⁴⁾. Johan Filip och ifrarna ⁵⁾ fälde emellertid icke modet; om den ena och den andra icke ville bidraga med sin kvot, så skulle man, upplyste de, „i enlighet med rikskonstitutionerna och kretsordningen nog veta att hämta den hos honom“ ⁶⁾. Och deras förhoppningar tyktes krönas med framgång. I december infann sig i Frankfurt en deputation från öfverrhenska kretsen för att underhandla med kurkretsens där församlade representanter och

¹⁾ Sn. — K. G. 21 jan. och 19 april 1651. [A. S.]

Snoilskys och Oxenstiernas korrespondens till drottningen — liksom föröfrigt en icke ringa del af den diplomatiska korrespondensen till regeringen under Kristinas tid — saknas i svenska riksarkivet. Luckan fylles i alla fall, hvad Sn. och B. O. vidkommer under dessa år, genom deras skrivelser till pfalzgreffen. Med Oxenstiernas korrespondens till denne följa för öfrigt en del af hans relationer till drottningen i afskrift.

²⁾ *Joachim*, 5; Sn. — K. G. 8 febr. 1651. [A. S.] Sn. nämner dock egendomligt nog endast de tre förstnämnda.

³⁾ Sn. — K. G. 8, 22 febr. 1651. [A. S.]

⁴⁾ *Köcher*, 21.

⁵⁾ Enligt Snoilskys påstående i alla fall representanterna „för de flesta af de öfriga ständerna“.

⁶⁾ Sn. — K. G. 8 febr. 1651. [A. S.]

vinna deras „högnödiga medvärkan till en verklig kretsdefensionsförfattning“ ¹⁾).

Berättigade farhågor för att härtigen af Lothringen skulle taga vinterkvarter på rikets område; de „exorbitanta pressurerna“ af besättningen i Frankenthal, som sedan upphörandet af kontributionerna till fästningen — af hvilka för öfrigt endast en ringa del influtit, — börjat med förnyad styrka ²⁾; våldsamheterna af den pfalziska besättningen i Heilbronn ³⁾, i hvilken man skaffat sig ett nytt plågoris på halsen: alt detta gjorde, att det öfverrhenska förslaget om en allians mellan de båda kretsarna i allmänhet mottogs med bifall; endast om de respektiva kontingenterna hade man svårt att komma öfverens. De sista dagarna i året utfärdades en inbjudning från de två kretsarna till den schwabiska, frankiska och westfaliska att genom delegerade deltaga i diskussionen om den föreslagna sammanslutningen för gemensamt försvar ⁴⁾.

Det visade sig emellertid, att man i den schwabiska och frankiska kretsen icke kunde räkna på mycket medhåll. I den frankiska ifrade i synnerhet Würzburg, Bamberg och Culmbach för defensionsplanen ⁵⁾, men för öfrigt var intresset tämligen lamt. Man lofvade i alla fall sända en deputation till konventet i Frankfurt ⁶⁾. Schwabens katolska ständer voro ej benägna att biträda; och äfven härtig Eberhard ansåg sig, redan innan han mottagit inbjudningsskriften, böra rådfråga sina trosförvanter i nedra Tyskland, omgifven som han var af katolska

¹⁾ *Joachim*, 5. De öfverrhenskens proposition följer som bilaga till B. O:s. — K. M. 10 dec. (kop.) och Sn:s — K. G. 7 dec. 1650. [A. S.]

²⁾ v. *Meiern*, Acta executionis. II. 806, 807.

³⁾ v. *Meiern*, Acta executionis. II. 752, 773.

⁴⁾ *Joachim*, 5.

⁵⁾ B. O. — K. M. 12 nov. 1650, 7 jan. 1651 (kopp.). [A. S.]

⁶⁾ Sn. — K. G. 22 febr. 1651. [A. S.]

ständer, huru han skulle förhålla sig i den viktiga frågan ¹⁾). Äfven i westfaliska kretsen förspordes icke något allmännare intresse för saken ²⁾).

Fransmännen gjorde hvad de kunde för att animera ständerna ³⁾). För Frankrike var äfven en mindre omfattande association af furstar för att förhindra dess fiender att draga nytta af de rika tyska gränstrakterna, för att lägga band på Österrikes truppsändningar till Nederländerna och för att i allmänhet bilda en motvikt mot kejsaren, af altför stor betydelse, för att det icke skulle göra alt för att främja en sådan. Och det hade så mycket mera anledning därtill, som nya truppkårer från de kejserliga arfländerna under sommaren afgingo till spanjorernas understöd i Flandern ⁴⁾). Kort efter det konventet i Frankfurt sammanträd, begaf sig d'Avaugour dit ⁵⁾). Men redan tidigare, särskilda gånger under sommaren och hösten, gjorde han resor till Mainz ⁶⁾), bland annat för att vidtala Johan Filip både angående Österrikes ofvannämnda upprepade „kontraventioner“ mot fredsslutet och i den frankenthalska frågan. Och samtidigt afgingo skrivelser, kryddade med de öfliga antydningarna, om att den franska regeringen var fullt berättigad att i gengäld ånyo börja kriget i Tyskland, till rikets furstar för att klaga öfver dem ⁷⁾). På

¹⁾ Köcher, 22.

²⁾ Om pfalzgreffen af Neuburg se nedan p. 46 och Joachim, 12 ff.

³⁾ B. O. — K. G. 29 okt. 1650. [A. S.]

⁴⁾ Franska tidningar från Frankfurt 4 juni, 2 sept. 1650; hos v, Meiern, Acta executionis. II. 11, 23. Jfr. 272, 697.

⁵⁾ B. O. — K. M. 26 nov. 1650 (kop.). [A. S.] Jfr. för Vautorte *Négociations secrètes touchant la paix de Münster et d'Osnabrück*. . . III. 539.

⁶⁾ Sn. — K. G. 30 aug. 1650. [A. S.]

⁷⁾ *Négoc. secr.* III. 542, 548, 549. Kopp, Beilage II. *Theatr. Europ.* VII. 2. Joachim, 4.

våren 1651 cirkulerade redan rykten om en liga mellan de katolska ständerna och Frankrike¹⁾. Men i själfva verket hade man på franskt håll ingen orsak att glädja sig öfver ständernas hållning. Man märkte snart, att man både i anledning af de tyska furstarnas utarmade tillstånd, i anledning af läget på den spansk-franska krigsskådeplatsen och i anledning af läget inom Frankrike själf hade föga att hoppas²⁾. Både af sistnämnda skäl och för de värfningar, som den franska regeringen själf så ifrigt arbetade för i Tyskland³⁾, ansåg sig t. o. m. Vautorte uttryckligen böra afråda från altför häftiga protester mot hofvet i Wien⁴⁾.

Gången af ständernas förhandlingar följdes i Frankfurt af Snoilsky⁵⁾ och i Nürnberg af Oxenstierna. Upprepade gånger anhöll man redan under hösten hos dem om Sverges „rekommendation“ för defensionsväcket⁶⁾. Men i synnerhet mot slutet af 1650, då ständerna med ökad energi började drifva på det samma, gjorde man ständiga försök att indraga

¹⁾ Köcher, 36.

²⁾ *Négoc. secr.* III. 546.

³⁾ Särskildt lade man som bekant på franskt håll an på att få af de licentierade svenska trupperna i sin tjänst. Källmaterial i frågan bl. a. i *Lettres du cardinal Mazarin* . . . publiées par Chéruei, IV. 617, 624, 635. I *Mémoires de Chanut* återkommer framställningen upprepade gånger till underhandlingen härom.

⁴⁾ „Les actes de cette nature sont des commencemens de querelles, et de rupture: c'est pourquoi le plus foible ne doit jamais les commencer, quand l'utilité n'en est pas manifeste“. Vautorte — de la Court och d'Avaugour, *Négoc. secr.* III. 544.

⁵⁾ Sn. — K. G. 26 aug. 1651 och flerstädes. [A. S.] Sn:s skrivelser äro i alla fall under sensommaren till hufvudsaklig del uppfyllda af redogörelser om underhandlingen angående satisfaktionsmedlen. Om kretsdagen endast några korta notiser särskildt i breffen af 26 och 30 aug.

⁶⁾ B. O. — K. G. 1 okt. 1650. [A. S.]

de svenska representanterna i underhandlingen. Den bayerska gesandten lät Oxenstierna förstå, att man med så mycket större ifver måste drifva på „garantivärket“, emedan det berättades såsom trovärdigt, att man i Wien var i ifrigaste värksamhet ¹⁾ med att i största hast återigen sända några tusen man till Spaniens tjänst i Nederländerna, „hvilket såväl i anledning af genomtågen som andra riket där af hotande attentater väckte naturlig ombrage“ ²⁾. Men främst var det i alla fall kurfursten af Mainz och hans män, som ånyo lade an på att lifva den svenska regeringen för att understöda ständerna. Medan Johan Filip själf redan på senhösten begifvit sig till Würzburg — såsom det hette för att under underhandlingen vara på ett lämpligt ställe, „loco intermedio“, mellan Nürnberg och Frankfurt ³⁾ — framhöllo hans representanter ⁴⁾ för Oxenstierna med uttryck af alldeles „särskild konfidens“ den oundvikliga nödvändigheten af „garantin“. Kurfursten sökte visserligen sitt privatintresse i den, hette det, men äfven „bonum publicum“. Hufvudändamålet var, att man skulle slippa de utländska trupperna. Det var icke skäl, läto de mainziska ministrarna förstå, att lämna huset Österrike en altför „absolut disposition“ i riket, ty man såg tydligt, att det var dess plan att först betvinga de evangeliske och sedan försöka sig på katolikerna ⁵⁾.

Under det Oxenstierna bearbetades i Nürnberg, uttrykte i Frankfurt Vorburg, Johan Filips würzburgske kansler, understödd af de „välaffektionerade“ bland ständerna, för Snoilsky

¹⁾ „in eusserster Bearbeitung begriffen“.

²⁾ B. O. — K. M. 7 jan. 1651 (kop.). [A. S.]

³⁾ B. O. — K. M. 12 nov. 1650 (kop.). [A. S.]

⁴⁾ B. O. nämner icke hvilka.

⁵⁾ B. O. — K. M. 7 jan. 1651 (kop.). [A. S.]

den förhoppning, att han snart skulle få i uppdrag ¹⁾ att i kronan Sverges namn understöda de goda consilierna vid det där pågående konventet. Åtminstone borde en sådan legitimation ankomma, till dess de kejsrerliga sändebuden skulle hinna dit ²⁾. De båda kronornas och rikets sekuritet berodde på, att man icke lät separera sig. Och emedan förhållandena i Frankrike för närvarande icke stodo så alldeles väl, så riktade man närmast och mest sina blickar på Sverge. Skulle ej Sverge och Hessen-Kassel göra sitt bästa, så var ingenting att hoppas af generalgarantin ³⁾. Men en del af ständerna tviflade på, att Sverge synnerligt skulle bry sig om att antaga sig denna sak. Det vore därför af särskild vikt, att någon i drottningens namn skulle animera dem ⁴⁾.

Till mainzarnes och ständernas öfvertalningar lade fransmännen sina ⁵⁾. Kristinas tidigare hållning utgjorde emellertid ingen maning för de svenska representanterna till lifligare deltagande i förhandlingarna; och någon vidare order af henne hade de icke mottagit. De kunde under sådana förhållanden i allmänhet hålla sig endast „in unverbindlichen terminis“, förklara, att de icke mottagit något specialuppdrag i frågan, men att de viste Kristinas afsikt vara att bringa Tyskland till fullständig fred ⁶⁾. De hade för öfrigt så mycket mindre anledning att träda ständerna närmare, som de icke håller för egen del voro obetingadt benägna att un-

¹⁾ „einige Gewalt, wie seine Formalia gelauret“. Sn. — K. G. 7 dec. 1650. [A. S.]

²⁾ Sn. — K. G. 8 febr. 1651. [A. S.]

³⁾ Sn. — K. G. 22 mars 1651. [A. S.]

⁴⁾ Sn. — K. G. 7 dec. 1650, 22 mars 1651. [A. S.]

⁵⁾ B. O. — K. M. 10 dec. 1650 (kop.). [A. S.]

⁶⁾ Sn. — K. G. 7 dec. 1650; B. O. — K. M. 3, 10 dec. 1650; B. O. — K. M. 7 jan. 1651 (kopp.). [A. S.]

derstöda planerna om kretsdefensionen. I synnerhet Oxenstierna har hållit före, att om den samma kan talas „både pro et contra“. Kretsarna, som ifrade för den, saknade, ansåg han, alla medel att ställa sig i verklig försvarsenlig position och skulle lida af den allmänna osäkerheten lika mycket som förut. Han påminner, att det t. o. m. kunde vara riskabelt att inlåta sig med de katolske: det skulle kanske ådraga drottningen de evangeliskes misstro. Det kunde ju vidare hända, att katolikerna fullföljde endast egoistiska syften med sitt armerande. Drottning Kristina intresserade dessutom i frågan „in duplici qualitate“, både såsom suverän drottning och såsom medstånd i riket; det behöfdes därför både i sättet för underhandlingen och i hållningen i själfva frågan ¹⁾ betydlig försiktighet och öfverläggning ²⁾).

Särskilda gånger riktade emellertid de svenska representerarna påminnelser till Stockholm om nödvändigheten af drottningens order ³⁾. Äfven genom pfalzgreffen försökte Oxenstierna förmå henne att bryta sin tystnad ⁴⁾. I förra hälften af december affärdade i själfva värdet Kristina ny befallning till Oxenstierna att med all flit „drifva exekutionen till riktighet, men i synnerhet garantivärket och Frankenthals evakuat⁵⁾“. Men redan den 31 i samma månad anbefaldes han

¹⁾ både „ratione modi tractandi et ipsius tractatus“.

²⁾ B. O. — K. M. 10 dec. 1650 (kop.). [A. S.]

³⁾ B. O. — K. M. 12 nov. och flerstädes. Sn:s skrivelser till pfalzgreffen under sept. och nov. 1650 saknas; under okt. endast 1; och luckan utfylles icke genom korrespondensen till Oxenstiernorna i Tidösamlingen. Att dock äfven Sn. anhållit om drottningens resolution framgår af hennes nedanförda skrifvelse af 14 jan. 1651.

⁴⁾ B. O. — K. G. 3 dec. 1650. [A. S.]

⁵⁾ R. R. — B. O. 30 nov. 1650. [A. S.]

att lämna Nürnberg ¹⁾. Under lifliga beklaganden af ständerna och d'Avaugour — numera den enda kvarvarande af de franska representanterna — afreste han i medlet af februari, sedan han i en skriftlig protest till exekutionskonventet och en annan till de kejserliga representanterna klagat öfver exekutionens långsamhet ²⁾.

Under datum af 14 januari 1651 afgick däremot till Snoilsky en skrifvelse från Stockholm, som bjöd honom att i drottningens namn förklara såväl för kurfursten af Mainz som för de andra i Frankfurt närvarande kretsständerna, att hon af kärlek till freden gärna skulle bidra till alt, som kunde tjäna att upprätthålla den tyska friheten och lugnet i riket. Med första post lofvade hon i en särskild instruktion speciellare uppenbara sin afsikt ³⁾. Men äfven nu uteblef instruktionen, och Snoilsky kunde föga ändra sin hållning af intresserad tillbakadragenhet, omväxlande med lifliga kontestationer „in generalibus“ om Kristinas ifver för att bringa riket till fred.

Redan under de första månaderna af 1651, midt under de mainziska representanternas försök att lifva Sverge för kretsbeväpningen, blef det för öfrigt klart, att det allmänna intresset för den samma icke stod i samma nivå som förut. Städerna, som i hvardera den rhenska kretsen lätit se en

¹⁾ R. R. — B. O. 21 dec. 1650. [A. S.] Jfr. *Pufendorf*, de reb. Suec. XXII. § 36. Om de af Chanut angifna orsakerna till Oxenstiernas återkallande se *Mémoires*, II. 176—177. Hvilken roll dessa orsaker spelat, må lämnas därhän. I alla fall tyckes det hafva funnits äfven andra.

²⁾ B. O. — K. M. 24, 28 jan. 1651. [A. S.] v. *Meiern*, Acta executionis II. 817 ff. Ännu under de sista dagarna före sin afresa uppsökte han af en kort förut från frankiska kretsen till Nürnberg ankommen deputation med anhållan om hans understöd för Frankenthals och Heilbronnns evakuaton.

³⁾ R. R. — Sn. 4 jan. 1651. [A. S.]

sådan böjelse för den, drogo sig tillbaka ¹⁾; de frankfurtska och strassburgska representanterna ordade om, att man, om man företoge något mot Spanien och Lothringen „också endast defensionsvis“, skulle skada kommercierna ²⁾. Landtgreffe Georg af Hessen-Darmstadt vägrade att ställa sin kontingent till alliansarmén ³⁾; och från schwabiska och westfaliska kretsen väntade man förgäfves resolution på inbjudningen ⁴⁾. Äfven kurfursten af Trier visade föga benägenhet att fortsätta underhandlingen och redde sig att hos kurfursten af Köln och pfalzgreffen af Neuburg väcka förslag om en separatallians — en plan, som i alla fall för denna gång gick om intet ⁵⁾. Men särskildt starka dubier visade kurfursten af Pfalz. „Så länge hans eget hus brann, kunde han svårligen mycket bidraga till att släcka på annat håll“, framhöll han ⁶⁾; och den pfalziska gesandten rustade sig att lämna Frankfurt. I Nürnberg, där man höll på med de sista månadernas arbete i fredsexekutionen, och därifrån gesandterna småningom afreste ⁷⁾, hade man föga tid till en uttömmande behandling af frågan om kretsdefensionen.

¹⁾ Sn. — K. G. 25 jan. och 19 april 1651. [A. S.]

²⁾ Sn. — K. G. 18 jan. 1651. [A. S.]

³⁾ *Köcher*, 22.

⁴⁾ Sn. — K. G. 22 febr. och 17 maj 1651. [A. S.]

⁵⁾ *Joachim*, 12 ff. Filip Kristoffer „ville ställa alt till kejsarens ratifikation“, säger Snoilsky; något som de andra ansågo fullkomligt onödigt „und zumahlen der Chur. Fürsten und Stände freijheit und dig-mitet zuwieder“. Sn. — K. G. 8 febr. 1651. [A. S.]

⁶⁾ Sn. — K. G. 18 jan. 1651. [A. S.] *Joachim*, 6.

⁷⁾ Redan kort efter Karl Gustafs och Wrangels afresa — den sistnämdes i augusti — hade en god del af representanterna lämnat konventet. I juli 1650 uppbröt Vantorte därifrån, i november de la Court; den senare, sedan han riktat en ny anhållan till ständerna om uppfyllelsen af garantin. *Négoc. secr.* III. 354; v. *Meiern*, II. 752, 789 f. 799.

Snoilsky tar säkert icke fel, då han antyder, att den flitiga bearbetningen af kurfursten af Brandenburg hos ständerna för att göra Sverges afsikter i riket misstänkta i anledning af den pommerska tvistefrågan, i någon mån lagt band på representanternas vid kretskonventet öppenhet särskildt mot honom. I början af februari 1651 afreste det kurfurstliga sändebudet Matteus Wesenbeck från Frankfurt, sedan han vistats där en tid och „inbillat“ de församlade representanterna ett och annat¹⁾. Hufvudorsaken till ständernas förändrade hållning var emellertid, att det spanska och österrikiska inflytandet började göra sin värkan.

Man hade i Wien och Madrid äfven under hösten och vintern icke försummat sina fatalier. Man lofvade och man hotade. Medan de spanska sändebuden både i Nürnberg och vid kejsarhofvet förklarade, att deras herre nu värligen ville befordra Frankenthals evakuation²⁾, lät den sistnämde den pfalziska gesandten därstädes veta, att i alla fall ständernas plan om en kretsdefension ingalunda var den rätta vägen att förmå konungen af Spanien till ett sådant steg³⁾. Under februari månads förlopp inträffade tvänne kejserliga sändebud, Volmar och grefve Wolkenstein, hos kurfursten af Mainz i Würzburg för att dröja där en längre tid. Och åtminstone den del af deras proposition, som kommunicerades Snoilsky af Vorburg — det förefaller af Johan Filips framtida hållning, nästan som om de haft äfven mera lockande anbud att göra honom, — gick uteslutande ut på afrådande från och inställelse af den planerade kretsdefensionen, med anförande af motiv om huru mycket den kostade ständerna, huru den

¹⁾ Sn. — K. G. 25 jan. 1651. [A. S.]

²⁾ B. O. — K. G. 31 jan. 1651. [A. S.]

³⁾ Sn. — K. G. 11 jan. 1651. [A. S.]

retade lothringarn, förorsakade Spanien „apprehension“¹⁾ o. s. v. Riksvicekanslern Kurtz i Wien lät förstå, att kejsaren vid nuvarande förhållanden ej kunde afdanka ett så stort antal trupper, som han eljes tänkt, och att, om man möjligen i riket hyste förhoppningar om en riksdag²⁾, så skulle han hafva föga lust till en sådan: han ville ej komma till „comitia armata“³⁾.

Både i Frankfurt och Nürnberg glesnade församlingen mer och mer. Det såg redan ut, som skulle de långa förhandlingarna blifva fullkomligt gagnlösa. Alldeles utan resultat blefvo de i alla fall icke. I mars 1651 beslöto de tre andliga kurfurstarna af Mainz, Trier och Köln, de mäktigaste ständerna i kurrhenska kretsen, att för sin enskilda del ändtligen göra allvar af defensionsplanerna. Förbundsrecessen dagtecknades den 21 mars.

Med uttrycklig hänvisning i recessens inledning till den afsedda förbindelsen för gemensamt försvar mellan öfverrhenska och kurrhenska kretsen enades de konfederade om värksamt ömsesidigt understöd, för det fall att någon af dem fiendtliga skulle angripas, och beslöto att för detta ändamål uppställa en truppstyrka af in summa 2,000 m.⁴⁾ Överbefälet öfver de förenade trupperna skulle i fält tillkomma den anfallne, men skulle en hvar af de förbundne genom befälhafvarne för sina respektiva truppkårer därvid äga rätt till en rådgifvande röst. För framtiden skulle tillsättas ett särskildt

¹⁾ Sn. — K. G. 22 febr. 1, 22 mars 1651. [A. S.] (Dat. i brefvet af 1:sta, efter hvad det synes, felaktig i orig. Bör möjl. vara 11).

²⁾ Fredsslutet hade föreskrifvit sammankallandet af en riksdag inom 6 månader efter fredens ratifikation. Den sammankallades först i okt. 1652 (se kap. III).

³⁾ Sn. — K. G. 1 (?) mars 1651. [A. S.]

⁴⁾ Noga taget 2,018 med kurfursten af Pfalz inräknad 2,408.

öfverdirektorium, i hvars ställe tils vidare skulle fungera ett utskott, sammansatt af representanter för hvar och en af de konfedererade, för att såsom gemensamt krigsråd i sina herrars namn afgöra i alla militära förbundsfrågor. Äfven öfriga ständer af kurrhenska kretsen skulle efter öflig kommunikation mellan de allierade icke förvägras bistånd af dem. Och biträde till förbundet skulle stå öppet också för ständer från andra kretsar; kurfursten af Mainz ägde att jämte det ifrågavarande utskottet fatta närmare beslut i sådant fall.

Slutligen enades man om att gifva kejsaren tillbörlig notifikation om förbundet ¹⁾ och att vidare negociera om gemensam defension såväl med öfverrhenska kretsen som med den frankiska, schwabiska och westfaliska.

Äfven kurfursten af Pfalz var med en kontingent af 50 m. till häst och 340 till fot upptagen bland de fördragsslutande, och recessen stadgade, att han, om han antog förbundets villkor, när som helst kunde inträda i det ²⁾. Både

¹⁾ Förslaget om notifikationen utgick, enligt hvad Snoilsky vet att anföras, från kurfursten af Pfalz och „skandaliserade“ till en början i icke ringa grad de öfriga; „wie dann zumahlen das letztere (d. v. s. just Karl Ludvigs förslag) ein höchst praedjudicirliches werck seije“, tilllägger den svenska representanten. Sn. — K. G. 1 (?) mars 1651. [A. S.] Den 14 april har, efter hvad han senare meddelar, notifikationen till kejsaren afgått. Sn. — K. G. 5 april 1651. [A. S.]

²⁾ *Köcher*, 22. Längre analys af recessen hos *Joachim*, 6 ff., efter afskrift i arkivet i Düsseldorf. Kortare omnämmanden flerstädes — af nyare förf. *Erdmannsdörffer*, *Deutsche Gesch. vom Westf. Frieden bis zum Regierungsantritt Friedrichs des Grossen*. 136 (Allg. Gesch. in Einzeldarstellungen herausg. von W. Oncken); *Zwiedineck-Südenhorst*, *Deutsche Gesch. im Zeitraum der Gründung des preuss. Königtums* I. 146. — Underrättelsen om förbundets afslutande meddelades Snoilsky några dagar senare genom Vorburg; men afskrift af recessen lyckades han icke få. Man var, efter hvad det synes, ganska angelägen om dess hemlighållande. Sn. — K. G. 15, 22 mars 1651. [A. S.]

af utomstående och t. o. m. af de förbundne själfva har han också ansetts halft tillhöra det samma ¹⁾. Värklig medlem af det har han emellertid aldrig blifvit.

De konfedererade gäfvö sig, då de funno sådant med sin fördel förenligt, min af att i sitt förbund se endast ett vanligt kretsdaysbeslut. Men faktiskt var deras allians ett surrogat för den sammanslutning af vidare omfattning, som man hittills förgäfvos försökt få till stånd. Och man hade äfven gifvit uttryckligt uttryck åt den tanke i förbundsrecessen, att andra kretsar eller ständer ur dem skulle kunna biträda defensionen. Det är också denna tanke, som ger förbundet dess egentliga betydelse. Det är i själfva värdet den första förelöparen till Rhenalliansen af år 1658.

Den 12 april fick man ändtligen till stånd den definitiva öfverenskommelsen äfven i underhandlingen om alliansen mellan den öfverrhenska och kurrhenska kretsen. Kontingenten för den förra fastställdes till 2,000 m., för den senare till $1\frac{1}{9}$, „Römermonat“ ²⁾ d. v. s. ungefär 1,240 m. Under maj månads förlopp skulle trupperna ovillkorligen stå färdiga. De deputerade beslöto tillika att ännu en tid i Frankfurt afvakta

¹⁾ Den mainziska gesandten Meels yttrande kan att döma af särskilda omständigheter knappast tagas endast som en förespegling; jfr. *Joa-chim*, 8. not 2. Enligt hvad Snoilsky hade fått notis om, hade kurfursten tidigare t. o. m. uttryckligen lofvat att med 70 m. till fot och 30 till häst bistå de af hertigen af Lothringen hårdt ansatta ständerna och furstarna vid Mosel, dock på det villkor, att kretsens öfriga ständer skulle bidraga i proportion. Sn. — K. G. 1 (?) mars 1651. [A. S.]

²⁾ „Römermonat“ var den häfdvunna benämningen för enheten af den skatt, som på grundvalen af riksmatrikeln af ständerna skulle erläggas till kejsaren för rikets krig och andra utomordentliga utgifter. Skatten ersatte som känt egentligen den truppstyrka, med hvilken ständerna skulle biträda de tyska kejsarnes härnadståg till Italien.

ankomsten af representanterna för de tre öfriga kretsar, som man inbjudit ¹⁾).

Kort efter det man skridit till undertecknandet af recessen i mars, hade äfven Snoilsky mottagit en order angående sin hållning till ständernas förbundssträfvanden ²⁾; och snart afsändes, efter en förnyad befallning att återvända till Nürnberg — emedan drottningen sport, „att ännu mycket är ogjordt till fredens exekution“, — en ungefär lika lydande till Oxenstierna ³⁾. Österrikes och Spaniens halstarrighet i fredsvärket och hotelser att just i anledning af ständernas defensionsplaner uppskjuta det samma hade slutligen förmått Kristina att bryta sin tystnad. Utfärdandet af hennes order står tillika i närmaste samband med den franska regeringens bearbetning i Stockholm för att intressera henne för ständernas sammanslutningsförsök och de båda kronornas intressen i riket samt för Frankrikes intressen i allmänhet.

Sverige och Frankrike, som i förbund med hvarandra så mäktigt ingripit i Tyskland under 30-åriga kriget och som tillsammans firat triumfen af westfaliska freden, hade vid dennas afslutande icke förbundit sig genom något särskildt fördrag för ömsesidig garanti af den samma. Frågan om ett sådant hade emellertid redan länge varit å bane; och på båda sidor visade man icke ringa intresse för ett närmande ⁴⁾. Det

¹⁾ Recessen trykt hos *Kopp*, Beilage II, samt, ehuru icke fullständigt, i *Theatr. Europ.* VII. 1 ff. Analys hos *Joachim*, 9. Jfr. *Köcher*, 21; *Fester*, Die armirten Stände u. die Reichskriegsverfassung 1681—97. 21.

²⁾ Mottagandet anmälldt, Sn. — K. G. 29 mars 1651. [A. S.]

³⁾ R. R. — B. O. 8, 15 mars 1651. [A. S.] Oxenstierna hade nämligen fortfarande kvardröjt i Tyskland.

⁴⁾ Kristina utom af politiska äfven af kommersiella skäl (se t. ex. *Lettres du cardinal Mazarin*. III. 326, IV. 619, *Mémoires de Cha-*

fans i alla fall omständigheter, som alt ifrån början kastade sin skugga öfver den löftesrika negociationen och som ingåfvo särskildt den svenska regeringen betänkligheter för ett nytt förbund. Redan en subsidiefordran af Sverge till Frankrike på grund af traktaten i Hamburg 1641 — enligt den svenska slutkalkylen uppgick summan till 993,445 rdr — vållade en viss störing, så mycket mera som man på svenskt håll var synnerligen angelägen om snabb likvid och på franskt lika bestämdt höll fast vid, att Sverges fordran var oberättigad, som man var oförmögen att utbetala den ¹⁾. Frondens oroligheter, som i icke ringa mån skadat Frankrikes anseende i Tyskland, måste äfven i Sverge lägga band på böjelsen för intimare närmande ²⁾. Och därtill kom hänsynen för de habsburgska makterna samt farhågorna, för att Frankrike ville gifva det planerade förbundet en mot kejsarhofvet altför offensiv riktning ³⁾. Redan i juli 1650 förklarade Kristina för

nut. I och II, passim); Frankrike, främst emedan det i Sverge fortfarande såg ett värktyg mot arffjenden Österrike. *Recueil des instructions données aux ambassadeurs de France. Suède XX. Russie XII.*

¹⁾ Instr. för Salvius och de la Gardie för underhandlingen med Chanut. R. R. 16 juli 1651. [A. S.] *Lettres du card. Mazarin*, III. 326—327.

²⁾ Chanut försökte själfallet i sina redogörelser i Stockholm för läget i Frankrike så vidt möjligt förringa farans betydelse (*Mémoires de Chanut*, passim). Men drottningen mottog underrättelser därifrån äfven på andra vägar, bland annat genom sin resident i Paris från 1648 i jan. till sommaren 1649, Schering Rosenhane. Jfr. *Schlözer*, *Schwedische Biografie*. II. 553 ff., *Berch*, Namnkunniga svenska herrars och fruars skådepenningar. I. 225.

³⁾ Kristinas fredsbemödlingsförsök mellan regeringen och partierna i Frankrike samt hennes svärmiska beundran för Condé torde å andra sidan hafva väkt åtminstone en viss misstämning vid det franska hofvet Jfr. *Lettres du card. Mazarin*, IV. 708, och V. 572—73; *Mémoires de Chanut* III. 2 ff.

Sverges församlade ständer, att det var hennes afsikt att „med första lägenhet beskicka kejsaren och all god vänskap med honom vidare befästa och förmera“ ¹⁾. I slutet af året redde sig drottningen att till Wien som gesandt afsända Matthias Biörenklou för att afhandla preliminärerna angående mottagandet af investituren ²⁾. Och i januari 1651 afgick ett sändebud till Frankrike och Spanien, bland annat för att erbjuda hennes fredsbemedling, men först och sist för att underhandla om ett närmande mellan Spanien och Sverige i kommercielt hänseende ³⁾.

Frankrikes representant i Stockholm var Pierre Hector de Chanut. Han hade med ett mindre mellanskof år 1649 vistats där altsedan 1646 och i hög grad tillvunnit sig drottning Kristinas förtroende ⁴⁾. På hösten 1650 börjar han — dock ständigt såvidt möjligt undvikande att låta det franska hofvet framstå i dagern af „solliciteur och requérant“ ⁵⁾

¹⁾ *Sverges Ridderskaps och adels riksdagsprotokoll*, IV. 459.

²⁾ R. R. 18 dec. 1650 och följ. data [A. S.]. Talrika bref i registr. sedan våren 1651. Jfr. *Berch*, II. 55 f., *Mémoires de Chanut*, II. 149, 159, *Pufendorf*, de reb. Suec. II. XXII. § 50, XXIII. § 8.

Weibull omnämner (Sv. hist. tidskr. VIII. 6), tydligen förledd af *Arckenholtz*, *Mémoires concernant Christine*. I. 188, en ambassad af B. äfven till Paris under denna tid. Såsom redan *Berch*, II. 56 not, och *Grauert*, *Christina Königinn von Schweden*. I. 453, anföra, far A. vilse. Biörenklou har under Kristinas regering icke varit sänd till Frankrike.

³⁾ Mattias Palbitzki. R. R. 31 jan., och 1, 10 april 1651. [A. S.] *Arckenholtz*, I. 189 ff., 192 ff. Jfr. för hans ambassad *Schlözer*, II, 587 och *Ellen Fries*, *Erik Oxenstierna*. 341. 12; därjämte *Mémoires de Chanut* och *Pufendorf*.

⁴⁾ Se för belysande af drottningens och hans förhållande till hvarandra *Lettres . . entre . . Jean de Witt et les plenipotentiaires des Provinces unies des Pais-Bas*, I. 55, 56. Uppgifter äfven bland Cygnæi papper i bibl. i Helsingfors, t. ex. i skrifvelse från Chanut 16 juni 1646.

⁵⁾ Chanut — de Brienne 11 mars 1651. *Suède* Vol. XVI. [A. P.]

— liffigare värka för en garantiallians mellan de båda kronorna för de besittningar, som förvärfvats i westfaliska freden. Och i samband härmed bearbetar han ifrigt drottningen och de inflytelserikare bland hennes omgifning för en kraftig påtryckning hos de tyska ständerna att göra allvar af den planerade „garantin“ i riket, framför alt att skrida till operation mot den spanska garnisonen i Frankenthal ¹⁾. Ty tanken om ett förbund mellan de båda kronorna sammanhängde för den franska politiken på det närmaste med tanken att få till stånd en konfederation af ständerna i Tyskland för att säkerställa fredsslutet. Det förra skulle blifva bas eller supplement till den senare, „grundval för att engagera Tysklands kurfurstar och furstar till en gemensam garanti“ ²⁾.

Både under privataudienser hos drottningen och i pfalzgreffvens närvara samt under samtal med den gamle rikskanslern har Chanut vid sidan af försöken att pådrifva alliansunderhandlingen varit inne på frågan om de tyska ständernas sträfvanden för sin sammanslutning samt framhållit nödvändigheten och fördelen af att främja dem. Han frågar Kristina hvad det då ändtligen skall blifva af den garanti, som pfalzgreffen själf föreslagit. Det tyktes, som skulle Sverige öfvergifva den ³⁾. Han besvär henne att gifva order

¹⁾ Chanut hade själfallet noggranna underrättelser från de franska ambassadörerna i Tyskland. „Nous informons soigneusement Monsieur Chanut, par tous les Couriers qui partent une fois par semaine pour Hambourg“. Vautorte — de Brienne 10 dec. 1649 (i *Négoc. secr.* III. 552.).

²⁾ „Une alliance entre les couronnes, qui puisse servir de fondement pour engager les électeurs et les princes d'Allemagne en une commune garantie“, yttrar sig Chanut en gång till Brienne. (18 mars 1651. [A. P.] *Suède* Vol. XVI.)

³⁾ Chanut — de Brienne 10 dec. 1650. *Suède* Vol. XIV. [A. P.] Jfr. *Mémoires* de Chanut, II. 138.

åt Snoilsky på konventet i Frankfurt och åt Oxenstierna att drifva på en partikulargaranti af hvad de båda kronorna förvärfvat i westfaliska freden och att förena sin agitation för en sådan med Frankrikes¹⁾. Icke blott fridsamma föreställningar borde hon använda mot ständerna särskildt i den frankenthalska frågan, utan äfven hotelser²⁾. Oxenstierna borde ovillkorligen återsändas till Nürnberg³⁾.

Men den svenska regeringen var såsom påpekats icke i samma grad böjd för en allians mellan de båda kronorna som den franska och hade icke håller samma böjelse för att understöda ständernas förbundssträfvanden. Redan i oktober lofvade visserligen Kristina gifva sina representanter i Tyskland nödiga order i den sistnämnda frågan⁴⁾; och äfven hvad beträffar alliansen, lät hvarken hon eller kanslern det brista i försäkringar om sin benägenhet⁵⁾. Också Karl Gustaf yttrade förbindligt till Chanut den åsikt, att drottningen borde anbefalla Oxenstierna all möjlig flit gentemot ständerna i frågan om garantin⁶⁾. Man var fullt ense, förklarade han, att

¹⁾ „Je l'ai supplié d'ordonner de nouveau à cet ordinaire à M. le baron Oxenstierne ou au sieur Schnolski . . . de presser cet affaire en son nom et joindre ses offices aux nôtres“. Chanut — de Brienne 7 jan. 1651. Suède Vol. XVI. [A. P.]

²⁾ Chanut — de Brienne 8 okt. 1650. Suède Vol. XIV. [A. P.]

³⁾ Chanut — de Brienne 18 mars 1651. Suède Vol. XVI. [A. P.]
Jfr. *Mémoires* de Chanut, II. 179.

⁴⁾ Chanut — de Brienne 8 okt. 1650. [A. P.]

⁵⁾ Chanut — de Brienne 31 dec. 1650. Suède Vol. XIV. [A. P.]
Jfr. *Mémoires* de Chanut, II. 151—154.

⁶⁾ Chanut — de Brienne 10 dec. 1650. [A. P.] Karl Gustaf hade som känt inga personliga sympatier för fransmännen och ingen böjelse för att ställa Sverges politik efter fransk horisont. Hans hållning mot Frankrike i Nürnberg gaf dess representanter anledning att rikta bittra klagomål till Paris . . . „cela nous donne des mortels déplaisirs et

den var nödvändig för kronorna och för dem af rikets furstar, som voro angelägna om sin frihet. Men, tillades det, man fruktade blott, att den skulle blifva svår att få till stånd och af föga effekt, om man också skulle lyckas genomdrifva den. Man kunde bland annat icke inse, huru konjunktionen af vapen skulle försiggå mellan Sverige å ena sidan samt Frankrike och de konfedererade å den andra; och att kontribuera med penningar var icke Sverges sak¹⁾. I januari 1651 diskuterade man, förmåler Chanut, frågan om partikulargarantin upprepade gånger i rådet²⁾, och äfven här uttalades, efter hvad den franska ambassadören vet berätta, den åsikt, att den skulle blifva af föga värkan i betraktande af den svaghet, som vidlådde rikets furstar och ständer, „hvilka aldrig skulle sammansluta sig för sin gemensamma konservation“³⁾.

Kanslern och drottningen gåfvo emellertid fortfarande den

nous voyons les fruits perdus d'une longue guerre qui avait cousté tant de sang et d'argent“. Plenipp. — de Brienne 29 juli 1660 (tydliggen felskrifning för 1650), Cygnæi papper i bibl. i Helsingfors. *Négoc. secr.* III. 532. *Odhner*, 327. Jfr. *Mémoires* de Chanut, II. 9 och flerstädes.

¹⁾ Chanut — de Brienne 14 jan. 1651. *Suède* Vol. XVI. [A. P.] Jfr. *Mémoires* de Chanut, II. 161—162, där i alla fall Chanuts sagesman icke anföres.

²⁾ De svenska rådsprotokollen under drottning Kristinas tid äro — såsom redan tidigare forskare meddela — tyvärr mycket bristfälliga. Januari och februari 1651 finnas alldeles icke; från juli endast några få notiser. Ännu mera defekta äro åren 1652—53. Året 1654 saknas. För de frågor, som här beröras, hafva protokollen i allmänhet icke lämnat någon upplysning af värde.

³⁾ Chanut — de Brienne 28 jan. 1651. *Suède* Vol. XVII. [A. P.] „Je sais que déjà plusieurs fois cette affaire a été traitée au Senat“... Jfr. *Mémoires* de Chanut, II. 167—168.

franska representanten anledning att hoppas det bästa. På våren förklarade sig Kristina benägen att utan uppehåll låta utarbета ett förbundsprojekt, hvilket Chanut skulle sända till det franska hofvet för att mottaga närmare besked ¹⁾. Men onda rykten ankommo just vid denna tid om de inre förhållandena i Frankrike, och underhandlingen om alliansen uppsköts ²⁾. I Lübeck, där man på sommaren samma år under Chanuts bemedling skulle upptaga en underhandling mellan Sverige och Polen för att förvandla det 1635 i Stumsdorf afslutna stilleståndet mellan de båda makterna till en varaktig fred, skulle äfven negociationen mellan Sverige och Frankrike läggas å bane. Trots alla de betänkligheter, som yttrats, aflät däremot drottningen i mars och i maj till de svenska representanterna i Tyskland hvar sin instruktion, i hvilken hon anbefaller dem att skänka ständernas defensions- och förbundsplaner sitt understöd och i allmänhet för första gången ger dem närmare upplysning om den hållning de hade att intaga till de samma. Instruktionerna utgjorde det indignerade svaret på Snoilskys underrättelser om de habsburgska makternas försök att genom hotelse och våld göra ett snabt

¹⁾ Chanut — de Brienne 11 mars 1651. Suède Vol. XVII; 18 mars Suède Vol. XVI [A. P.] Jfr. *Mémoires* de Chanut, II. 177—178.

Efter hvad man kan sluta af Chanuts korrespondens (t. ex. Chanut — de Brienne 11 mars 1651), har han icke haft detaljerad order af sin regering för alliansunderhandlingen. Hvad beträffar instruktioner för Chanut af äldre datum än september 1652, se *Recueil des instructions . . . Suède*, 3 not 2. En förnyad eftersökning i utrikesministeriets arkiv och Bibliothèque nationale i Paris har blifvit resultatlös. Närmare uppgift om de instruktioner af 30 juni och 20 okt. 1651, hvilka *Wrangel*, *Liste des diplomates français en Suède 1541—1891*. 25, omnämmer, vore därför af stort intresse.

²⁾ Partiernas förening mot Mazarin; hans landsflykt.

slut på ständernas ansträngningar att med samfäld makt påskynda fredsexekutionen och sörja för sin säkerhet ¹⁾).

Oxenstierna och Snoilsky skulle, uppdrog dem Kristina ²⁾, med förnyad ifver rikta sin negociation på fredsvärket, särskildt på evakuationen af Frankenthal och de af härtigen af Lothringen besatta fästningarna. Drottningen hoppades, att ständerna skulle vara eniga med henne om att, med kraftigt framhållande för kejsaren af „det ovärdiga, i att Romerska rikets ständer efter afslutad fred skulle förblifva en främmande konung tributskyldiga“, tillbörligt och bevekande fordra de af fienderna innehafda platsernas evakuasjon, med bifogad protest, att man i vidrigt fall måste gripa till de „remedia“, som fredsinstrumentet och exekutionsrecessen påbjödo, och „på hvilket sätt som helst befria sig från sådant servitut“. I sammanhang härmed skulle representanterna förklara, att drottningen icke hade för afsikt att undandraga sig generalgarantin, utan att hon tvärtom, såvidt henne såsom medstånd i riket tillkom, ämnade gå ständerna tillhanda i den samma med råd och dåd — liksom hon i allmänhet ärnade låta se, att hon icke var mindre angelägen om att konservera den tyska friheten och upprätthålla freden, än hon varit att förvärfva den. Och emedan vid upprätthållandet af Tysklands allmänna libertet och frihet så synnerligt mycket berodde af en enig sammanslutning af riksständerna och af att mellan dem utan något anseende till religionen och andra „partikularkonsiderationer“ upprätthölls godt förtroende och enighet, så ville drottningen, att sändebuden vid alla till-

¹⁾ Se ofvan p. 47—48 och Jfr. *Mémoires de Chanut*, II. 184.

²⁾ Det följ. sammanfattning af instrr. för Sn. och B. O. i R. R. 1 mars och 26 april 1651. [A. S.]

fällen skulle lifva dem därtill och försäkra, att hon gärna sekunderade dem och äfven för sin del med dem ämnade upprätthålla god vänskap och korrespondens.

Hvad särskildt „partikularkrets författningarna“ beträffade, så kunde hon, emedan hon funnit dem grundade i freds slutet och exekutionsrecessen samt „endast och allenast afsedda på effektuering och maintainering“ af det förra och på upprätthållandet af rikets frihet och lugn, icke allenast icke improbera dem, utan ville hon snarare animera till de samma och i sin egenskap af riksstånd gärna understöda sådan god intention. Hon var äfven benägen att „suo voto et hortatu“ hjälpa att disponera sina medståndare i öfversachsiska, nedersachsiska och westfäliska kretsen till likartad kooperation och hade gifvit befallning åt sin öfver härtigdömena Bremen och Verden förordnade regering att, så snart en kretsdag skulle utskrifvas i nedersachsiska eller westfäliska kretsen, ställa sitt votum i öfverensstämmelse härmed ¹⁾.

Drottningens instruktioner voro med ett ord i frågan om förbunds- och kretsbeväpningsplanerna hållna i helt och hållet allmänna ordalag och uttrykte i öfrigt det mest oförfalskade begär att genomföra och upprätthålla Tysklands fred. Skulle man begära närmare upplysning af Snoilsky, om huru hon tänkte sig sin medvärkan med ständerna, så hade han att svara, att hon skulle utlåta sig i detalj, då hon fått veta, på hvilken fot man ämnade basera den planerade defensionen, och att hon då gärna skulle förena sina „consilia“ med ständernas ²⁾, Oxenstierna å sin sida borde flitigt „korresponde-

¹⁾ Ur instr. för B. O. Instruktionen för bremiska regeringen utfärdades en vecka efter ordern till Sn.

²⁾ R. R. — Sn. 1 mars 1651. [A. S.]

ra“ med den franska representanten i Nürnberg samt efter „yttersta möjlighet“ disponera honom till samvärkan hos ständerna för den sak, som drottningen anbefalt ¹⁾).

Orderna till Snoilsky och Oxenstierna anlände i en olycklig stund; Österrike och Spanien hade redan fått förspång. Sättet att framföra drottningens resolution, åtminstone för de i Frankfurt församlade representanterna, var icke håller i allo egnadt att ingifva förtroende. Så jäfvade det sätt, på hvilket de svenska representanternas anmälan om drottningens afsikt mottogs, icke håller denna gång de betänkligheter man yttrat i Stockholm före instruktionernas afsändande.

T. o. m. i de förbundna kurfurstarnas krets tyktes man tills vidare fullt tillfredsstäld med det resultat man kommit till. Och hvad mest i ögonen fallande är: äfven Johan Filip och hans män började i frågan om ständernas planerade sammanslutning visa en hållning, som föga öfverensstämde med den de tidigare intagit. Redan före undertecknandet af recessen mellan de båda kretsarna i Frankfurt och ännu mera efter det samma hade man från öfverrhemskt håll agiterat för att ändtligen få till stånd en gemensam väpnad operation till förmån för de under de lothringiska och spanska truppernas härjningar lidande ständerna vid Saar och Mosel. Men från kurrhensk sida visade man stora betänkligheter. Skulle Sverige och Hessen-Kassel bidra till undsättningskåren, hette det, så skulle man icke undandraga sig deltagandet. Men med ett par hundra man kunde man föga uträtta ²⁾. Lothringarns makt var stor, förklarade Vorburg för Snoilsky; man skulle endast tillfoga honom en „affront“. Dessutom

¹⁾ R. R. — B. O. 26 april 1651. [A. S.]

²⁾ Sn. — K. G. 29 mars 1651. [A. S.]

„skulle kejsaren ogärna se det“; det vore en handling, genom hvilken man kanske skulle draga en olycka öfver riket, „för hvilken man framdeles icke kunde svara för H. Kejsarl. Mt och som af den samme otvifvelaktigt skulle tydas illa, ja kanske (anses för) ett inconsiderabelt värk“ ¹⁾).

Det var ett annat språk än det, som talats af Johan Filip och de mainziska diplomaterna i Kissingen!

Midt under Vorburgs betänkliga andraganden meddelade honom Snoilsky som bevis på „synnerligt förtroende“ under rättelsen om Kristinas kort förut ankomna order. Han fick till svar, att den kom „väl å propos“, men väntade sedan i en veckas tid förgäfvets på någon vidare apertur af den mainziska representanten. Och när han slutligen besökte denne för att bedja om närmare upplysning, visade sig Vorburg „retirat“ och beklagade, att han tidigare utlåtit sig mera mot Snoilsky, „än det kanske tillkom honom“. Snoilsky viste ju själf, framhöll han, huru försiktigt man måste förfara, sedan man erfarit, att kejsaren ej gärna såg församlingen i Frankfurt, ty man borde ju ej ställa så, att denne kanske skulle fatta ovilja och fiendskap mot hela riket. Man borde med ett ord ej gifva det ringaste skäl till „apprehension“. Tils dato hade man i Frankfurt riktat sin sammanlutning endast mot befarade genommarscher och inkvarteringar; „om Frankenthal hade man ännu hittills sagt ingenting“ ²⁾).

Vid samma tid som Snoilsky hade sitt samtal med Vorburg, klagade en framstående tysk statsman i ett betydelsefullt politiskt föredrag, öfver huru „variabel“ den mainziska kurfursten var. „Han lät intet consilium bestå“, berättades det,

¹⁾ Sn. — K. G. 5 april 1651. [A. S.]

²⁾ Föreg. not och Sn. — K. G. 12 april 1651. [A. S.]

„utan talade den ena dagen med den ena, den andra med en annan; handlade i allo dunkelt och obeständigt“¹⁾). Rykten hade med ett ord börjat gå äfven i vidare kretsar, att kurfursten stod i underhandling med kejsaren²⁾). Redan under våren 1650, vid den tid då Karl Gustaf gjorde sin proposition i kretsdefensionsfrågan i Nürnberg, hade å andra sidan farhågor förspotts, att Sverge ville tillvälla sig direktoriet i den afsedda ständerkonfederationen och begagna den för egoistiska syften. De österrikiska representanterna voro icke sena att underblåsa dessa farhågor. Och deras kommentering af pfalzgrefvens förslag förfelade själfallet icke att göra intryck. Man kunde ju icke annat tänka³⁾, än att den svenska regeringen skulle försöka begagna alla tillfällen för att befästa den position i Tyskland, som förvärfvats genom 30-åriga kriget och arbeta vidare i samma riktning som under fredskongressen.

Johan Filips förändrade hållning väkte väl Snoilskys förvåning⁴⁾); men att den skulle hafva berott på invärkan från Wien, eller att kurfursten skulle hafva hyst misstankar, att drottning Kristinas slutliga ingripande i ständernas underhandlingar var en signal, att hon ville ställa sig i spetsen för de samma, tyckes icke hafva fallit honom in⁵⁾). Utan att låta sig afskräckas af det sätt, på hvilket underrättelsen om an-

¹⁾ Den braunschweigska kanslern Schwartzkopf i sitt föredrag i Braunschweig i medlet af april. Se härom följ. kap. (citatet ur *Köcher*, 30).

²⁾ *Köcher*, 35.

³⁾ Jfr. för braunschweigarna *Köcher*, 29.

⁴⁾ Sn. — K. G. 29 mars 1651. [A. S.]

⁵⁾ Sn:s skrivelser särskildt under denna tid äro för det mesta refererande och gifva sällan uttryck åt en personlig åsikt. Bland de skarpsyntare af de svenska diplomaterna under perioden efter westfaliska freden var han för öfrigt icke.

komsten af Kristinas instruktion upptagits af Vorburg, meddelade han i medlet af april de i Frankfurt församlade representanterna hennes beslut i en längre muntlig och skriftlig proposition¹⁾, hållen i en viss pompös ton och för öfrigt i ordalag, som knappast kunde ingifva andra tankar, än att drottningens afsikter gingo längre, än hennes order till honom egentligen gaf vid handen²⁾.

Svaret blef mångordiga tacksägelser för drottningens ifver att upprätthålla freden och „honorera församlingen“ samt löften att referera till principalerna, men därjämte antydningar om huru svår underhandlingen var, då alla ständer icke biträdt diskussionen på konventet och andra, särskildt staden Frankfurt, redan började draga sig tillbaka³⁾. Man uppmanade därför Snoilsky att vända sig till stadens magistrat och med omtalande af Kristinas benägenhet för förbundsplanen ånyo på detta håll försöka väcka ifvern för den samma. Och Snoilsky följde rådet. Han skördade nya loford om huru man hade Sverge att tacka „für das erhaltene Wort Gottes und diesen erlangten Frieden“. För sin del hade man ingalunda haft för afsikt att separera sig från de öfriga; man ville blott icke „öfverila sig“, ville se, hvad de andra kretsarna skulle göra; det var strassburgerne, som egentli-

¹⁾ Propositionen äfven i tryck — dock utan angifvande af dat. och år; finnes bl. a. i flygskriftssaml. i riksbiblioteket i Stockholm. Aftryck i *Theatr. Europ.* VII. 4 ff.

²⁾ Att drottning Kristina med det understöd hon skänkte ständernas sammanslutningsförsök afsåg att vända rörelsen till sin förmån, har man, där man kommit att beröra dessa frågor, äfven i den nyare tyska litteraturen ansett sig kunna taga för gifvet. *Köcher*, 23;

³⁾ Äfven den kölnska gesandten, som lämnat Frankfurt kort efter undertecknandet af recessen i mars, hade ännu icke återvänt. Sn. — K. G. 19 april 1651. [A. S.]

gen visat sig difficila, icke frankfurtnarne o. s. v. ¹⁾). Och därvid stannade det. Alt framgent försäkrade både ständernas och de öfriga ständernas representanter, att de i förbundsfrågan gjorde mest afseende på Sverge; skulle man ej från svenskt håll drifva på underhandlingen, så blefve det svårligen något utaf ²⁾).

Snoilsky försporde med ett ord „mer och mer glädje“ från ständernas sida öfver Kristinas intention ³⁾). Redan i början af maj befarade man emellertid, att konventet skulle upplösas; Kurfursten af Trier återkallade sina två sändebud ⁴⁾). I början af juni afreste äfven Vorburg ⁵⁾). Och någon resolution, något svar till Snoilsky följde hvarken från Frankfurts magistrat eller från de där församlade ständerna. Att deras afsikter voro goda, betviflade han icke; det tyktes honom blott, „som om de icke vågade göra och säga alt hvad de gärna ville“ ⁶⁾).

Ännu svårare erfarenheter än Snoilsky i Frankfurt gjorde Oxenstierna i Nürnberg, dit han anlände i slutet af maj ⁷⁾). Redan vid underrättelsen om hans återkomst riktades från kejsarhofvet uppmaningar till rikets furstar att bortkalla sina sändebud från exekutionsdagen, emedan man, såsom det hette, misstänkte, att han med sin agitation för defensionsvärkets ville „stifta ny oro i riket“ ⁸⁾). Och man hade å ständernas sida för mycket pröfvat hvad den svenska fredsexekutionen

¹⁾ Sn. — K. G. 19 april 1651. [A. S.]

²⁾ Sn. — K. G. 26 april 1651. [A. S.]

³⁾ Sn. — K. G. 3 maj 1651. [A. S.]

⁴⁾ Sn. — K. G. 17 maj 1651. [A. S.]

⁵⁾ Sn. — K. G. 24 maj 1651. [A. S.]

⁶⁾ Sn. — K. G. 3 maj 1651. [A. S.]

⁷⁾ B. O. — K. G. 27 maj 1651. [A. S.]

⁸⁾ *Sattler*, IX. § 59 och följ. not.

ville säga, för att hans plötsliga ankomst icke skulle väcka vissa farhågor för förnyad förlängning af förhandlingarna, och för att påminnelserna från Wien skulle förklingat alldeles ohörda. Det brast icke håller här i bedyranden af kurfursten af Mainz och de ännu kvarvarande representanterna, om hvilket värde man satte på drottningens omsorg om rikets säkerhet. Men, förklarade församlingen, „både kejsaren och kurfursten af Mainz hade nyligen icke velat gilla, att den skulle afhandla något in publicis, emedan den var för fåtalig“. Endast privatim kunde Oxenstierna under sådana förhållanden meddela, att Kristina sändt honom till Nürnberg för att med kraft möta de „inkonvenientier“, som ännu kunde uppstå i anledning af den frankenthalska och den lothringiska frågan samt i anledning af de österrikiska truppsändningarna till Spanien, och för att remonstrera för konventet nödvändigheten af generalgarantin och en tillbörlig „allmän författning“, i hvilken hon såg ett tjänligt medel mot faran. Han dolde icke, att han skulle anse det som en skymf mot den svenska drottningen, om gesandterna, såsom han förnummit, skulle begifva sig bort, sedan de fått del af hans ankomst. Men hans föreställningar voro fåfänga. I början af juni lämnade de bayerska och bambergiska representanterna Nürnberg. Förgäfves påminde de braunschweig-lüneburgska och württembergiska sändebuden i ett memorial, att åtskilliga frågor rörande exekutionen ännu voro oafgjorda, och att man dock icke borde skiljas åt sålunda „in summa confusione“. Redan i de sista dagarna af juni afreste äfven den württembergiska representanten, i medlet af juli d'Avaugour och slutligen, den 22, äfven Oxenstierna ¹⁾. Det långa konventet var upplöst.

¹⁾ v. *Meiern*, Acta executionis. II. 861 ff. 876. B. O. — K. G. 27 maj; 10, 17, 24 juni 1651. [A. S.] Definitivt torde Volmar hafva lämnat Nürnberg först i september. *Theatr. Europ.* VI. 1083. En jäm-

Både Bengt Oxenstierna och d'Avaugour styrde sin väg från Nürnberg till Würzburg. Johan Filip hade nämligen icke låtit det stanna vid blotta allmänna försäkringar om sin tillfredsställelse öfver Oxenstiernas återkomst och drottningens resolution. Såväl genom sin representant i Nürnberg, Sebastian Meel, som personligen i Würzburg, dit han inbjudit Oxenstierna ¹⁾, riktade han lifliga uppmaningar till denne, liksom till den franska gesandten, att begifva sig till Frankfurt för att vid församlingen därstädes ytterligare värka „pro bono publico“ ²⁾. Genom Oxenstiernas återkomst hade visserligen hoppet om Frankenthals evakuationsfaciliterats ³⁾, hette det, men skulle man märka, att idén ännu understöddes af de båda kronorna, så skulle det gifva den samma så mycket mera „calor och eftertryck“. Det vore för öfrigt så mycket nödvändigare, som äfven Volmar skulle förfoga sig dit, antagligen för att förhindra den där pågående diskussionen för rikets säkerhet ⁴⁾. Från den frankiska och schwabiska kretsen skulle väl de väntade deputationerna snart inträffa för att tala om fredens säkerställande ⁵⁾. Kurfursten skulle å sin sida återsända äfven Vorburg för att värka för samma

förelse mellan v. Meiern och Oxenstiernas redogörelser för händelserna vid exekutionsdagen efter hans återkomst låta förmoda att O. ansett sig böra förfara med en viss försiktighet vid skildringen af det intryck hans ankomst väckte. Med den ställning, i hvilken han liksom hela den oxenstiernska familjen stod till drottningen, har kanske en farhåga legat till hands, att den oväntade utgången möjligen i Stockholm skulle tillskrifvas bristande diplomatisk takt hos honom själf.

¹⁾ R. R. — B. O. 9 aug. 1651. [A. S.]

²⁾ B. O. — K. G. 10, 24 juni 1651. [A. S.]

³⁾ B. O. — K. G. 15 juli 1651. [A. S.]

⁴⁾ B. O. — K. G. 10 juni 1651. [A. S.]

⁵⁾ B. O. — K. G. 17 juni 1651. [A. S.]

mål. Och Oxenstierna borde stanna i Frankfurt, äfven om Frankenthals evakuaton skulle följa, ty det fans ju också andra platser, som fienden ännu innehade och som borde evakueras ¹⁾).

Oxenstierna och d'Avaugour följde Johan Filips råd och mottogos med svassande, men betydelselösa försäkringar om den glädje deras ankomst väkte ²⁾. I början af augusti inträffade Vorburg och kort efter honom Volmar, den senare för att gifva rika löften om Frankenthals evakuaton ³⁾. Men redan innan Volmar hann anlända, manade Johan Filip till ny reträtt. Det vore nog föga skäl ⁴⁾), lät Vorburg „genom en konfident person“ Snoilsky veta de första dagarna af augusti, att de båda kronorna proponerade något i sekuritetsfrågan, så länge Volmar var i Frankfurt. Han skulle i alla fall förklara för de där församlade representanterna, att kronorna hade ingen orsak därtill, att företaget „afsåg något nytt“, och att äfven kejsaren och Spanien måste taga sig till vara. Så snart däremot Frankenthal evakuerats, kunde man upptaga frågan om de af Lothringen besatta platserna och gränsförsvaret, drifva på biträdet af de inbjudna kretsarna och bringa defensionen med dem till värlighet. De öfriga kretsarna skulle följa exemplet, och så skulle man slutligen komma till generalgarantin. Ännu borde man icke skynda öfverdrifvet med värket, man skulle därigenom blott göra „de praeoccuperade än mera hårdnackade“. Status imperii

¹⁾ B. O. — K. G. 15 juli 1651. [A. S.]

²⁾ Sn. — K. G. 26 juli och B. O. — K. G. 26 juli 1651. [A. S.]

³⁾ B. O. — K. G. 2 aug. 1651. [A. S.] Äfven den pfalziska gesandten hade i juni återvändt. Sn. — K. G. 7 juni. [A. S.]

⁴⁾ Det följ. enligt Sn. — K. G. 26 juli 1651. [A. S.]

var så förgiftad och symptomerna så talrika, „att man kunde använda endast långsamt värkande medicin ¹⁾. Äfven kurfursten hade för denna gång ändrat sin ursprungliga mening att försöka förmå den frankiska kretsen till att sända sina representanter till Frankfurt. Han ville ännu hålla inne därmed för att undvika att gifva kejsaren någon anledning till misstroende. Icke desto mindre förblef det ännu hans fasta och beständiga vilja att icke lämna dessa planer, om blott andra ständer hölle med honom och icke lämnade honom ensam. Blefve det så, då måste äfven han om också motviligt göra, hvad klokheten bjöd med afseende å en sådan eventualitet ²⁾.

„Af denna konfidenta relation har jag för öfrigt märkt och förspört så mycket“, slutar Snoilsky, „att man på kurmainziskt håll visserligen högeligen fröjdar sig, öfver att de båda kronornas plenipotentiärer äro här på stället, liksom han“ — kurfursten — „äfven hoppas, att de samma skola dröja en tid på denna ort, där deras närvara kan värka mycket godt. Dock synes det, som fruktade han, att man möjligen skulle öfverila sig med altför ifriga propositioner och vid närvarande konjunktur därigenom mera skada än gagna värket“. Den svenska representanten har utan tvifvel karakteriserat kurfurstens ståndpunkt rätt.

¹⁾ ... „die übrige würdten sich daran spiglen, und Endlich zur General Garantie kommen, noch zur zeit liesse sich das werck nicht übereijlen, man mache die Praeoccupirten nur noch stettiger, Der Status Imperij were so inficirt, und die sijmptomata also häufig, dass man keine andere alss Leutam Medicinam gebrauchen dörrfte“.

²⁾ „Nichts desto minder aber bliebe beij deroselben noch alleweg Constans et perpetua voluntas, wann nur andere Stände mit halhtten, und Sie nicht also allein lassen woldten, Sonsten müssen Sie endlich auch wider Jhren willen thun, quod prudentis in eum eventum esset“.

Af samma benägenhet att upprätthålla rikets fred, som drottning Kristina visar i instruktionerna för Snoilsky och Oxenstierna, men därjämte af ängslig oro att träda de habsburgska makterna för nära, präglas hennes hållning äfven i den underhandling, som under sommaren 1651 skulle upptagas med Chanut.

Kristina fann, heter det i den instruktion, hvilken hon i senare häften af juli i samråd med pfalzgreffen och „några af riksens råd“¹⁾ lät uppsätta för Magnus Gabriel de la Gardie och Johan Adler Salvius, både för sin och riksens stat „tilldrägeligt“ och nyttigt vara att stå i godt förstånd med Frankrike²⁾, och att den gamla vänskapen mellan de båda kronorna skulle förnyas och stärkas genom ett nytt och för tiden ackommoderadt förbund, hvilket i sin tur skulle „öppna dörren“ för alla intresserade kurfurstar, ständer och städer i Tyskland, så ock andra bägge kronornas vänner och bundsforvanter utom det samma.

Den förnämsta orsaken till förbundet var, att de båda kronorna hade stor anledning att gemensamt vinnlägga och beflita sig om, att hvad som beslutits i Osna-brück och Münster och icke ännu i Nürnberg bragts till fullständig exekution, skulle blifva behörigen effektueradt. Ty i synnerhet drottningens och den svenska kronans säkerhet „verserade nu och i framtiden märkligen därutinnan, att den slutna och så dyrt och svårt förvärfvade tyska freden måtte blifva obrottsligen hållen“ och hvart stånd i riket konserve-

¹⁾ R. R. — Salvius 16 aug. 1651. [A. S.]

²⁾ ... „icke kunnandes sigh des wänskap och på huarjehanda fall des assistance och cooperation beelt begifua; ther hennes Kongl. Mitt elliest af wänner tämmeligen är förblottadt och icke hafuer någon så stark och bequemt at tillijta och föralliera sigh medh“ ...

radt „vid sin rätta och förriga frihet“. Kronorna borde därför såväl särskildt och hvar för sig som i förening med hvarandra arbeta för, att i synnerhet de bland ständerna, som stått med kronorna i kriget och ännu icke kommit till sin rätt, skulle blifva restituerade, de ännu innehållna platserna, särskildt Frankenthal, evakuerade samt intressenterna vid Rhen: Frankrike, Kurpfalz, Kurmainz och andra måtte blifva försatta i sin säkerhet och „förriga stat“ igen enligt kejsarens eget löfte och fredsinstrumentens innehåll. Skulle sedan så hända, att antingen K. M:t af Sverge eller konungen i Frankrike skulle blifva af någon med fiendskap anfäktad af orsak af det förda kriget i Tyskland, då skulle man — ifall bägge blefve anfallne — tillsamman söka råd och medel att hindra det eller försvara sig. Gälde det däremot endast den ene, skulle den andre med råd och interposition sekundera honom och försöka afvända olägenheten, och där sådant icke läte sig göra, skulle de då bägge „sig samsätta de modo“, huru det bäst stode till att hjälpa efter den enes och den andres tillfälliga lägenhet.

Men, heter det vidare i instruktionen: Det kunde drottningen emot sina kommissarier „nådigst icke förhålla“, att vid konsultationen och resolutionen öfver förbundet det största betänkandet varit, om ock rådeligt för Sverge vore att vid denna tid, „och där K. M:t äfven är till värket att söka och taga investituren öfver Bremen, Verden och Pommern, renovera eller sluta en ny allians med Frankrike, som står i brinnande örlog med Spanien, en så förnämlig läm af huset Österrike, och med hvilken K. M:t för kommersiens skull icke kan förbigå att reducera och stifta vänskap“. Drottningen tviflade också icke, att underhandlingen öfver ett nytt förbund med Frankrike skulle förorsaka en „stor apprehension och ombrage“ hos Österrike och Spanien; hon trodde

icke håller, att kejsaren skulle underlåta att sända hjälpkårer till spanjorerna i kriget. Men då hennes säkerhet hufvudsakligen berodde af, att den tyska freden skulle blifva oförkränkt, hvart stånd i Tyskland konserveradt vid hvad som tillkom det samma, och af att huset Österrike icke skulle blifva „däröfver absolut“; då, tillägges det — naturligt nog med hänsyn till de senaste underrättelserna från Frankfurt och Nürnberg — på ständerna, „som fuller till garantin vi instrumenti pacis äre förbundne, intet är till att lita eller förlåta sig“, då vidare traktaten med Frankrike skulle gifva Sverge respekt och det kanske framdeles, efter fred med Spanien, icke skulle vara benäget för en allians, och då det var „för en mäktig potentat och allierad till att skatta“: så ansåg drottningen icke orådeligt, att kommissarierna skulle skrida till afslutning öfver „garantipunkten“ med Frankrike. De skulle i alla fall därvid adstringera Sverges obligation „mera till consilium och mutuel Kooperation ... än att ... engagera H. K. M:t och kronan till ett aktuellt krig“. Detaljerna ställdes till kommissariernas afgörande — särskildt frågan, om alla artiklar, som angingo Sverges och Frankrikes förening till försvar af den tyska freden, skulle införas i själfva förbundsinstrumentet, eller om „speciala däraf och hvad secretiora vore“ skulle inläggas i en särskild recess. Hvad beträffar Sverges subsidiefordran hos Frankrike, skulle sändebuden med flit drifva på, att den samma, eller åtminstone en del af den, 273,445 rdr, på hvilka Kristina ansåg sig hafva oafvisliga anspråk, fordersonammast utbetalades ¹⁾).

¹⁾ Instr. R. R. 10 juli 1651. [A. S.] Jfr. *Pufendorf*, de reb. Suec. XXIII. § 12, där förf. tydligen användt antingen instruktionen själf eller åtminstone ett med den samma ungefär lika lydande aktstycke. Införd i registraturet har instruktionen blifvit först i nyaste tid. — Utom det of-

Först i slutet af augusti afsändes instruktionen till Salvius, och han påmindes då ännu en gång af drottningen om det „första betänkandet“ vid underhandlingen, d. v. s. den hänsyn hon och hennes rådgifvare ansett sig böra taga till negociationen om investituren vid kejsarhofvet. Skulle därför något nytt „emergens“ infalla, för hvilket Salvius ansåg nyttigare att icke avsluta alliansen, utan endast stanna „in terminis tractandi“, så var hon tillfreds att så skulle ske ¹⁾. Salvius hade således ingen orsak att skynda; så mycket mindre som underrättelserna från Frankrike voro allt annat än lugnande ²⁾ och Chanut var ackrediterad för underhandlingen endast genom statssekreteraren Loménie de Brienne, icke af den franska drottningen ³⁾. I slutet af september trädde den svenska och franska representanten i förberedande negociation ⁴⁾; de la Gardies resa till Lübeck blef nämligen icke af. Och i slutet af november och början af december

vananförda innehåller den särskilda bestämmelser angående en kommersiell traktat mellan de båda makterna; icke mindre än 9 af instruktionens 23 punkter röra den sistnämnda. Slutpunkterna lämna detaljorder angående Sverges subsidiefordran.

¹⁾ R. R. — Salvius 16 aug. 1651. [A. S.] Komme sedan, heter det vidare, „något före som dissvaderade alliansens sluth och syntes svadera prioritatem maturandæ Investituræ, tå får man wähl rådih, till endtstigera sigh, och uthwägh till declinera sluthet“...

²⁾ Condé drar sig från hofvet.

³⁾ Salvius — Gyllenklou, Lübeck 18 okt. 1651 („Relationen der schwedischen Befollmächtigten aus Lübeck“). [A. S.] Redan Salvii ohälsa förorsakade för öfrigt underhandlingens uppskjutande eller utgjorde åtminstone en lämplig förevändning därför. Äfven den franska regeringen ville dröja med underhandlingen till de la Gardies ankomst till Lübeck.

⁴⁾ Chanut — de Brienne 29 sept. 1651. Suède Vol. XVIII. [A. P.]

kunde de äntligen, sedan Chanut mottagit en fullmakt¹⁾ i den form, som drottningen önskade den, i Hamburg, dit de förflyttat sig, efter det underhandlingen med Polen uppskjutits, gå till råds öfver det blifvande förbundet. Men Salvius var en svårhandterlig negociatör. Alla artiklar i Chanuts förslag tyktes honom affattade i mot kejsaren altför utmanande ordalag. Och subsidiefrågan vållade icke liten svårighet att få en öfverensstämmelse till stånd²⁾.

De sista dagarna i året hemsände representanterna sina duplicata af det uppgjorda förbundsförslaget till Stockholm och Paris³⁾. Men underhandlingen stannade därvid. Drottning Kristina förblef under den närmaste framtiden städse „förhindrad“ att gifva sin resolution i den franska traktaten⁴⁾. I slutet af mars hemkallades Salvius⁵⁾, och icke långt därefter lämnade äfven Chanut Tyskland för att för en tid återvända till Frankrike. Att det var hänsynen för Österrike och Spanien samt farhågor i anledning af fronden, som vållade Kristinas betänkligheter, undgick honom icke⁶⁾. I

¹⁾ Under dat. af 21 okt. Suède Vol. XVIII. [A. P.]

²⁾ Chanut — de Brienne 2, 16, 23 dec. 1651. Suède Vol. XVIII. [A. P.] Jfr. *Mémoires de Chanut*, II. 362—373, samt *Pufendorf*, de reb. Suec. XXIII. § 13—15. En vidlyftigare skildring af underhandlingen om förbundet skulle gå utom ramen af vår framställning.

³⁾ Förbundsförslaget har tyvärr kunnat återfinnas hvarken i det svenska riksarkivet eller bland Chanuts skrivelser och papper i Paris. Hvilken hållning man i det samma slutligen intog till de tyska furstarernas förbunds- och defensionsplaner måste därför lämnas därhän. Att de båda kronornas intressen i Tyskland observerades särskildt i den planerade alliansen, nämner Chanut uttryckligen. Chanut — de Brienne 23 dec. 1651.

⁴⁾ R. R. — Salvius 31 jan. 1652. [A. S.]

⁵⁾ R. R. — Salvius 20 mars 1652. [A. S.]

⁶⁾ Chanut — de Brienne 6 mars 1652. Suède Vol. XVIII. [A. P.]

en instruktion i september 1652 för den negociation mellan Sverge och Polen, som ånyo skulle läggas å bane i Lübeck, anbefaldes den franska representanten ännu en gång att hålla sig redo, för det fall att något förbund mellan de båda makterna skulle föreslås ifrån svenskt håll ¹⁾. Men alliansunderhandlingen upptogs ånyo först under Karl Gustafs tid.

På konventet i Frankfurt hade emellertid förhandlingarna långsamt dragit sig fram under hösten 1651. Både muntligen och skriftligen arbetade Oxenstierna hos Volmar och ständerna för Frankenthals evakuation ²⁾; och d'Avaugour underlät icke att hålla representanterna varma ³⁾. Hvad Johan Filip menade, kunde Snoilsky ej rätt „penetrera“. Men på hans och hans ministrars ifver „pro libertate et tranqvillitate publica“ tviflade han ej; det var ju icke förvånande, att de blefvo mer och mer försagda vid den starka opposition, som de mötte. Volmar gjorde sig ånyo genom personliga besök i Mainz påmind hos kurfursten, och på någon assistens af rikets „konsiderabla“ ständer var icke att vänta. Representanterna för ständerna i öfverrhenska kretsen voro dessutom frånvarande en längre tid och tillskyndade sålunda konsultationerna icke liten skada ⁴⁾. Under sommaren hade man i alla fall i den frankiska kretsen kommit så långt, att man beslöt ⁵⁾ att afsända

¹⁾ *Recueil des instructions... Suède*, 1 ff.

²⁾ B. O. — K. G. 20, 27 sept.; 1, 15 nov. 1651; 10 jan. 1652. [A. S.]

³⁾ B. O. — K. G. 20 sept. 1651. [A. S.] Äfven Oxenstierna hade å sin sida särskilda gånger gjort resor till kurfursten. B. O. — K. G. 15 juli, 8 aug. 1651. [A. S.]

⁴⁾ Sn. — K. G. 29 nov. 1651. [A. S.]

⁵⁾ På ett konvent i Bamberg. Recessen, dat. $13\frac{1}{2}$, juni 1651, medföljer som bilaga till B. O:s — K. G. 24 juni 1651. [A. S.]

sin deputation till Frankfurt. I oktober ankom den ¹⁾; och i december infann sig slutligen deputationen äfven från den schwabiska kretsen ²⁾, för att också den i sin tur högtidligt förklara för Oxenstierna, att den var sänd att drifva på Frankenthals evakuaton och hade för afsikt att tillsamman med de öfriga kretsarnas representanter börja en kraftig bearbetning för fredens fullkomliga säkerställande ³⁾. Man väntade från svenskt håll med en viss tillförsikt att ändtligen få ett resultat till stånd ⁴⁾. Men resultatet blef det minsta möjliga. De två deputationerna hade ingen order att tala om „författningen“, utan endast om exekutionen i allmänhet ⁵⁾. Ännu i medlet af januari hade de schwabiska representanterna icke ens anmält sig för konventet i Frankfurt ⁶⁾.

Härtigen af Lothringen hade genom det jülichska kriget mellan Brandenburg och Neuburg fått en välkommen anledning att utsträcka sina plundringar vid Rhen. Den unga pfalzgreffen Filip Wilhelm hade nämligen icke tvekat att i nödens stund värfva hans bundsförvantskap mot sin hatade fiende. På sommaren 1651 inkvarterade härtilg Karl i själfva väcket ett antal trupper i kurfurstens cleviska länder och grefskapet Mark. Nu, i december, sedan krigslarmet mellan Brandenburg och Neuburg redan upphört, spordes, att han med 30 hela regementen gått öfver Mosel åt Rhen-trak-

¹⁾ B. O. — K. G. 4 okt. 1651. [A. S.]

²⁾ Sn. — K. G. 29 nov. 1651. [A. S.]

³⁾ B. O. — K. G. 10 jan. 1652. [A. S.]

⁴⁾ Sn. — K. G. 4 okt. 1651; 3 jan. 1652. [A. S.]

⁵⁾ Sn. — K. 4 okt. 1651; B. O. — K. G. 14 febr. 1652. [A. S.]

⁶⁾ Sn. — K. G. 3 jan. 1652. [A. S.] De frankiska hade i oktober kommunicerat med det samma, men endast „in particulari“.

terna¹⁾, men icke ens denna underrättelse kunde jaga upp det domnande intresset i Frankfurt för rikets och eget för-svar till tillbörlig höjd. Man stod på samma punkt eller längre från målet än förut.

Den långa väntan på evakutionen af den pfalziska fästningen och den tilltagande dådlösheten på konventet bröt slutligen äfven Johan Filips tålmod. Ännu hade han icke helt och hållet lämnat å sido sin idé att värka för fredsexekutionen och sin egen säkerhet genom en sammanslutning af ständerna åtminstone i rikets västra del under Sverges och Frankrikes skydd²⁾. I början af januari 1652 lät han sina gesandter, hvilka återigen varit borta en tid, uppsöka Oxenstierna i Frankfurt för att anmäla, att han, kurfursten, slutligen blifvit „liksom fastidierad“ öfver det långa uppehållet, så mycket mera som man nästan ville beskylla honom för att träda tillbaka från sin „förra goda intention“ och sin omsorg „pro salute Imperii“. Han såg att man på den väg man nu gick icke skulle komma till målet. Oxenstierna borde därför, anhöllo mainzarna, i drottningens namn försöka animera den schwabiska och frankiska kretsens sändebud att af sina principaler begära nödig instruktion icke blott i frågan om den frankenthalska restitutionen, utan äfven för alla „pro re nata et secundum circumstantias rerum“ förefallande händelser, för att man sedan genom enig samman-

¹⁾ B. O. — K. G. 20 dec. 1651. [A. S.] *Theatr. Europ.* VII. 12, 162 f.

²⁾ B. O. — K. G. 11 okt., 29 nov. 1651. [A. S.] Hade man icke i frågan gjort särskild reflexion på de båda kronorna, i synnerhet på Sverige — „weil es in Frankreich ietziger zeit etwas confus durchēinander gehe“, — så hade man icke kommit så ens långt som nu. förklara han.

slutning och samfäldt råd skulle kunna taga i akt hvad läget kräfde ¹⁾). Samma anhållan riktades till d'Avaugour ²⁾).

Det är belysande för huru omsorgsfullt Johan Filip, oakadt den svängning han småningom företagit, alt fortfarande vetat upprätthålla godt förstånd äfven med de båda kronornas gesandter, och belysande också för svenskarnas beredvillighet att gå honom tillhanda, att hans anhållan icke gaf dem anledning till bittra reflexioner i sina relationer till drottningen. Oxenstierna viste blott icke, anför han, om han ännu skulle ställa sin hållning i öfverensstämmelse med hvad drottningen instruerat honom ³⁾). I en skrifvelse i medlet af augusti hade visserligen Kristina, i det hon sände honom kreditiv för konventet i Frankfurt, förklarat, att hon „icke kunde ogilla“ hans afresa från Nürnberg och förflyttning dit, samt uppmanat honom att därstädes fortfarande „kooperera med ständernas deputerade och den franska plenipotentiären till Frankenthals och andra platsers möjligast hastiga evakuation“ ⁴⁾). Men därefter hade han förgefves under en längre tid fått vänta på något meddelande, om huru han borde ställa sig i förhållande till ständerna ⁵⁾).

¹⁾ B. O. — K. G. 10 jan. 1652. [A. S.]

²⁾ B. O. — K. G. 7, 21 febr. 1652. [A. S.]

³⁾ Han anhåller genom pfalzgreffen om förnyad order. B. O. — K. G. 17 jan. 1652. [A. S.]

⁴⁾ R. R. — B. O. 9 aug. 1651. [A. S.]

⁵⁾ Oxenstierna anför i sin självbiografi (trykt af *Gjörwell* i Svenska biblioteket, II. 189 ff., och i öfversättning hos *Schlözer*, I. 481 ff.), att han ännu en gång fått uttrycklig order att „conferera med kurfursten af Mainz“, om huru „Ständernas Jura måtte conserverade blifwa“. Huruvida en sådan order gifvits, måste lämnas därhän; i registraturet har den icke återfunnits. — Att däremot O:s tidigare omnämnda resa från Nürnberg till Johan Filip i Würzburg, såsom af biografin fram-

Han underlät i alla fall icke att på grund af kurfurstens anmaning framhålla „nödvändigheten af en sammanslutning“ både för den culmbachska gesandten — en af representanterna för den frankiska kretsen — och för den württemberg-ska, som tillhörde deputationen för den schwabiska. Han mottog till svar allmänna försäkringar, om att den väntade

går, skulle varit en särskild „kommission“ af drottningen, motsäges bestämdt af den ofvan anförda skrifvelsen af 9 (19) augusti. Skrifvelsen utgör svar på O:s relation af 1 (11) och 15 (25) juli, och hade drottningen, heter det uttyckligen i den, först genom dem erfarit, att O. begifvit sig till kurfursten. („Såsom Wij nu hafve förnummit att Ständernes deputerade i Nurnberg hafwe sigh fast alle dissiperat... ock Churfursten af Maintz eder till sigh åth Wurtzburg inviterat och der eder förmådt, att för wisse publique Erender ock förrättande skuldh begifwa Eder till Frankfurth och der commorera sampt concurerat medh thee Ständernes Deputerade ther äre, till Frankendahls evacuation och andre Platsters restitutioners wärckelige befordringh..., altså kunne Wij thetta Edert från Nurnberg gjorde oppbrått icke ogilla“. Hon hoppas, att O. i enlighet med kurfurstens önskan fortsatt sin färd till Frankfurt.).

Redogörelsen i biografien för konventet i Frankfurt är för öfrigt — ehuru den något öfverdrifver dess betydelse — så till vida intressant, som den visar, hvilket sammanhang redan samtiden såg mellan den hittills af forskningen så godt som fullkomligt förbisedda underhandlingen nu samt den, som senare upptogs och förde till Rhenalliansen. O. blef, berättar han, befullmäktigad att vara plenipotentarius vid „den considerable Assembleen, den där anstältes i *Frankfurt am Majn*, där som tracterades om den så kallade *Rheniska Alliansen* och angik sammansättningen, huru *Westfaliska Freden* tam in ecclesiasticis quam secularibus skulle blifwa conserverad och i sin rätta consistens erhållen, hwartil *Sverige*, *Frankrike* och de mästa Chur- och Förstar, samt kretsar i *Romerska Riket* sig förbunde“. *Gjörwell*, II. 193.

instruktionen snart vore att emotse ¹⁾. d'Avaugour hade att meddela samma resultat ²⁾.

Närmast hade påminnelsen till följd nya bearbetningar af de församlade representanterna, särskildt den schwabiska kretsens, hos Volmar för att påskynda den frankenthalska och heilbronniska evakuationen. Och Volmars utlåtande — som naturligtvis åtföljdes af en uttrycklig reservation mot alla möjligen ånyo upptagna planer om „publika sammanslutningar“ af ständerna ³⁾ — var nu ändtligen mera lofvande än förut. Redan i december 1651 hade i själfva verket, efter åtskilliga underhandlingar mellan kurfursten af Pfalz och kejsarhofvet, den förre i den frankenthalska frågan afgifvit en resolution, som bildade en antaglig utgångspunkt för en slutlig lösning af den samma ⁴⁾. Den 20 januari 1652 kunde sedan representanterna för de fyra kretsarna på konventet i Frankfurt med en anhållan om snabbaste inlevererande af de resterande satisfaktionsmedlen underrätta kurfursten af Sach-

¹⁾ B. O. — K. G. 10 jan. 1652 [A. S.]

²⁾ B. O. — K. G. 21 febr. 1652. [A. S.]

³⁾ B. O. — K. G. 10 januari 1651... „massen Er (Volmar) diser Tagen den Chur Maintzischen Gesandten zu sich erfordert, und ihme, was zu disem intent fürträglich vorgehalten, darbeij erwehnet, wie man hoffen wolte, dass dergleichen publique zusammentretungen weil Sie sowol Ihrer Kaijserl. Mt alss der Cron Spanien etlicher massen suspect, nit würden fomentiret sondern underlassen werden... Worüber dann“, fortsätter Oxenstierna senare, „ettliche nit geringen scrupel fassen wollen, dass denen Ständten von denjenigen orten her, da Jhnen sonsten die maiste hülff und beförderung widerfahren solte, an dessen Platz die hand gleichsamb wil gebunden: und nicht zu gelassen werden. Jhr bestes communi studio et fervore zu beobachten“.

⁴⁾ Mera detaljerad framställning härom bl. a. hos *Zwiedineck-Südenhorst*, I. 147 f., och i *Theatr. Europ.* VII. 9 f.

sen och de utskrifvande furstarna i westfaliska kretsen, att Volmar lofvat fästningens evakuation tre veckor räknadt från ofvannämnda dag ¹⁾. Efter nytt uppskof uttågade ändtligen i förra hälften af maj den spanska besättningen från Frankenthal ²⁾.

Lifvad af nytt mod af det resultat man efter alla mödor ändtligen fått till stånd, började man i Frankfurt med en viss ifver drifva på evakuationen äfven af de platser, som härtiligen af Lothringen innehade på rikets område. Så godt som dagligen besökte representanterna Oxenstierna för att konferera med honom i frågan. Och både han och d'Avau-gour lade sig återigen ut hos Volmar och kurfursten af Mainz ³⁾. För Johan Filip blef emellertid den slutliga lösningen af den frankenthalska frågan anledningen till en ny reträtt. Om farhågor funnits redan förut, för att den svenska drottningen bakom det understöd hon skänkte ständernas defensionsplaner dolde vidtgående och själfviska syften, så var den agitation mot Sverge, som man på brandenburgskt håll just vid denna tid med ökad ifver dref i rikets alla landsändar i anledningen af tvisten i Pommern, icke egnad att

¹⁾ Bilaga till B. O:s — K. G. 17 jan. 1652. [A. S.] Karakteristiskt för Johan Georgs hållning till ständernas arbete för exekutionen är, att han riktade sitt svarsbref endast till representanterna för de kur- och öfverrhenska kretsarna. Han ville därmed gifva till känna, framhöll Vorburg för Oxenstierna, att han icke erkände de schwabiska och frankiska representanterna såsom närvarande i Frankfurt. B. O. — K. G. 21 febr. 1652. [A. S.]

²⁾ Häusser, II. 591. *Erdmannsdörffer-Oncken*, 18; icke i april såsom *Zwiedineck-Südenhorst*, I. 149, anför förledd af framställningen i *Theatr. Europ.* VII. 161.

³⁾ B. O. — K. G. 1, 8, 22 maj 1652. [A. S.]

förströ dem ¹⁾. Men det fans också mäktigare inflytanden än Fredrik Wilhelms.

De första dagarna af juni infann sig Vorburg hos Oxenstierna för att anmäla, att kurfursten hemkallat honom. Han hemställde tillika till den svenska representantens afgörande, om det kanske icke, då Volmar numera afgifvit bindandelöfte om de lothringiska platsernas evakuation, vore bäst att „acquiescera“ i någon mån ²⁾. Kort därpå afreste Volmar, och samma

¹⁾ På en resa till Johan Filip i Würzburg våren 1652 sammanträffade d'Avaugour därstädes med den brandenburgska gesandten Ewald v. Kleist, hvilken — efter hvad Oxenstierna efter d'Avaugours meddelande vet att förmäla — försökte intaga kurfursten „mit ungleichen impressionen“ mot Sverge „und von Jro hierinn“ (i den pommerska frågan) „consilium et operam begehre, ein gleiches auch an den übrigen Churfl. höfen ebenmässig intendire“, ... Från Würzburg reste han i likadan afsikt till München (B. O. — K. G. 17 april. [A. S.] Jfr. *Malmström*, Bidrag till svenska Pommerns hist. 1630—51. 137). Den brandenburgska agitationen neutraliserades dock i väsentlig mån genom det misstroende, som kurfursten själf ådragit sig med kriget mot Pfalz-Neuburg. Biörenklou försummade å sin sida icke i Wien att försöka gifva kurfurstens fredsbrott tillbörlig belysning. *Urk. u. Acten*, VI. 47.

²⁾ B. O. — K. G. 29 maj 1652. [A. S.] Ännu någon månad förut hade d'Avaugour kommit med den hälsning från Würzburg, att kurfursten hoppades (desideriren theten), „weil der Fride bisshero, in gegenwart der beeden Cronen Ministern, gleichwol ein und andern riss erleiden müssen, und dahero zu besorgen, es dörffte solcher ins künfftige, ohne beeder Cronen darüber ferner waltende cräfttge manutenez, alsdann noch umb ein mehrers periclitiren und durchlöchert werden, es wolten diselbe, zumalen Jre Kön: Mait:“ (d. v. s. den svenska drottningen) „die hand darvon nicht sincken lassen, sondern durch dero mitthülff darbeij noch so lang concurriren, biss alles zur perfecten Richtigkeit gebracht und das Röm: Reich in seine gewünschte Sicherheit gesetzet worden“. B. O. — K. G. 17 april 1652. [A. S.] Jfr. kurfurstens uttalande i anledning af Hildesheimalliansens afslutande följ. kap.

dag togo äfven de mainziska sändebuden afsked. Det långa konventet i Frankfurt upplöste sig snart af sig själf.

Snoilsky kunde slutligen icke afhålla sig från att i anledning af den oväntade utgången gifva luft åt en smula missnöje. I medlet af juni uppsökte han Vorburg, som efter att redan hafva lämnat konventet, gjort en tillfällig resa till Frankfurt. Det kunde ej undgå, yttrade Snoilsky, att hans oförmodade afresa skulle väcka „allehanda eftertänklighet“ hos de båda kronorna; deras befullmäktigade hade i alla fall så godt som uteslutande på föranledande af kurfursten kommit till konventet. Han fick till svar de lifligaste försäkringar om Johan Filips sincera afsikter mot Sverge och Frankrike. Både på den väg, som kurfursten tidigare gått, och på den, som han nu gick, stod han fast vid sina goda afsikter för det allmänna. Från dem ämnade han aldrig afstå ¹⁾. Men emedan det för denna gång blifvit klart för honom, att det var omöjligt att här uträtta något nyttigt, så ansåg han icke rådligt att utan anledning göra sig „ännu mera odios“. Hade de andra kretsarna, om också endast pro forma, gifvit sina sändebud fullmakt, så hade man kunnat stanna kvar och försöka, hvad godt man ännu kunnat göra.

Krebs, en annan af de mainziska representanterna, som dröjde i Frankfurt några dagar efter Vorburg, och med hvilken Snoilsky äfven inlät sig i meningsbyte angående afresan, hade önskat, medgaf han t. o. m., att det i fråga om uppbrottet „ratione modi skulle varit något annorlunda“. Han fruktade, att man på alla håll förtjänat föga tack i anledning af det samma, ty äfven Volmar — „hvilken icke annat vetat, än att han, Krebs, skulle afresa tillsamman med

¹⁾ „... auch viel eher (:wie Seine formalia gelautet:) gar resigniren würdte“.

Vorburg" från Frankfurt — hade antagligen förnummit, att så icke skett. Orsaken, hvarför kurfursten hemkallat sina sändebud, var, menade Krebs, att han trott, det deputationen från den frankiska kretsen blifvit beordrad att uppbryta från Frankfurt strax efter de kejserliga; och han ville icke ensam låta sina representanter stanna kvar enkom „liksom hos kronorna“; han skulle ju därigenom blott göra sig alt för mycket förhatlig utan förhoppning om någon nytta. Krebs bad emellertid, att det passerade skulle tydas „in mitiorem partem“ och ingalunda så, som hade hans herre för afsikt att vända sitt segel „ganz um, gegen meridiem“ — det kunde ju ingen förnuftig människa förutsätta om honom, då det var bekant, huru han stod anskrifven hos Österrike. Och ehuru herr Volmar visserligen nu „strukit honom om munnen en smula“, så viste man dock för väl, hvad därpå vore att lita. Kurfursten skulle med ett ord, försäkrade Krebs liksom Vorburg, aldrig afvika från sin en gång fattade goda resolution¹⁾.

De många orden kunde icke dölja, att mellan Volmars afresa och de mainziska representanternas slutliga hemkallande fans ett nära sammanhang, och att, hvad man redan länge misstänkt och snart fick full bekräftelse på, kurfursten af Mainz i sin politik trädte hofvet i Wien väsentligt närmare.

Den viktigaste omsorgen för kejsaren på denna tid var att stärka garantierna för Österrikes makt genom att säkerställa tronföljden i kejsardömet och förvärfva den samma för sin älste son. Och det romerska konungavalet var för wienerhofvet denna gång än mera maktpåliggande än eljes. På westfaliska fredskongressen hade furstepartiet och de mindre riksständerna, hvilka redan länge med missnöje

¹⁾ Sn. — K. G. 5 juni 1652. [A. S.]

sett kurfurstarnas inflytande i riket i ständig tillväxt, ledda af Sverge och Frankrike väkt förslag om, att dessa förberedande val af det blifvande riksöfverhufvudet skulle afskaffas eller att åtminstone för framtiden rikets samtliga ständer, om också i inskränkt mån, skulle få göra sitt inflytande gällande vid dem, d. v. s. få rätt till delaktighet vid affattandet af en beständig valkapitulation. På riksdagen i Regensburg skulle frågan tagas före till slutligt afgörande. Det gälde således för kejsaren att genom privatöfverenskommelser med kurfurstarna få valet säkerställt före den blifvande riksdagen. Redan under 1651 hade lifliga underhandlingar fortgått med kurfurstarna i sådan afsikt. Nu, under sommaren 1652, torde kejsaren äntligen hafva vunnit flertalet af dem för sitt syfte. På en sammankomst i november mellan honom och kurfurstarna i Prag uppgjordes de sista aftalen¹⁾. Äfven Johan Filip fann det fördelaktigt att för en tid lämna sin ifver för ständernas sak för en politik i wienerhofvets intresse.

Redan innan kurfursten af Mainz drog sig tillbaka, hade emellertid äfven drottning Kristina ändrat signaler i sitt förhållande till ständernas förbundssträfvanden i öfra Tyskland. Den ifver, som i början af året i Frankfurt lades i dagen, för att man med gemensamma krafter och energiskt understöd af Sverge skulle drifva på Frankenthals evakuasjon och om möjligt skrida till aktivt motstånd mot de lothringska trupperna, vann icke i allo genklang hos henne. I slutet af

¹⁾ *Erdmannsdörffer*, Graf Georg Friedrich v. Waldeck. 88—92. *Arndt*, Zur Vorgeschichte der Wahl Leopold I. (Historische Aufsätze dem Andenken an Georg Waitz gewidmet). 567. Endast kurfursten af Köln instälde sig icke i Prag. Det bajerska kurfurstliga huset företrädtes af enkekurfurstinnan Maria Anna, kejsar Ferdinand III:s syster.

februari ¹⁾ 1652 aflät hon en order till Oxenstierna, i hvilken hon påminde om, att ju endast de fyra öfverkretsarna voro församlade i Frankfurt, och att hon icke „per directum“ för sina tyska länder hörde till dem. Hon hade hört, att ett konvent var „beramadt i Magdeburg“ ²⁾, dit förmodligen icke allenast nedersachsiska kretsständerna, utan „jämväl andra“ skulle komma för att rådgöra och besluta om samma och likartade saker, som voro före i Frankfurt. Oxenstierna skulle därför exkusera henne och förklara henne „med vapnen icke kunna nu så hastigt till väcket skrida“. Hvad majoriteten beslöt, skulle i alla fall af henne „intet blifva tillbakasatt“.

Ofvannämnda skrifvelse är, efter hvad det synes, det sista meddelande drottningen gifvit sina representanter i öfverkretsarna om den hållning de hade att intaga till ständernas förbundssträfvanden där. Redan någon månad senare emottog Oxenstierna order att till de kejserliga sändebuden — således till det håll, där man gjorde allt för att motarbeta dessa sträfvanden, — lämna förtroliga upplysningar om det resultat ³⁾, till hvilket de vid samma tid ledt på ett annat område, där drottningen jämväl indragits i dem och där hon ännu en tid lät se icke ringa ifver för de samma. Kristinas tillmötesgående mot kejsaren väckte berättigad förvåning. Att drottningen redan länge haft i sinnet och just på våren 1652 fattade sitt afgörande beslut att öfvergå till katolicismen samt därmed fått en förutsättning till att närma sig de mak-

¹⁾ R. R. 14 febr. 1652. [A. S.]

²⁾ Afser tydligen kretsdagen i Lüneburg okt. 1652. Härom i följ. kap.

³⁾ Hildesheimalliansens afslutande; följ. kap.

ter, hvilka voro den katolska kyrkans förnämsta försvarare i Europa, viste man icke ¹⁾).

De båda kronornas representanter dröjde kvar i Frankfurt, ännu sedan ständernas samtliga representanter afrest därifrån ²⁾. I förra hälften af augusti ³⁾ utfärdades instruktion och kreditiv för Bengt Oxenstierna för en ambassad till kejsaren för att jämte Biörnkou såsom drottningens representant mottaga investituren för Bremen, Verden och Wismar. På hösten afreste han till Prag. Snoilsky däremot

¹⁾ Ett egendomligt sammanträffande fogade, att samtidigt som Snoilsky hade sitt sista samtal med de mainziska diplomaterna i juni 1652, en ambassadör, Rousselot d'Hédival, för hertigen af Lothringen — plågoanden ex professo för ständerna i västra Tyskland — efter en kortare ambassad till Stockholm afreste därifrån, såsom den danska residenten därstädes Peder Juel anför, „beladet med komplimenter“ (Dansk. hist. tidskr. Raekke I, 5. 328—30). Uppgifterna om Rousselots ambassad äro tyvärr altför sparsamma, för att vid den samma och vid Juels yttrande vidare afseende kunde fästas. Hertigen underhöll lifliga diplomatiska förbindelser i Europa både med dess katolska och protestantiska furstar. Se t. ex. för kurfursten af Brandenburg *Ursk. u. Acten*, VI. 37, 103 ff. 471 ff. Jfr. för Rousselots ambassad till Köpenhamn och Stockholm *Mémoires de Chanut*, II. 436, 441 f. Af större intresse än Juels uppgift är *Pufendorfs* (de reb. Suec. XXIV. § 13), att man från spanskt håll genom Salvius i Hamburg gjorde lifliga försök att förmå drottningen att upphöra med sin agitation för Frankenthals restitution. (Någon samling af skrivelser från Salvius i Hamburg torde icke mera finnas i A. S.)

²⁾ I slutet af juli hade de alla lämnat Frankfurt. Sn. — K. G. 17 juli 1652. [A. S.] Jfr. *Theatr. Europ.* VII. 161—162.

³⁾ R. R. 31 juli 1652. [A. S.] Han lämnade Frankfurt i slutet af september. Sn. — K. G. 18 sept. 1652. [A. S.] Jfr. *Pufendorf*, de reb. Suec. XXIV. § 11. *Heyne*, Der schwed. Investiturstreit 1648—64. Program (Weilburg). 7.

stannade alt fortfarande i Frankfurt. I medlet af oktober¹⁾ kunde han meddela, att ett kretskonvent hållits i öfverrhenska kretsen i Worms, och att defensionsfrågan återigen varit före, ty ständerna dignade under de lothringska truppernas härjningar såsom förut. Äfven denna gång försökte man från franskt håll lifva församlingen med hot och pock. De församlade representanterna planerade i själfva värdet en skrivelse till kurkretsen för att höra sig för, „om den ville förblifva vid den året förut i Frankfurt mellan de båda kretsarna gjorda öfverenskommelsen och afslutna defensionen“. Men man viste förväl, refererar Snoilsky, att om ett svar på frågan skulle gifvas, så skulle det, då ju de tre kurfurstarna af Mainz, Trier och Pfalz in persona voro i Prag, „säkert icke vara efter hvad nödtorften fordrade, utan stäldt efter den pragiska och österrikiska horisonten“.

Planerna på en „författning“ i rikets västra kretsar måste med ett ord för denna gång lämnas därhän. Men den påstöt, som gifvits på exekutionsdagen och i kretsarna vid Rhen hade icke gått spårlöst förbi. På riksdagen i Regensburg upptogs frågan ånyo i sin allmänna form; och redan sedan en tid hade likartade planer, om ock i något modifieradt syfte, varit före äfven i norra Tyskland.

¹⁾ Sn. — K. G. 9 okt. 1652. [A. S.] *Theatr. Europ.* VII. 282.

II.

Hildesheimalliansen. Frågan om kretsbeväpningen i nedersachsiska och westfaliska kretsen 1651—53. Den brandenburgska unionsplanen.

Sverige hade genom westfaliska freden lagt under sig tyska länder både vid Östersjöns och Nordsjöns södra kust. Vid Oders utlopp ägde det numera Vorpommern och Rügen samt en sträcka af Hinterpommern med Wollin; i Mecklenburg staden Wismar. Vid Elbes och Wesers mynningar förvärfvade det ärkebiskopsstiftet Bremen och biskopsstiftet Verden, hvartdera såsom sekulariseradt härtigdöme. De nyvunna områdena voro fördelade på tre af rikets tio kretsar. Och inom alla dem inträdde Sverige i de växlande och hvarandra korsande underhandlingar, som sysselsatte de tyska ständerna efter westfaliska freden; senast i den öfversachsiska, tidigast i den nedersachsiska kretsen.

Men Sveriges maktställning inom de tre kretsarna hade icke utgått så bestämdt begränsad och konsoliderad ur fredsslutet, att åtskilligt i detta afseende ännu icke skulle återstått att göra, såväl i fråga om fastställande af rättigheter och territorjala förhållanden som ordnande af styrelse och förvaltning i de nyförvärfvade provinserna. Och i hvar och

en af de tre kretsarna funnos furstar, hvilka med mera energi än drottning Kristina sträfvade att göra sitt inflytande gällande i Tysklands inre politiska lif. Efter allt hvad man kan se, hyste också drottningen och hennes omgifning ingalunda större förhoppning, att en handräckning från Sverges sida till ständerna vid deras försök att förverkliga sina defensions- och förbundsplaner skulle medföra bättre resultat i kretsarna i nedra Tyskland, än i Frankfurt och Nürnberg. Man tviålade särskildt, förklarade pfalzgreffen för Chanut, att man skulle kunna förmå de sachsiska och den westfaliska kretsen, hvilka dock minst ruinerats genom kriget och hvilkas biträde sålunda vore af så mycket större betydelse, till fullgörande af garantin. Svenskarna viste, heter det — själfallet i anledning af konflikten i Pommern, — att man icke kunde räkna mycket på kurfursten af Brandenburg, „de viste“, yttrar sig fransmannen, „att furstarna af Braunschweig och Lüneburg hatade dem och stodo i förbund med Danmark“ ¹⁾. Chanuts meddelande öfverensstämmer väl med det envisa

¹⁾ Chanut — de Brienne 14 jan. 1651. Suède Vol. XVI. [A. P.]

Ett meddelande af Chanut af äldre datum i samma anda kan förtjäna anföras, emedan det bekräftats af drottning Kristina i en af hennes egenhändiga mariginalanmärkningar till L. de V:s memoirer. „Svenskarna voro öfvertygade“, refererar den franska memoirförfattaren, på grund af Chanuts depescher från Stockholm i november 1647, „att Tyskarna hyste emot dem och Frankrike ett dödligt hat, som de ej kunde dölja; nästan vid alla företräden och besök af Herr Chanut talades derom“... Kristina tillägger: „Detta är sant“. *Anteckningar om det som tilldragit sig i Sverige ifrån år 1645 till år 1649; samlade... ur Chanuts brefväxling... Tillika med drottning Christinas egenhändiga Anmärkningar vid Herr Chanuts uppgifter...* (öfvers. från franskan), 203; Jfr. *Mémoires de Chanut*, I. 199. Anmärkningarna, som bifogats endast den första delen af memoirsamlingen, äro som känt nedskrifna i Rom långt efter den tid memoirerna skildra.

misstroende, som Karl Gustaf visar braunschweigarna under sin egen regeringstid. Det var sålunda med deladt intresse och tydligen med ringa förväntan på framgång, som man inlät sig i underhandling med ständerna äfven här.

Nedersachsiska kretsens område var delvis fördeladt mellan ett jämförelsevis stort antal mäktiga ständer. Utom Sverige med hertigdömet Bremen och staden Wismar, hade ännu en annan konungakrona plats bland dem: Danmark med hertigdömet Holstein. Kurfursten af Köln var representerad genom biskopsstiftet Hildesheim, som han administrerade. Kurfursten af Brandenburg intresserade i kretsen för furstendömet Halberstadt; och efter den dåvarande innehafvarens af Magdeburg, hertig Augusts af Sachsen, död skulle äfven detta hertigdöme tillfalla honom. Men nedanom kronorna och kurfurstarna fanns ett furstehus i kretsen, hvilket öfverflyglade alla de ofvannämnda genom vidden af sina besittningar, nämligen det braunschweigska. Dess tre hertigdömen, Lüneburg-Celle och Grubenhagen, Calenberg-Göttingen och Braunschweig-Wolfenbüttel, bildade grundstommen af kretsens territorium. Ännu under 30-åriga krigets förra hälft liksom sedan långa tider tillbaka omöjliggjorde tvedräkten inom furstehuset hvarje enig samvärkan mellan dess skilda linjer, och fredsslutet bragte det samma endast bedragna förhoppningar. Men det trädde in i den nya perioden med fastare sammanhållighet och mera energi i sin politik än förut. Det hade sålunda en viss utsikt att kunna blifva nedersachsiska kretsens verkliga ledare, liksom det genom vidden af sina besittningar var dess naturliga. De regerande hertigarna voro Kristian Ludvig i Celle, August i Wolfenbüttel och Georg Wilhelm i Calenberg; furstehusets förnämsta statsman den wolfenbüttelska kanslern Johan Schwartzkopf, ifrig förkämpe för den oppositionella rö-

relsen mot kejsarmaktens öfvergrepp och mot den katolska propagandan i riket.

Det var de braunschweigska furstarna och statsmännen, hvilka i nedersachsiska kretsen ifrigast försökte förvärkliga den idé, som upptagits i öfra Tyskland år 1650, och hvilka här mest energiskt arbetade för att med den som häfstång utvidga sitt inflytande och sin makt. Närmare bestämdt blefvo de ifrarna par préférence bland de tyska furstarna för idén om en samvärkan af ständerna för gemensamt försvar på grundvalen af rikets kretsförfattning. Att upplifva och gjuta nytt lif i den samma, närmast i den egna kretsen, sedan i hela riket, att draga så många af rikets höghetsrättigheter som möjligt öfver till den enskilda kretsen, göra den till ett så vidt möjligt själfständigt territorium — därpå gick den braunschweigska politiken ut. Man måste sträfvä därhän, „das mit der Zeit das was toto Imperio zukömmt auch den Circulis, soweit jedes Circuls Grenze gehe, gemein werden möge“¹⁾, så formulerade en gång kansler Schwartzkopf denna idé. Med den dominerande ställning, som furstehuset intog i Nedersachsen, är det icke svårt att inse, hvarför man stälde sig på en sådan bas.

Det räckte i alla fall en tid, innan man i furstehuset vågade börja realisera sin nya rikspolitik, så måttlig den än var i sina vyer. De svenska besittningarna i Nedersachsen utgjorde visserligen icke någon stor del af kretsens område, men gentemot furstehusets territoriala öfverlägsenhet kunde Sverige lägga sin konungakrona och kanske med kraft upprätthållna anspråk på att fortfarande både gälla för och vara protestantismens ledande makt. Och liksom freden i

¹⁾ *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 214 not.

öfversachsiska kretsen stördes genom konflikten i Pommern, så funnos här tvänne stridsfrågor inom kretsen, hvilka hitills trotsat hvarje försök att få enighet och sammanhållighet mellan ständerna till stånd ¹⁾). Hvardera sammanhänge med Sverges medlemskap i den samma.

Den ena var striden mellan kretsens „utskrifvande furstar“ ²⁾). Kretsstyrelsen i nedersachsiska kretsen tillhörde furstehuset Braunschweig-Lüneburg, som innehade det s. k. kondirektariatet i den samma, samt ärkeskiftet Magdeburg och ärkestiftet Bremen, hvilka jämlikt fredens stadgande ägde att alternera i direktoriet. Redan före fredsslutet hade meningskiljaktighet rådt mellan Magdeburg och braunschweigarna om gränserna för kondirektoriets kompetens. Och konflikten skärptes ytterligare, då härtig August af Sachsen, hvilken genom fredsinstrumentet fått sig tillerkänd administrationen af stiftet Magdeburg på lifstid, förklarade, att han på grund däraf under sin lifstid icke behöfde inrymma Sverge-Bremen dess direktorium. Sverge motsatte sig själfallet en sådan tolkning. På en kretsdag 1649 försökte man förgäfves bilägga tvisten; en ny ansats gjordes 1650, men äfven den utan resultat ³⁾).

Den andra och ojämförligt viktigare stridsfrågan i nedersachsiska kretsen var Sverges strid med staden Bremen.

¹⁾ För furstehusets hållning i frågan i början af 1651 samt för belysande af dess hållning till försöken att förvärkliga fredsgarantin i allmänhet och till planerna på en „författning“ i Frankfurt och Nürnberg se *Köchers* utdrag ur skriftväxlingen mellan Kristian Ludvig och härtig August, 699 f.

²⁾ „Ausschreibende Fürsten“, d. v. s. de af kretsens furstar, hvilka ägde att utskrifva kretsdagarna och leda förhandlingarna vid dem samt i allmänhet representera kretsen i politiskt afseende.

³⁾ *Köcher*, 23—24. 620 f. 698.

Staden var en af de många i Tyskland, hvilka under tidernas lopp faktiskt kommit att intaga en medellinje mellan riksmedelbara och omedelbara ständer. Särskilda gånger erkänd af kejsaren, hade dess riksomedelbarhet städse blifvit bestridd af ärkebiskopen för stiftet. År 1645 eröfrades staden och stiftet af svenskarna, men hvilken Bremens ställning till Sverges krona skulle blifva, då stiftet i westfaliska fredsslutet afträddes till den samma, var icke uttryckligen stadgad i fredsinstrumentet. Det kunde emellertid icke blifva annorlunda, än att man från svenskt håll skulle göra allt för att lägga den rika handelsstaden — den viktigaste orten af Sverges förvärfvade besittningar i nedersachsiska kretsen — under sitt välde. Redan kort efter fredsslutet började man göra försök att försäkra sig om staden på diplomatisk väg. År 1649 inkallades Bremen icke till kretsdagen. Från bremiskt håll demonstrerade man vidt och bredt, att uraktlåtelsen var en kränkning af stadens och rikets rätt; från svenskt håll motsatsen. Så var man inne i en strid, som i en räkka fortfor ända till slutet af 1654 för att tolf år senare upptagas igen och då afgöras till Bremens förmån¹⁾. Redan i sitt första skede har denna strid varit af väsentlig betydelse för Sverges ställning i riket. Det var den, som till hufvudsaklig del väckte misstankar mot den svenska regeringen för vidtgående planer, hvilkas realiserande möjligen kunde störa rikets fred; och det var å andra sidan den, som särskildt

¹⁾ Se för tvistefrågan och kriget med Bremen *Erdmannsdörffer-Oncken*, 177, not 4, citerade arbeten, därjämte *Pratje*, die Herzogthümer Bremen u. Verden. V. 477, *Duntze*, Gesch. der freien Stadt Bremen. IV. 74 ff. *Zetterqvist*, Grundläggningen af det svenska väldet i härtigdömena Bremen och Verden. Diss. Lund. 136 ff. Jfr. *Pufendorf*, de reb. Suec. XXIV. § 6 f. XXV. § 29. XXVI. § 12 ff.

under Kristinas sista regeringsår så godt som ensam absorberade den svenska regeringens uppmärksamhet i den tyska politiken och som sålunda kom den att försumma fördelar och intressen, som kunnat och bort bevakas.

De inflytelserikaste medlemmarna vid den af drottning Kristina tillförordnade regeringen i Stade öfver härtigdömena Bremen och Verden voro under åren närmast efter fredsslutet Hans Kristoffer v. Königsmarck, stiftens eröfrare, såsom guvernör och ståthållare, Johan Stucke såsom kansler och chef för justitierådet¹⁾ samt kammar- och kanslirådet Niklas v. Höpken. I medlet af mars utfärdade drottningen en skrivelse till regeringen, i hvilken hon, med ett meddelande, att hon mottagit underrättelse, om hvad som dittills försiggått i fråga om den planerade „defensionsförfattningen“ i kur- och öfverrhenska kretsen, och med ett kort referat af sin order till Snoilsky att i hennes namn befordra den samma, anbefaller sina förtroendemän i Stade, att i fall på en blifvande kretsdag något skulle proponeras i frågan, de äfven i sin mån borde uppenbara hennes intention samt rätta sin hållning därefter²⁾. Några månader förut, i januari, hade

¹⁾ Zetterqvist, 111 ff. Stucke sedan hösten 1649, då han i ämbetet efterträdde den gamle v. Haren.

²⁾ R. R. 8 mars 1651. [A. S.] Motiveringen till Snoilsky och påminnelsen, att drottningen med sitt inskridande afsåg endast och allenast befordrandet af freden, upprepas omsorgsfullt. . . : „und ob zwar noch zur zeit wenig fruchtbahrliches oder fleisliches darinnen (i frågan i kur- och öfverrhenska kretsen) resolviret, ein guth theil selbiger Creijssstende, auch darzu wenig inclination haben sollen. Jedennoch weil wir vernehmen, das gedachter Stände, beij dieser vorwesende Defensions verfassung habende intention, in dem Jnstrumento pacis vndt haupt Executions Recess fundiret vndt bloss vndt allein auf die effectuirvndt maintenirung dess friedenschlusses, auch Conservationem publicæ

hon meddelat regeringen, att hon, då hon ännu ej mottagit investituren för sina besittningar i Tyskland, kunde låta ske, att administratören för denna gång skulle handhafva direktionen ¹⁾).

Just vid den tid, då drottning Kristina — i öfverensstämmelse med det understöd hon äntligen såg sig föranlåten att skänka defensions- och förbundsplanerna i öfverkretsarna — skred att erbjuda sin handräckning för en sammanslutning och beväpning af ständerna äfven i nedra Tyskland till effektuering af freden, hade hon emellertid med allvar upptagit arbetet att ordna förhållandena i de nyförvärfvade länderna vid Elbe och Weser. I medlet af februari 1651 utfärdade hon i sådant afsikt instruktion för en kommission, hvars medlemmar jämte guvernör Königsmarck och kansler Stucke voro

tranquillitatis et libertatis Germanicæ gerichtet vndt angesehen, So können wir dieselbe nicht allein nicht improbiren, sondern“ o. s. v. Drottningens skrifvelse utgör svar till en från Stucke till Salvius dat. 30 jan. (10 febr.) 1651 med anhållan om upplysning angående „särskilda viktiga saker“ i kretsen, tydligen äfven om den hållning man borde intaga till förbunds- och defensionsplanerna där. Från Stade har man redan i sept. 1650 talat för kretsens ställande i „författning“ (Köcher 620—21), synbarligen med hufvudafsikt att sondera sinnena och komma till en uppgörelse med Magdeburg och Braunschweig i direktorialstriden. Tillbörlig belysning af den svenska regeringens hållning till frågan på denna tid hafva förefintliga källor i arkivet i Stockholm icke gifvit.

I en skrifvelse i senare hälften af mars har Stucke begärt upplysning af Snoilsky om „författningsväcket“. St. — Sn. odat. koncept [A. H.]. Sn. svarar och upplyser om, att man i Nürnberg arbetat för „generalgarantin“; men då det nu var „periculum in mora“, kunde man ej vänta på den, utan ifrade man för att efter norm af riks- och kretskonstitutionerna komma de nödlidande till hjälp, „mit eilige würckliche hülff“. Sn. — St. 22 mars 1651. [A. H.] Jfr. ofvan p. 60.

¹⁾ K. M. — brem. reger. 4 jan. 1651. [A. H. och A. S.]

riksrådet Schering Rosenhane samt krigspresident Alexander Erskein. I juni vidtogo kommissionens förhandlingar och uppgörelser med härtigdömenas ständer, och i synnerhet under det första halfåret blef deras arbete ett „långsamt och besvärligt värk“, som knappast lämnade all den tid öfrig, som behöfts för ett aktivt deltagande i det politiska lifvet i kretsen, och som för öfrigt blef än svårare, därför att enighet och inbördes sämja tyvärr icke var rådande mellan de stadiska herrarna, särskildt mellan Königsmarck, Höpken och Stucke¹⁾.

De första dagarna i april underrättade man från Stade braunschweigarna om drottningens benägenhet för en kretsdag²⁾. Redan tidigare hade man i det braunschweigska furstehuset beramat en sammankomst af representanter för dess tre linjer för att öfverenskomma om gemensamma mått och steg i anledning af en underrättelse, att faran från hertigen af Lothringen närmade sig, och att han förberedde värfningar äfven i nedersachsiska kretsen, hvarvid han speciellt riktade sina blickar på de braunschweigska länderna³⁾.

¹⁾ *Zetterqvist*, 131—178, 114 f., 179 ff. Förhållandet mellan Höpken och Königsmarck torde senare hafva blifvit bättre (*Zetterqvist*, 117). Men mellan Höpken och Stucke förefunnos ännu i slutet af 1652 slitningar, i anledning af hvilka drottningen ansåg sig böra inskrida för att medla. R. R. — St. 18 nov., 10 dec. 1652. [A. S.] Förhållandena inom regeringen voro för öfrigt icke de bästa häller på våren 1653. „Huru alliest med Dän Regeringen sällsamt tillgår, och hwad kontenance ähr i landet och emellan them betiänte“, skriver Rosenhane, „må jag intet bemöda E. Ex. mäd, äfter jag intet remedium seer huru thet kan botas“. Rosenhane — A. O. 15 april 1653. [A. S.]

²⁾ Bremiska reger. — de braunsch. härtigarna 25 mars 1651; kop. med Erskeins, St.s, och Rosenhanes — K. M. 1 maj 1651. [A. S.]

³⁾ Se för det följande *Köcher*, 18—19; 28—32; 35—37. *Erdmannsdörffer-Oncken*, 138.

Härtigens görande och låtande följdes i furstehuset med så mycket större oro, som han på grund af släktskapsförbindelser gjorde anspråk på delar af det calenbergiska området. Det var med ett ord farhågorna för Lothringen, hvilka äfven här gäfvö impulsen till en gemensam beväpnad aktion.

I medlet af april ¹⁾ ägde sammankomsten rum i Braunschweig. Kansler Schwartzkopf upprullade en dyster tafla öfver de olyckliga förhållandena i riket och erkände med ett beklagande, att de förhoppningar man kunde ställa till de „allmänna media“, som riksförfattningen och fredsinstrumentet erbjödo, icke voro stora. Till Sverge hyste kanslern djupt misstroende: då öfverkretsarna gjorde sitt försök till sammanslutning, hade det framställt anspråk på att „icke blifva glömdt i direktoriet“; i nedersachsiska kretsen pretenderade det t. o. m. den militära och diplomatiska ledningen. Under sådana förhållanden och med kännedom om misshälligheterna inom kretsen i öfrigt, fann man för godt att tillbakavisa Kristinas förslag om sammankallandet af en kretsdag ²⁾. Man enades i stället om att säkerställa sig genom en närmare sammanslutning inom furstehuset själf och beslöt att för detta ändamål uppställa en gemensam truppstyrka af 4,800 m. Från en sådan tanke var emellertid steget icke långt till planen att försöka stärka förbundet genom förbindelser äfven med grannarna och om möjligt få en sammanslutning af vidare omfattning till stånd. Närmast tänkte man på de mestbety-

¹⁾ Köcher följer i sin framställning den gamla stilen.

²⁾ I en skrivelse till regeringen i Stade, daterad 7 (17) april, förklarade Schwartzkopf, att en sådan i anledning af de härskande konflikterna antagligen icke skulle leda till önskvärdt mål. Kop. med Erskeins, Sts och Rosenhanes — K. M. 1 maj 1651. [A. S.] Köcher, 34 not 5.

dande medlemmarna af nedersachsiska kretsen: Sverge-Bremen, Magdeburg, Halberstadt och Hildesheim, men man sträkte sina blickar äfven till Verden och det brandenburgska Minden i westfaliska kretsen, och i synnerhet räknade man på Hessen-Kassel i den öfverrhenska. Så var man i en hast inne på ett förbundsprogram af tämligen vidsträkt bärvidd. Vid realiserandet af det samma stannade man i alla fall långt ifrån målet. Underhandlingen med Halberstadt och Minden upptogs als icke ¹⁾. Med Magdeburg strandade den för denna gång. I Stade däremot lyckades man bättre, än man kunnat vänta.

Det var det celliska härtigdömet's främste man, Friedrich Schenck von Winterstädt, som fått sig anförtrordt att värkställa närmandet till den bremiska regeringen. I förra hälften af maj anträdde han sin resa till Stade. I konferens med honom trädde å regeringens vägnar kansler Stucke och krigspresident Erskein. Den braunschweigiska representanten skildrade i lifliga färger splittringen i Nedersachsen. Holstein hängde fast vid de „danska konsilierna“, Mecklenburg och Sachsen-Lauenburg på samma sätt; städerna sågo endast på kommercierna. Det var därför så mycket nödvändigare att få till stånd „förtrolig korrespondens mellan grannarna“. Hölle Braunschweig, Hessen och Sverge samman, så kunde man uträtta mycket — han hänvisade till exemplet af kurfurstarna i kurkretsen och påminde om Snoilskys proposition i Frankfurt. Stucke och Erskein dolde icke sin missbelåtenhet i anledning af det afböjande svaret på förslaget om en kretsdag. Men de voro de första att erkänna, att det fans föga sammanhållighet i kretsen. På-

¹⁾ Med Hildesheim upptogs den senare, men förgäfvdes. *Köcher* 64, 66.

minnelsen om propositionen i Frankfurt var under sådana förhållanden en lycklig idé. Den hade ju framgått just ur den order till Snoilsky, till hvilken drottningen uttryckligen hänvisat i sin skrifvelse till regeringen. I detalj kunde Stucke och Erskein icke utlåta sig; de kunde endast gifva löfte att referera. Men för sin del visade de all benägenhet för förslaget, och så mycket gånvo de tillkänna, att de vore ense om, att hvar och en skulle konkurrera i alliansen endast i egenskap af riksstånd. Hvad ledningen af trupperna beträffar, medgånvo de gärna, att den skulle tillkomma den anfallne. Alt öfrigt uppsköts till själfva konferensen ¹⁾.

Braunschweigarna kunde således räkna på den bremska regeringens bistånd, och det såg t. o. m. ut, som om farhågorna för Sverges pretentioner varit öfverdrifna. Man hade anledning att hoppas på att kunna draga nytta af den utländska kronans stöd, utan att den skulle göra anspråk på något direktorium i förbundet.

Äfven i Kassel fann braunschweigarnas förslag gehör. Landtgreffe Wilhelm, som i september 1650 efterträtt sin moder Amalia Elisabet i regeringen, hade emellertid å sin sida i anledning af de lothringska excesserna redan knutit förbindelser med biskoparna af Paderborn och Münster. Han önskade därför, att äfven westfaliska ständer, närmast de båda biskoparna, skulle upptagas i alliansen såsom en förmur mot den hotande faran i väster. Något senare föreslog han också kurfurstens af Brandenburg inträde. Det lilla protestantiska förbundet fick i hast perspektivet af en stor nordtysk allians med deltagare af både den katolska och protestantiska trosformen.

¹⁾ Erskein, St. och Rosenhane — K. M. 3 maj 1651. [A. S.] *Köcher* 34—35.

I slutet af augusti kunde Schenck underrätta Stucke, att landtgreffen var helt och hållet ense med den intention man förehade, och att han föreslagit en konferens af representanter för bremiska regeringen, det braunschweigska huset och Kassel i Hildesheim för att öfverenskomma om de närmare detaljerna ¹⁾.

Ännu hade intet svar följt från Kristina på den bremiska regeringens redogörelse för Schencks besök i maj, ehuru flere skrivelser växlats mellan Stade och Stockholm under sommaren ²⁾. Schencks meddelande och farhågor ³⁾ i anledning af konflikten mellan Brandenburg och Neuburg föranledde Stucke att i september påminna om den braunschweigska propositionen ⁴⁾. Det var ju icke allenast betänkligt, framhöll han, utan t. o. m. farligt att lämna Braunschweig och Kassel „hjälplösa“ i deras förbundssträfvanden. Det var under nuvarande förhållanden i kretsen knappast troligt, att man på en kretsdag skulle komma till något resultat; det kunde därför t. o. m. vara säkrare, att samman slutningen skedde „efter exemplet i öfver- och kurrhenska

¹⁾ Kop. dat. Celle 18 aug. med St:s. — K. M. 5 sept. 1651. [A. S.]

²⁾ R. R. 3 juni; 2 juli; 4, 9, 30 aug. 1651. [A. S.] . . . „undt obwoll E. Kön: M:tt, von der zwischen E. Kön: M:t Commissarien, undt dem Braunschweig-Lüneburgischem Statthalter zu anfang des Maij ergangenen communication damahlss alsofort unterthänigste eröffnunge than, dennoch keine resolution erfolget“ . . . St. — K. M. 5 sept. 1651. [A. S.]

³⁾ . . . „Solten auch die jetzo zwischen Chur Brandenburgh undt Neuburgh anstehende tractaten nicht zu reichen, undt die gefahr sich ergrossen, Stehen wir sehr an, ob wir dan gahr stille sitzen können“ . . . De borde därför åtminstone sonderingsvis få närma sig med braunschweigarna och de kasselska repress. (St:s skrifvelse i föreg. not).

⁴⁾ Det följ. enl. St. — K. M. 5 sept. 1651. [A. S.]

kretsen". Skulle sammankomsten tjäna till ingenting annat, så skulle den åtminstone väcka icke liten „ombrage“ och förorsaka „allehanda eftertänklighet“. Och man kunde ju, påpekade Stucke, inlåta sig i kommunikation med de två furstehusen redan för att sondera terrängen. Framför allt bad han om snabtt svar. Efter en ny påminnelse af Königsmarck¹⁾ meddelade Kristina, att hon fann den närmare sammanslutningen med Braunschweig-Lüneburg och Hessen-Kassel i anledning af tidernas beskaffenhet „mycket god och nyttig“. Med det allra första skulle hon insända instruktion för konferensen med furstehusets representanter²⁾. Först i förra hälften af december ankom emellertid instruktionen³⁾.

Så snart notifikation och inbjudning inkommit, skulle representanterna begifva sig i väg. Såsom anledning till förbundet skulle de i förbundsrecessen angifva den oro, som allt ännu härskade i riket, särskildt dess västra del, — en oro, hvaraf man just nu hade orsak att frukta ett nytt utbrott. I rikskonstitutionerna och exekutionsordningen hade man visserligen upprättat „en god författning“, men den ville icke vinna sin fortgång. I fredsinstrumentet däremot var ju en „närmare författning och sammanslutning“ uttryckligen tillåten.

Främst borde sändebuden förmå de braunschweigska och kasselska representanterna att grundligt underrätta om, huru det planerade förbundet nyttigast skulle inrättas. Än-

¹⁾ Framgår af R. R. — brem. reger. 4 okt. 1651. [A. S.]

²⁾ Källa i föreg. not.

³⁾ Instr. för Stucke och... (utlämnadt i orig.)... 29. nov. 1651. R. R. [A. S.] Afskrift i konvol. „Handlingar rörande Tyskland 1652—57 och Polen 1655—57“ (Oxenst. saml.). Förslag till instruktionen med brem. reg:s af 7 nov. 1651. [A. S.]

damålet å Kristinas sida skulle de förklara vara „ingenting annat än Guds ära . . . Tysklands, särskildt härtig- och furstendömena Bremen, Verden, Braunschweig-Lüneburg och Hessen-Kassels framtida lugn“, afvändande af alt orättmätigt våld från de förbundne samt den allmänna fredens slutliga genomförande. Hvad frågan om de ömsesidiga skyldigheterna beträffar, var instruktionen hållen i möjligast allmänna ordalag. Man skulle undvika alt, „som kunde lända de andra till prejudice och nackdel, mycket mindre per directum eller obliquum, hemligt eller offentligt, med råd eller dåd vara de vedervärdiga behjälplig. Vid förefallande tillfällen skulle de betrodda representanterna i tid och flitigt kommunicera med hvarandra, för att alt hädanefter skulle aflöpa i god, uppriktig, beständig vänskap“. Skulle den ene eller den andre råka i fara, så skulle de öfriga på hans anfordran troget bispringa honom och, „alteftersom nödtorften och den förestående faran fordra, komma honom till hjälp med råd dåd samt med tillsändande af en tillräcklig succurs“. Om huru stor denna „succurs“ skulle vara, borde sändebuden emellertid tala endast i allmänna ordalag och ej förklara sig i detalj¹⁾.

„Författningen“ borde för öfrigt blifva rent defensiv¹⁾, och den ömsesidiga förbindelsen „vara och bestå, ända tills det allmänna fredsslutet blifvit bragdt till beständig effekt och

¹⁾ Den skulle i alla fall blifva „nicht anders dan nach eines jeglichen anlage, darinnen er beim Röm. Reich nach dem Römerzugh gefunden wirdt . . .“ Anförarskapet skulle tillkomma den, „in dessen Landen die conjunctio der Gelegenheit nach geschehen möchte“.

¹⁾ . . . „mit nichten dahin gezogen und erstreckt werden, da einer was offensive vornehmen würde, es geschehe dann uff vorgehende ausstrücklich placitirte und alls dan von Neuen richtig abgeredete Beilebung“.

ingen hade att befara något mot det samma och dess innehåll". Ehuru förbundet var sådant, att man hade ingen anledning att hålla det hemligt, önskade dock drottningen, att det skulle ske; och trodde hon, att äfven de öfriga vore benägna därför. Om slutligen närboende furstar och ständer, i synnerhet de evangeliska i stiftet Osnabrück, ville inträda i alliansen, så kunde hon tillåta det, såvida samtliga intressenter funno det rådligt. Det är med ett ord den helt och hållet allmänna tanken att gifva riket fred och skydd, — endast i någon mån lämpad för förhållandena inom den krets alliansen skulle omfatta, — som återkommer äfven här.

I Hildesheim skulle således konferensen hållas i februari 1652. Redan innan man hann sammanträda, hade emellertid braunschweigarna börjat tänka på en modifikation af sin federativa politik ¹⁾. Den utsträckning, som landtgrefven ville gifva förbundet, särskildt hans förslag att intaga kurfursten af Brandenburg, oroade dem. Men samtidigt återgaf dem den stadiska regeringens tillmötesgående modet. Under sådana förhållanden låg tanken nära till hands, att man just med de två tvistefrågor, hvilka hittills hufvudsakligen stört lugnet i nedersachsiska kretsen, den bremiska och alternationsfrågan, såsom vehikel med den utländska kronans hjälp kanske kunde bana sig väg att behärska den. Frågan togs förberedelsevis till debatt mellan de braunschweigiska representanterna i Hildesheim. Administratören af Magdeburg bestred fortfarande både den bremiska regeringen alternationen i direktoriet och huset Braunschweig kondirektoriet. Man skulle därför understöda Sverges anspråk på direktoriet mot att af det samma vinna understöd för sina egna — man

¹⁾ Det följ. efter *Köcher*, 40 ff. 73.

hade i furstehuset redan tidigare följt en sådan politik¹⁾. Då kondirektoriet ständigt låg i furstehusets händer, medan direktoriet regelmässigt från kretsdag till kretsdag alternerade mellan Magdeburg och Sverge-Bremen, skulle hufvudinflytandet vid kretsens politiska ledning afgjort tillfalla furstehuset. För att förvärfva äfven den militära, gälde det att vinna platserna i kretsens krigskollegium, hvilket sammansattes af kretsöfversten, som ägde kommandot öfver kretsarmén, öfveruppsikten öfver milisen o. s. v., samt hans „nach- och zugeordnete“, som i allmänhet skulle biträda honom och i fall af behof handhafva hans värf. För kretsöfversteämberet tänkte man närmast på den celliska härtigen, onekligen den dådkraftigaste af furstehusets regenter. Genom beslutet att icke inkalla Bremen till kretsdagen, men hänskjuta frågan om dess riksomedelbarhet till den sammans afgörande — den kunde ju sedan i sin ordning hänvisa saken till riksdagen, — skulle man ytterligare tillförsäkra sig Sverges tillmötesgående och tillika hålla utvägen öppen att antaga sig staden, om den utländska kronan ville drifva sina försök att lägga den under sitt välde ältför långt.

Efter braunschweigarnas separatkonferenser vidtog underhandlingen mellan dem, de kasselska och stadiska sändebuden. De sistnämnda voro kansler Stucke och bremiska kanslirådet Adolf Benedikt Marschalk²⁾. Man fann dem i

¹⁾ *Köcher*, 23.

²⁾ Bremiska regeringens och kommissionens skrivelser för år 1652 saknas tyvärr i arkivet i Stockholm (det sista brevet af år 1651 är dateradt 12 dec., det därpå följande 23 dec. 1652; jfr *Zetterqvist*, 140 not). Bristen är så mycket kännbarare, som hvarken arkivet i Hannover (där dock den stadiska afdelningen ännu torde vara ofullständigt ordnad) eller någon af de särskilda samlingar i arkivet i Stockholm, hvilka innehålla skrivelser från regerings- och kommissionsmed-

fråga om separatalliansen — där de ju för öfrigt hade till rättesnöre endast drottningens allmänt hållna instruktion — och särskildt i fråga om förslaget att reorganisera kretsen i öfverensstämmelse med furstehusets önsknings, t. o. m. mera tillmötesgående, än man åtminstone på hannoverskt och wolfenbüttelskt håll vågat hoppas. Sin jämlikt instruktionen framkastade proposition att såsom ett af förbundets hufvudändamål upptaga „rikets konservation“ läto de falla på de öfriga intressenternas framställning, att en sådan intention skulle tariffa „ett starkare värk“, att det skulle draga skyldigheten att uppfylla garantin på de allierade allena o. s. v. De kasselskes förslag att upptaga Paderborn och Münster i förbundet motsatte de sig icke håller. „Man skulle blott icke precipitera sig“; så länge man icke kommit till afslutning sinsemellan, borde man icke admittera andra, förklarade de liksom braunschweigarna. Förvåning och oro väkte till en början deras envisa fasthållande vid att taga förslaget om förbundshärens numerär och storleken af de enskilda kontingenterna endast „ad referendum“. Men de gäfvö den vissa förhoppning, att drottningen skulle ratificera det beslut man kommit till äfven i denna fråga.

lemmarna i Stade (korrespondensen med Oxenstiernorna, med de la Gardie, med pfalzgreffen, med Salvius) lämnat någon ersättning för den. Då därtill kommer, att af handlingar rörande kretsdagen i Lüneburg 1652 i det svenska arkivet endast kretsdaysbeslutet finnes i behåll, kan en väsentligare komplettering till Köchers framställning om de stadiska representanternas ställning till förbunds- och defensionsplanerna under detta år öfverhufvud icke gifvas. Konferensen i Hildesheim och kretsdagen i Lüneburg äro emellertid altför viktiga i totalkomplexen af den utveckling och händelser, hvilka här skildras, för att en redogörelse för dem, om också endast på grundvalen af trykta aktstycken och arbeten — hufvudsakligen Köchers Gesch. v. Hannover u. Braunschweig — skulle kunna underlätas.

Furstehusets beslut att fortgå från partikularförbundet till en reorganisation af kretsförfattningen hälsade Stucke och Marschalk med tillfredsställelse, — det var ju åtföljdt af löften om tillmötesgående för den svenska politikens önsknin-
gar i alternations-striden och framför alt i den bremiska frågan samt öfverensstämmande med Kristinas tidigare order. De skyndade att med braunschweigarna förena sig om ett protokolls-extrakt, som skulle läggas till grund för upprättandet af en „värklig kretsförfattning“. Från braunschweigsk sida förband man sig i det samma att icke inkalla staden Bremen till kretsdagen och att af administratören af Magdeburg för Sverges räkning utvärka direktoriet för det i ordningsföljden andra kretskonventet, med hvilket alternationen skulle börja. På svensk sida iklädde man sig att understöda furstehusets anspråk på kondirektoriet. Man tillförsäkrade det samma tre vota vid de kommande kretskonventen och lofvade, att om ständerna icke skulle kunna enas om en lämplig person för kretsöfversteämbetet bland sig själfva, man skulle öfverlåta generalatet öfver kretstrupperna åt annan „kvalificerad person“¹⁾. Den sista stipulationen afsåg tydligen att undandraga ämbetet den svenska drottningen, för det fall att det icke kunde vinnas af braunschweigarna. Men de svenska repräsentanterna läto den passera. Deras främsta ögonmärke på konferensen var synbarligen att vinna understöd för Sverges sak i den bremiska frågan. Och de försummade icke att, medan de främjade furstehusets kretspolitik, låta upptaga i konferensprotokollen att „om H. K. M:t företoge något med staden Bremen, så hade de öfriga korresponderande“ — i förbundet — „därmed intet att göra“.

¹⁾ *Köcher*, 614—15.

Så ändade furstehuset Hildesheimkonferensen med den goda utsikten att snart kunna göra verklighet af kretsdefensionen och med tillhjälp af den blifva kretsens behärskare och Sverge under goda auspicier i tvistefrågan med den mäktiga handelsstaden vid Weser.

Den 24 februari ¹⁾ undertecknades protokolls-extraktet och samma dag recessen till Hildesheimalliansen; den senare af representanterna för Hessen-Kassel, Sverge-Bremen och de tre linjerna af huset Braunschweig. Till norm för förbundsrecessen togs främst de kurrhenska furstarnas alliansrecess af den 21 mars 1651.

Med en hänvisning i inledningen till exekutionsordningen förkunnade man i recessens första paragraf, att förbundet afsåg ingen offension, utan att rädda land och folk från krig och öfvervåld. Vid generalkommandot i fält hade ingen af de konfedererade att göra anspråk på någon preemiens. Öfverbefälet skulle tillkomma den anfallne, så länge man opererade i hans land ²⁾, men han var skyldig att i det samma konsultera ett krigsråd — här bestående af 5 personer, representanter för hvar och en af de „korresponderande“. Äfven här skulle därjämte de förbundne genom befälhafvarna för sina truppkårer därvid äga en rådgifvande röst. Den gemensamma truppstyrkan fastställdes till 6,000 m., men skulle den i utomordentliga fall och efter gemensam öfverenskommelse mellan de allierade kunna höjas ³⁾. Alliansen skulle bestå, så länge de faror fortoro, hvilka för-

¹⁾ Icke 14 såsom *Erdmannsdörffer* (Oncken, Weltgeschichte 138), hvilken eljes följer den nya stilen, anför.

²⁾ Afgörandet, om hvem öfverbefälet skulle tillkomma, när man opererade „in loco tertio“, uppsköts till framtiden.

³⁾ Sverges kontingent utgjorde 830 m. till fot och 415 ryttare.

anledt den samma. Rättighet till inträde hölls öppet äfven för andra, så väl katolska som evangeliska riksständer.

Äfven de löften, som man gifvit hvarandra att arbeta för kretsens reorganisation, hade emellertid fått sitt uttryck i recessen. Emedan, hette det i den, enligt exekutionsordningen det goda ändamål, som man afsåg att uppnå med förbundet, bäst stod att vinna genom en „författning“ af hela nedersachsiska kretsen, så ville drottningen af Sverge och hertigarna af Braunschweig bemöda sig, att ett konvent i kretsen med det snaraste måtte anställas och en allmän verklig sådan inrättas, i hvilken man skulle upptaga äfven landtgreffen af Hessen och hertigdömet Verden. Dock skulle kretsförfattningen icke upphäfva det afslutna förbundet, utan skulle det oaktadt den blifva i full gällande kraft, på det hvar och en af dess medlemmar skulle hafva så mycket mera assistens och hjälp att förvänta ¹⁾.

I jämförelse med de resultat man kommit till i kretsarna vid Rhen, är Hildesheimalliansen onekligen ett framsteg på de federativa sträfvandenas område. Man hade här redan i praktiken trädt den tanke närmare, att det var genom konfederationer, gående ut öfver kretsens gräns, som de uppgifter till själfförsvär måste lösas, hvilka ständerna arbetade med. Och här blef senare genom Paderborns inträde den konfessionsfrihet förvärkligad, som låg i Johan Filips alliansidé. För de förnämsta ifrarna för „författnings“-planerna i Nedersachsen, braunschweigarna, var dock det afslutna förbundet numera endast föga värdt. För dem var Hildes-

¹⁾ Recessen trykt hos Köcher, 609 ff., samt i utdrag i *Urk. u. Acten*, VI. 463 ff. Jfr. *Pufendorf*, de reb. Suec. XXIV. § 11. Den första underrättelsen om förbundet lämnas emellertid icke, såsom Köcher, 50 not, meddelar, af P., utan i *Mémoires de Chanut*. II. 420—21.

heimalliansen hufvudsakligen ett „interimsvärk“, en förberedelse för att reorganisera kretsen. Det sistnämnda blef från nu deras förnämsta sträfvan.

Hildesheimalliansen har icke håller saknat sin betydelse i Tysklands politiska lif, ehuru dess trupper aldrig tågat i fält. Man såg i den samma en partibildning, som „representerade ett kompakt sammanhang af företrädesvis protestantiska länder från mynningarna af Weser och Elbe till långt in i mellersta Tyskland“. Att Sverige var den ledande makten i förbundet, ansåg man i allmänhet som själfallet icke blott för dess föregående och dess konungakrona, utan äfven för dess faktiskt betydande territoriala maktställning vid Elbe och Weser. Och man förutsatte, att den svenska drottningen vid sitt medlemsskap i det samma liksom bakom det understöd hon skänkte ständernas defensionsplaner i öfra Tyskland knöt förhoppningar om vidare utvidgning af sitt inflytande och sin makt och planer på förvärligande af samma idéer, som Sverige kämpat för i trettiåriga kriget och under westfaliska fredskongressen¹⁾. I öfra Tyskland lyckönskade

¹⁾ Att man i det habsburgska lägret hyste sådana misstankar, är gifvet. Äfven på brandenburgskt håll uttalas de ofta. Konflikten med Sverige i Pommern gaf ju dem här riklig näring — utom att påminnelserna om faran för Sverges hänsynslösa politik med fördel kunde användas som motivering för det djärfva spelet i kurfurstens egen.

I den tyska historiska literaturen har man obetingadt — och utan någon kännedom om de svenska källorna — tillegnat sig den uppfattning, att drottning Kristina vid sitt inträde i Hildesheimalliansen dolde vidtgående och ärelystna planer, samt att Sverige gjorde anspråk på att vara förbundets ledande makt. „Die Führerschaft in diesem Bunde beanspruchte natürlich die Königliche Macht, und niemand schien sie ihr streitig machen zu wollen oder zu können“, skriver *Erdmannsdörffer* (Graf Waldeck. 154; Jfr. 170, 192; Oncken, Weltgeschichte, 138). „Desto rühriger war“, utropar *Droysen*, „die Krone

man på protestantiskt håll de svenska sändebuden, ännu medan underhandlingen pågick, till den „apprehension“, som den ingaf i Wien. Man skulle genom den väcka mera „regard“ hos kejsaren, hette det, samt tvinga honom att „upphöra med sina moras och diffikulteter“ i evacuationen ¹⁾. Och kurfursten af Mainz omnämde för d'Avaugour „mit sonderbahrem Ruhm“ de båda kronornas, men i synnerhet Sverges omsorg „pro salute publica“. Det var att tillskrifva deras kooperation, heter det, och den „ombrage“, som uppstått af Hildesheimalliansen, att man kommit så långt man kommit ²⁾.

Men Hildesheimalliansen var i hufvudsak det braunschweigiska furstehusets värk, icke Sverges. Och Kristina höll i sin politik på att inslå andra vägar, än dem Sverige hittills gått. Drottningen notifierade mottagandet af förbundsrecessen i Stockholm med den korta underrättelse, att hon fann den „efter sin instruktion“, och i början af april insände hon sin ratifikation af den samma ³⁾. Men till svar

Schweden, ihre Gegenstellung im Reich zu organisiren. Sie trat... mit den Herzogen von Braunschweig“ o. s. v. „zu der sogenannten hildesheimischen Allianz zusammen“... (Geschichte der Preuss. Politik. Zweite Aufl. III. 2. 63). Jfr. *Köchers* antydan i likartad riktning i anledning af Kristinas understöd för defensionsplanerna i öfverkretsarna. De utförligt analyserade instruktionerna för Snoilsky, Oxenstierna och Stucke samt de svenska källornas vitnesbörd i öfrigt torde tillfylles vederlägga en sådan uppfattning. Att man på svenskt håll med glädje begagnade det tillfälle, som erbjöds genom närmandet till furstarna i Nedersachsen, att få fria händer mot staden Bremen, står utom allt tvifvel (*Köcher*, 47, 49), men längre gingo den svenska regeringens planer icke.

¹⁾ B. O. — K. G. 21 febr. 1652. [A. S.]

²⁾ B. O. — K. G. 3 april 1652. [A. S.]

³⁾ K. M. — St. och Marschalk 27 mars 1652. [A. H. och A. S.]

Protokollet om alternationen lände henne till „god information“; hon skulle vidare öfverlägga angående den och sedan afgifva sin deklaration.

på Bengt Oxenstiernas meddelande från Frankfurt om de känslor, som det planerade förbundet väckte, lät hon — till icke ringa öfverraskning för sina medallierade ¹⁾ och i bestämd motsats till den önskan hon uttalat i instruktionen för sina sändebud på konferensen i Hildesheim — regeringen i Bremen gifva honom fullständig kommunikation om alliansen med uppdrag att underrätta den kejserliga gesandten därstädes, Volmar, om det samma och betaga kejsarhofvet all den den apprehension det möjligen kunnat fatta. Och Oxenstierna underlät icke att fullgöra sitt värf ²⁾.

På braunschweigskt håll ansträngde man sig emellertid att undanröjda de svårigheter, som hittills stört friden i Nedersachsen och omöjliggjort kretsens reorganisation. På en konferens i Quedlinburg i maj 1652 försökte man bearbeta härtig August af Magdeburg för de eftergifter i direktorialstriden, som man Sverge till behag i Hildesheim lofvat förmå honom till. Och härtig August var skäligen medgörlig. De magdeburgska representanterna funno det visserligen obilligt, att Sverge blott för en gång ville inrymma administratörn direktoriet, innan alternationen skulle begynna: det var dock tvifvelaktigt, påminde de, huruvida Sverge före Hinterpommerns restitution alls borde inbjudas till rikets riks- och krets dagar. Men snart gäfvo de med sig. Om en riks- eller krets dag skulle lösa frågan i öfverensstämmelse med braunschweigarnas förslag, så kunde de ingå på det samma. I den bremiska frågan fogade de sig utan vidare.

Medan braunschweigarna lade an på att vinna magdeburgarna, försökte landtgreffen förbereda biskoparnas af Paderborn och Münster inträde i Hildesheimförbundet. På en

¹⁾ *Köcher*, 68.

²⁾ B. O. — K. G. 20 mars 1652. [A. S.]

sammankomst i augusti i Hameln af representanter för de allierade och de bägge biskoparna ingick den förra i alliansen med en kontingent af 174 m. till fot och 358 till häst. Underhandlingen med biskopen af Münster däremot slog fel.

I Hameln upptogs äfven frågan om alternationen och kretsens reorganisation förberedelsevis till diskussion. För det definitiva afgörandet af dem och för att öfverenskomma om ett gemensamt politiskt program å kretsens sida för den blifvande riksdagen i Regensburg enades man om att sammankalla den beramade kretsdagen till Lüneburg i oktober samma år ¹⁾.

I Stade var man vid tiden för årsskiftet och under de första månaderna af år 1652 ånyo flitigt upptagen af underhandlingen med hertigdömenas ständer och andra värf ²⁾, hvilka hade intet med kretsens politiska frågor att skaffa; och från Stockholm afgingo särskildt i årets början åtskilliga skrivelser till regeringen och kommissionen, men underhandlingen om det planerade förbundet berördes icke i dem ³⁾. I en skrifvelse i början af maj hade drottningen i alla fall meddelat Stucke, att hon gillade den föreslagna konferensen i Hameln, samt uppdragit honom, att låta sig „angeläget vara att på den samma ställa alt efter Hildesheimalliansens ändamål“ ⁴⁾. Kanslerns redogörelse ¹⁾ för kon-

¹⁾ *Köcher*, 62—70.

²⁾ Särskildt underhandlingen med domkapitlet i Hamburg. *Zetterqvist*, 156, 164 ff. I medlet af januari hemkallades för öfrigt Rosenhane för att afgifva rapport angående dessa frågor. R. R. — Rosenhane 3 jan. 1652. [A. S.] *Zetterqvist*, 156 not 1.

³⁾ R. R. 3, 10 (2 st.), 24 jan., 27 mars 1652. [A. S.]

⁴⁾ ... „und alles zu dem in der Verfassung enthaltenen Scopo zu richten Euch angelegen sein lassen“ ... K. M. — St. 30 april 1652. [A. H. och A. S.] En *Köcher* (67) kompletterande redogörelse för St:s

gressen „och det, som passerat mellan honom och de braunschweigiska, den münsterska, den hessiska och den paderbornska gesandten“, lät hon såsom öfverensstämmande med ifrågavarande recess och sin egen intention sig „väl behaga“²⁾. Men först, efter upprepade påminnelser insände hon, i början af april 1653, sin ratifikation för Paderborns upptagande i förbundet³⁾; och om detaljorder för kretsdagen anhöll Stucke förgäfvat. I alternationsfrågan var drottningen utförligare. Hon påminde om sin tidigare skrifvelse och var färdig att för närmaste kretsdag öfverlämna direktjonen åt Magdeburg; men att göra det för härtigens hela listid kunde hon ej: det var emot fredsinstrumentet samt kunde för framtiden blifva henne „prejudicerligt“, efter den blifvande kretsdagen skulle alternationen börja. En kretsdag ansåg hon, meddelade hon kanslern i slutet af september, för allehanda orsaker „icke otjänlig“; och då Magdeburg ville sammankalla den ännu före riksdagen, så höll hon för sitt intresse „högnödigt“, att någon i hennes namn skulle bivista den samma, för att „ett så mycket bättre fundamept skulle läggas för den blifvande riksförsamlingen och man på den samma å kretsens vägnar skulle kunna tala med så mycket

hållning på konferensen i Hameln kan på grund af bristande källor icke gifvas. Antagligen var kanslerns ställning ganska svår. Drottningens ofvananförda order var ju ett veritabelt orakelspråk, och efter hvad man kan se, var den det enda rättesnöre han hade.

¹⁾ St. — K. M. 28 aug. och 3 sept. 1652 (enl. K. M. — St. 18 sept. 1652). [A. H. och A. S.]

²⁾ K. M. — St. 18 sept. 1652. [A. H. och A. S.]

³⁾ Landtgreffen — brem. regeringen 22 jan. 1653 (kop.). Königsm. — K. M. 15 febr.; Königsm och Erakein — K. M. 8 april 1653. [A. S.] K. M. — Königsm. 26 mars; 23 april 1653. [A. H. och A. S.]

större eftertryck och endräktig sammanhållighet“. Och ehuru Stucke „för tidens korthets skull“ icke kunde vänta ny order eller instruktion, så tviflade hon icke, att han eller den, som i hennes namn skulle bivista den samma, i öfverensstämmelse med hennes halft annat år tidigare insända information efter all sin förmåga skulle bidraga att befordra och taga i tillbörlig akt, hvad hennes och hela kretsens gemensamma intresse fordrade¹⁾. I en skrifvelse två veckor senare ger hon yttermera tillkänna, att hon icke ville undandraga sig, „utan tvärtom efter yttersta möjlighet befordra“, hvad som af samtliga ständer skulle beslutas till kretsens nytta. Skulle möjligen något resolveras angående en „värklig kretsförfattning“²⁾ och hennes guvernör och fältmarskalk, grefve Königsmarck, föreslås till general öfver den samma“, så skulle sådant icke allenast icke vara henne emot, utan tvärtom „mycket kärt och angenämt“³⁾.

Drottningen hade således i alla fall ånyo tillkännagifvit sin benägenhet för kretsens reorganisation; och de stadiska representanterna — kansler Stucke och kanslirådet Marschalk — kunde rätta sin hållning därefter.

I senare hälften af oktober började kretsdagens förhandlingar. Enligt en tidigare öfverenskommelse mellan Stucke och braunschweigarna afgjordes direktorialfrågan till först; och den afgjordes såsom man på svensk sida önskat det: på närmast följande kretsdag skulle alternationen vidtaga

¹⁾ St. — K. M. 13, 25 aug.; 3 sept. 1652 (enl. K. M. — St. 28 aug.; 18 sept. 1652); [A. H. och A. S.] och sistnämnda skrifvelser.

²⁾ „Solte auch etwa zu einer wirklichen Kriegs Verfassung resolwired“... heter det i R. R. Jfr. „generalkrigsförfattning“ i följ. kap. Möjligt är dock, att stiliseringen beror på ett skriffel; registret öfverflödar af sådana under denna tid.

³⁾ R. R. — St. 2 okt. 1652. [A. S.]

och Sverige föra direktoriet på den samma. En protest från staden Bremen, öfver att den uteslutits från kretsdagen, tillbakavisades. Och ännu i en annan fråga utföll församlingens beslut afgjort till Sverges förmån. Samtidigt som neder-sachsiska kretsens ständer konfererade i Lüneburg, gingo rikets kurfurstar till råds med kejsaren i Prag, dit denne inbjudit dem för att få enstämmighet till stånd såväl angående det romerska konungavalet som i rikspolitikens öfriga frågor. Fredrik Wilhelm af Brandenburg, som längst dröjt att infinna sig till sammankomsten, lyckades här äntligen drifva sin bearbetning mot Sverige till äskadt mål. Han afgaf sin röst till prins Ferdinands val endast mot en uttrycklig förbindelse¹⁾ af kejsaren, att Sverige hvarken skulle belänas med sina tyska länder eller erhålla säte och stämman på riksdagen i Regensburg, innan det utrymt Hinterpommern och gifvit med sig i tvisten där. För att göra pressionen på drottning Kristina så mycket starkare lät kurfursten sina representanter för Halberstadt äfven i Lüneburg aflägga en högtidlig gensaga mot Sverges admission till kretsdagen. Men Fredrik Wilhelm lyckades icke lika bra här som i Prag; förbundet med braunschweigarna tillförsäkrade Sverige segern, och brandenburgarnas protest blef fåfång.

Om man sålunda på svenskt håll fick sina önskningsmål uppfyllda med braunschweigarnas tillhjälp, så sparade man icke med gentjänster, då det blef fråga om kretsämbetenas besättande. Härtig Kristian Ludvig af Celle valdes på förslag af Stucke och Marschalk till kretsöfverste; till „nachgeordnet“ härtig August af Wolfenbüttel och till „zugeordnete“ härtig Georg Wilhelm af Hannover, härtig Fredrik af Holstein-Gottorp samt härtigen af Schwerin. I en birecess till

¹⁾ v. Meiern, Acta comitialia Ratisbonensia. I. 21. Jrf. ofvan p. 83 f.

kretsdaysbeslutet upptogs hvad man öfverenskommit i alternationsfrågan, och här fastställdes uttryckligen det braunschweigiska kondirektoriets rätt.

Sedan kretsämbetena besatts, upptogs frågan om kretsarmén och fördelningen af kontingenterna för den. Braunschweigarna ville, sekunderade af magdeburgarna, drifva upp arméns numerär till 8,000 man, och de bremiska representanterna understödde dem äfven nu efter bästa förmåga. Men förslaget stötte på det häftigaste motstånd af de öfriga ständerna. Härtig Adolf Fredrik af Mecklenburg-Schwerin hade icke sändt någon representant till kretsdagen och vägrade oakadt de församlades uppmaning att göra det. De mindre ständerna med Sachsen-Lauenburg i spetsen funno häri en lämplig förevändning att vägra ett bestämt svar på propositionen. Man öfverbjöd hvarandra i att uppfinna alla möjliga betänkligheter. Endast på grund af en halft hårdragen tolkning af ett af de afgifna vota kunde det magdeburgska direktoriet konstatera som resultat af förhandlingarna, att „ständernas majoritet i princip antagit kretsförfattningen“.

Efter nya långa debatter fastställdes under protest af de motsträfviga kretsarméns numerär till något mera än det tredubbla matrikelanslaget¹⁾, d. v. s. 4,500 man, oberäknadt det manskap, som behöfdes för artilleri, förposttjänst o. d. Till den 10 mars 1653 skulle berättelse ingifvas till kretsöfversten, huruvida de respektiva kontingenterna stodo i ordning.

Så långt hade man således fått det. Men när kretsrecessen i medlet af november undertecknades, vägrade de deputerade för Sachsen-Lauenburg, stiftet Lübeck och de fyra riksstä-

¹⁾ Jfr. ofvan p. 50 not 2.

derna sin underskrift på grund af bristande fullmakt, så vidt det gälde defensionsfrågan. Och den 10 mars 1653 gick förbi, utan att någon annan än hærtigen af Wolfenbüttel för kretsöfversten tillkännagaf sig stå färdig med sin kontingent ¹⁾).

På braunschweigskt håll fick man trösta sig med, att man genom kretsdagen skaffat sig icke så litet reputation i riket. Ty äfven kretsens hållning i rikspolitikens stora frågor togos här, såsom beramadt var, till diskussion. Och man tvekade icke att i synnerhet under den samma, men äfven i de resolutioner man formulerade, uttala den bestämdaste opposition i protestantismens, ständerfrihetens och furstepar-tiets namn mot alla de missförhållanden i riket i religiöst och politiskt afseende, för hvilkas afskaffande man under Sverges och Frankrikes ledning med sådan ifver kämpat på westfaliska fredskongressen. I det kurfurstliga lägret och vid kejsarhofvet mottog man underrättelsen om förhandlingarna på kretsdagen med största misstroende. De neder-sachsiska ständernas sammankomst i Lüneburg uppfattades som „motpolen“ till kejsarens och kurfurstarnas sammankomst i Prag ²⁾).

Redan innan kretsdagen afslutats, hade äfven drottning Kristina låtit till sina representanter afgå skrifvelser, som visa, att förhandlingarna icke förblefvo obemärkta af henne. Hvad som passerat i fråga om staden Bremens tillbakavi-sande förnam hon med nöje, och äfven Stuckes och Mar-schalks votering vid kretsämbetenas besättande lät hon sig

¹⁾ Se för det föreg. *Köcher*, 73—80, 615—16. *Theatr. Europ.* VII. 298 ff. *Urk. u. Acten*, VI. 470—71. *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 154—55.

²⁾ *Köcher*, 96—97.

väl behaga¹⁾. Också ständernas svar till brandenburgarnas protest vann själfallet hennes bifall. Och hon väntade, meddelar hon, de definitiva redogörelserna för förhandlingarna med så mycket större intresse, som hon, innan hon mottagit dem, icke kunde uppsätta instruktion för den förestående riksdagen. Hon ville nämligen — det upprepas ännu en gång — „förena sina vota och consilia“ med ständernas, för att alt med mera eftertryck måtte kunna negocieras på riksförsamlingen²⁾.

I medlet af december kunde drottningen aflåta slutligt svar till berättelserna från konventet. Hon uttryckte i rent af öfversvallande ordalag sin tillfredsställelse, öfver att alt affupit så väl. Sändebudens „dexteritet“, deras hållning såväl i allmänhet som särskildt i frågan om alternationen lände henne „zu sonderbahrem gnädigsten Gefallen“. Krets-dagsbeslutet hade hon „punkt för punkt“ låtit föreläsa för sig samt „med all flit omständligt och noga öfvervägt“. Hon fann också alt „moget och väl öfverlagdt och resolveradt på konferensen“ samt hoppades, att förhandlingarna på den samma skulle tjäna Stucke, som var utsedd till Sverges representant på riksdagen, och hans kollega i Regensburg till god information³⁾.

Om sålunda Kristinas skrifvelse tyktes löftesrik för ständernas sak, så blefvo de löften den gaf föga mera än toma ord. Det är nästan som om drottningen känt ett behof att ännu en gång öfvertyga sig själf och sin omgifning, om att en böjelse hos henne fans att förvärkliga det program i sin politik, som var förenligt med Sverges föregåen-

¹⁾ R. R. — St. och Marschalk 6 nov. 1652. [A. S.]

²⁾ K. M. — St. och Marschalk 13 nov. 1652. [A. H. och A. S.]

³⁾ R. R. — St. 10 dec. 1652. [A. S.]

den och hela dess ställning i de europeiska makternas krets, men i samma stund funnit, att en sådan uppgift icke mera var hennes ¹⁾). Ett betydelsefullare inlägg i de rörelser, om hvilka här är fråga, har hon icke vidare gjort. I drottningens rikspolitik i allmänhet blef det intet allvar af den ifver hon lade i dagen att fullfölja kretsdaysprogrammet i Lüneburg. Och i motsats mot hvad man kunde vänta af den glädje hon yttrade öfver resultatet af förhandlingarna på de nedersachsiska furstarnas sammankomst, fick hennes regering i Stade för framtiden i sitt förhållande till medkretsständerna och furstarna i norra Tyskland sköta sig nära nog på egen hand — och sköta sig så godt den kunde: i januari 1653 afled kansler Stucke, och kanslersämbetet besattes efter honom icke ånyo ²⁾). Men i bjärtaste kontrast med de lofvande

¹⁾ Jfr. hennes instruktion för riksdagagesandterna följ. kap.

²⁾ Kansler Stucke hade, innan han inträdde i drottning Kristinas tjänst, varit chef för härtig Georgs af Calenberg regering (*Köcher*, 34 not 4). Man är också frestad att standem finna kanslerns tillmötesgående mot braunschweigarna i underhandlingen med dem nog stort (jfr. Karl Gustafs uttalande om honom följ. kap.). Flere af dem, som kommo i beröring med Stucke under hans tjänstgöring i Stade, särskildt Salvius och Rosenhane, hafva emellertid afgifvit synnerligen vackra omdömen och eftermälen om honom. „Skulle Stucke uppsäija sijn dienst veet jagh icke hwarest man skulle finna hans lijke igen“, skrifver den förre (Salvius — Gylleklou [A. S.] 6 sept. 1651). Synnerligen är han, säger Rosenhane, „i det som K. M:ts tjänst angår, så ifrig och så tenax, att han utan anseende till någon person disputerar minutissima“ (*Zetterqvist*, 163 not 4). Det hastiga dödsfallet med kansler Stucke, heter det senare, „kommer märka illa till pass för H:s K. M:ts tjänst härute, emedan ingen är förhanden så informerad i landsens och kretssakerna synnerligen uti den controversia med staden Bremen“ . . . (Rosenhane — A. O. [A. S.] 15 jan. 1653). Man fäste sig som synes hufvudsakligen vid Stuckes förtjänster om den bremiska frågan. Karl Gustaf bedömde honom från annan synpunkt.

orden i december 1652 fick man snart se Kristina visa en ynnest mot hofven i Wien och Madrid, hvilken föreföll så mycket mera egendomlig, som allra minst den lösning kejsaren gaf den pommerska tvistefrågan kunde motivera den, och hvilken gaf anledning till misstankar, att Sverige, som nyligen svingat sig upp till protestantismens ledare i Europa, stod i hemligt förstånd med de habsburgska makterna. Från Stockholm berättades det med stort anspråk på sannolikhet, att drottningens tillmötesgående var att tillskrifva inflytandet af den spanska ambassadören Pimentelli, som i augusti 1652 inträffat vid hennes hof och hvars blotta ankomst gaf tillkänna, att man i Wien och Madrid ville draga Sverige från det parti i Europa, hvilket det hittills tillhört ¹⁾.

Af alla de stora frågorna i den tyska politiken blef det för framtiden egentligen endast en, som ingaf drottning-

¹⁾ Huru stort detta inflytande varit, skall väl aldrig till fullo kunna afgöras och må lämnas därhän. Att man ofta öfverdrifvit det samma är väl otvifvelaktigt, men att såsom Weibull försöka bortresonera det torde å andra sidan föga kunna lyckas. Vare sig att det varit större eller mindre, måste emellertid redan sannolikheten af att drottningen lyssnade till rådslag från de habsburgska makterna och sannolikheten af ett hemligt förstånd mellan hofven i Stockholm, Madrid och Wien blifva af största betydelse för Sveriges ställning i Tyskland och Europa. Endast i sina förtjänster om protestantismen och ständerfriheten i Tyskland hade Sverige berättigandet, för att det lagt viktiga områden af det tyska riket under sitt välde, och endast om det fortfarande visade sig vilja värka i dessa idéers tjänst, kunde trosförvannerna och partivännerna i riket tillgifva, att så hade skett. Redan om det ingaf misstankar att vilja sluta sig till de makter, som voro ständerfrihetens och protestantismens farligaste fiender, måste det i väsentlig grad rubba själfva den ideella grundvalen för sin nyvunna ställning. För en politik, oberoende af traditionerna, var ännu minnet af Sveriges roll i det stora förstörelsevärkets under 30-åriga kriget altför lefvande, dess maktauktoritet och dess resurser för svaga.

gen djupare intresse: tvistefrågan med staden Bremen. Men om hon genom sin öppenhet mot wienerhofvet i anledning af Hildesheimalliansens afslutande väkte „främmande tankar“ hos det protestantiska partiet; om hon genom sin hållning mot kejsaren på våren 1653 gaf sådana tankar ökad näring, så blef den vändning drottningen gaf tvistefrågan med den stolta handelsstaden vid Weser särskildt betydelsefull både för Sverges ställning till bundsförvanterna i Hildesheimalliansen — närmast de braunschweigska furstarna — och till hela riket i öfrigt.

Som ersättning för det understöd man på svensk sida skänkte braunschweigarna i deras kretspolitik hade man främst fordrat fria händer mot staden Bremen. Och redan ungefär samtidigt som kretsdagen i Lüneburg hölls, började man på allvar visa, att man icke ämnade försumma tillfället. Königsmarck upprättade starka skansar vid Weser ofvan och nedanom staden och spärrade sålunda dess skeppsfart: man ämnade bryta de stolta hanseaternas egensinne genom att ruinera deras handel. En tid sågo braunschweigarna Sverges tillvägagående med likgiltiga blickar, men småningom vaknade deras oro. Sverges kommersiella politik i Pommern och Mecklenburg var ingalunda egnad att värka lugnande — man kunde ju icke veta hvad drottningen hade i sinnet. Ett af de fästen, som uppfördes för att betvinga staden, hotade därjämte omedelbart de braunschweigska länderna. I augusti 1653 infunno sig representanter för de tre lüneburgska härtigarna i Stade för att förklara, att man ej förmodat något hinder och några „diffikulteter“ för handeln på Aller och Weser och erbjuda sin mediation. De mottogos med uttryck af den högsta förvåning: det gälde naturligtvis blott att bringa den olydiga staden till lydnad, något vidare afsåg man ej. Ännu drog man sig på braunschweigskt håll att störa den

stadiska regeringens goda lynne, men man började i stället på den pågående riksdagen i Regensburg värka för Bremens sak. Inom kort var vänskapsförhållandet mellan Braunschweig och Sverge i betänklig grad försvagadt.

Under dessa yttringar af stigande missämja i neder-sachsiska kretsen ankom i juli 1653 inbjudning till en krets-dag för den westfaliska i Essen ¹⁾).

Sverge intresserade i westfaliska kretsen för härtigdö-met Verden, Braunschweig för grefskapen Hoya och Diep-holz, Kassel för grefskapet Schaumburg. Hildesheimarna hade således hvar och en besittningar där. Men om det visade sig svårt att genomföra en reorganisation af kretsförfattnin-gen i Nedersachsen, så blef det ännu mycket svårare i West-falen. Nedersachsiska kretsen var så godt som uteslutande protestantisk; i den westfaliska däremot funnos 16 katolska röster ²⁾ mot 25 protestantiska, och katolikerna voro de vida vägnar mäktigare. Direktoriet i kretsen alternerade mellan biskopen af Münster och härtigen af Jülich-Cleve-Berg. Men de jülich-cleviska länderna voro delade mellan Brandenburg och Neuburg. Frågan, hvilken af de två delinnehafvarena skulle utöfva direktorialrätten, var sålunda tvifvelaktig. Särskilda gånger hade man försökt få till stånd en öfverenskommelse, men städse utan resultat. Denna gång var kallelsen till kretsdagen utfärdad af biskopen, Kristoffer Bernhard von Galen och pfalzgreffen, den orolige, äregirige, ständigt med

¹⁾ Se för det följ. i allm. *Erdmannsdörffer-Oncken*, 194. *Köcher*. 81 ff. *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 170 ff. *Urk. u. Acten*, V. 601 ff. VI. 474 ff. Jfr. *Krebs*, Beiträge zur Gesch. der Politik der Pfalzgrafen Wolfgang Wilhelm und Philipp Wilhelm von Neuburg in den Jahren 1630 bis 1660. (*Zeitschr. des historischen Vereins für Schwaben und Neuburg* 1886). 71. *Joachim*, 20 f.

²⁾ *Köcher* anger 17.

nya politiska projekter jäktande Filip Wilhelm, Brandenburg oförsonlige fiende, som i mars 1653 efterträtt sin fader Wolfgang Wilhelm i regeringen. Bägge voro af sin tids rörligaste politiker, och bägge framträda mer än en gång i de hvarandra korsande underhandlingarna mellan de tyska ständerna på denna tid.

Braunschweigarna, hvilka i allmänhet sågo rikets lycka i kretsarnas reorganisation, och hvilka ofta planerat en „kombination och författning af westfaliska och nedersachsiska kretsarna“¹⁾, hälsade med glädje underrättelsen om kretsdagen. I Stade gjorde man det icke. Sinnena här voro upptagna af konflikten med det motspänstiga Bremen; och man ville helst undvika alla konferenser i anledning af den oro, som den började väcka hos grannarna. I förra hälften af augusti insände Königsmarck och Erskein biskopens och pfalzgreffvens inbjudningsskrifvelse²⁾ till Kristina och frågade med en anhållan om snabt svar, om de skulle sända deputerade till kretsdagen, uppdraga sitt votum åt någon af medständerna eller ursäkta sig i en skrifvelse för bristande tid³⁾. Då intet svar anlände, beslöt Königsmarck, att på egen risk underrätta pfalzgreffen och biskopen, det man i Bremen af viktiga förefallande angelägenheter var förhindrad att sända representanter till kretsdagen; då man emellertid hört, förklarade han, att förnämsta orsaken till den samma var att vidtaga anstalt om en kretsförfattning, så ville man gärna förena sig om hvad majoriteten beslöt och hoppades också, att

¹⁾ *Köcher*, 143.

²⁾ Biskopen och pfalzgr. — brem. reger. 17 juli 1653 (kop.).
[A. S.]

³⁾ Königsm. och Erskein — K. M. 30 juli 1653. [A. S.]

drottningen skulle gilla det ¹⁾. I alla fall afsände regeringen en sekreterare till Essen för att gifva akt på förhandlingarna ²⁾. En skrifvelse från Kristina i medlet af september förklarade kort om godt, att hon gillade regeringens svar och tillvägagående ³⁾.

Det visade sig emellertid snart, att pfalzgreffen och biskopen med sitt sammankallande af kretsdagen afsågo att genomföra sitt och det katolska partiets välde i kretsen samt utesluta Brandenburg från alt inflytande i den samma. Filip Wilhelm och Kristoffer Bernhard genomdrefvo nämligen i Essen, att de neuburgska sändebuden ensamma icke blott ägde att innehafva direktoriet, utan äfven att afgifva totalvotum för samtliga de jülich-cleviska länderna. De kurfurstliga representanterna för Cleve-Berg förvägrades säte och stämma och afreste, sedan de aflagt en protest.

Nu hade det katolska partiet så mycket friare händer. Man beslöt att ställa kretsen „i författning“ och uppbringa en truppstyrka af 4,000 man. Till kretsöfverste och befälhafvare öfver armén valdes den neuburgska fältmarskalken Johan v. Reuschenberg, hvilken gälde för att vara en bitter fiende till de evangeliske. De öfvermannade protestantiska ständerna uteslötos ur alla kretsens ämbeten. De afgåfvo en kraftig protest och genomdrefvo i själfva värdet, att kretsdagen suspenderades, och att alla dess beslut betecknades som interimistiska. Tillika öfverenskommo de om en särskild sammankomst i Minden för att jämte representanter för Fredrik Wilhelm af Brandenburg rådgöra om gemensamma

¹⁾ Königsm. och Erskein — de utskrifvande furstarna i westf. kretsen 23 aug. 1653 (kop.). [A. S.]

²⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 476.

³⁾ K. M. — brem. reger. 10 sept. 1653. [A. H.]

mått och steg i anledning af pfalzgrefvens och biskopens tilltag.

Regeringen i Bremen underlät icke att förena sig i de evangeliskes protest. Köningsmarck och Erskein försökte t. o. m., att genom mellanhand bearbeta Hessen och Braunschweig för att få valet af kretsöfverste upphäfdt ¹⁾. Landtgreffen påminde å sin sida i en skrifvelse regeringen, om huru viktigt det vore att sända representanter till protestanternas sammankomst för att „reparera skadan af kretsdagen i Es-sen“ ²⁾, och snart följde en inbjudning från Braunschweig till konferensen i Minden ³⁾.

I början af december afgick äntligen äfven från Stock-holm en närmare upplysning angående drottningens hållning till defensionsplanerna i westfaliska kretsen och de betydelsefulla händelserna på kretsdagen. Hon hade af regeringens redogörelser förnummit, hvad som passerat och interimsvi-s blifvit beslutet och hvarför församlingen skingrats, samt lät, så vidt på henne ankom, hvad som beslutits i fråga om kretsförfattningen „sig i nåder väl behaga“ — det är som synes drottningens stående svar till sina representanter. Hon skulle, om det komme till effekt, icke för sin del undan-draga sig att uppställa sin kvot för härtigdömet Verden. Hvad valet af kretsöfverste beträffade, skulle de emellertid på alt sätt kontesteras hennes „dissensus“ samt animera äfven de andra intressenterna i likartad riktning ⁴⁾.

¹⁾ Königsam. och Erskein — K. M. 9, 19 nov. 1653. [A. S.]

²⁾ Landtgreffen — brem. reger. 29. okt. 1653 (kop.). [A. S.]

³⁾ Köcher, 115.

⁴⁾ R. R. — kommissarierna i Bremen 29 nov. 1653. [A. S.] Äfven på franskt håll följde man med väket öga planerna på en beväpning i westfaliska kretsen, och man beklagade af hjärtat, att försöken att genomföra den misslyckats. Att det österrikiska inflytandet bi-

Redan innan Kristinas skrifvelse hann ankomma, hade äfven Fredrik Wilhelm själf genom sin representant Matteus Wesenbeck vändt sig till den bremiska regeringen med anhållan om understöd för godtgörelse för händelserna i Westfalen. Och Wesenbeck talade i kurfurstens namn icke blott för en „konvokation af de evangeliske, utan för att anställa en förtrolig korrespondens“. Särskildt framhöll han kurfurstens benägenhet att inträda i Hildesheimalliansen¹⁾.

Wesenbeck värfvade här för den unionsidé, som höjer sig öfver alla de tyska ständernas federativa sträfvanden på denna tid genom sin storhet i anläggning och sin historisk-politiska betydelse, nämligen den brandenburgska unionsplanen. Dess upphofsman var Georg Friedrich von Waldeck, som under hösten 1653 vunnit det bestämmande inflytandet bland kurfursten Fredrik Wilhelms rådgifvare.

Waldecks eröfring af kurfurstens förtroende blef liktydig med en systemförändring i den brandenburgska politiken af genomgripande art. Hittills hade den bestämts af noggrann hänsyn till hofvet i Wien; nu blef lösen bestämd opposition mot de äregiriga planerna hos det habsburg-katolska kejsardömet. I sammanhang härmed framträder för Waldeck tanken att i stället för den förfallna riksförfattningen med det österrikiska kejsaredömet i spetsen sätta ett fritt förbund af tyska stater med den brandenburgska kurfursten som ledare. Närmast tänkte han på de protestantiska stän-

dragit därtill ansåg man för säkert: „L'armement de ce cercle nous auroit été utile pour plusieurs considerations; mais l'Empereur qui auvoit les mêmes raisons pour le craindre que nous avons pour le sou-haïter, a fait tous ses efforts pour l'empêcher“ ... Vautorte — de Brienne 20 nov. 1653. *Négoc. secr.* III. 615.

¹⁾ Königsb. och Erskein — K. M. 26 nov. 1653. [A. S.] *Urk. u. Acten*, VI. 480.

derna i norra och mellersta Tyskland: Sachsen och Pfalz, Sverige för dess tyska riksländer, braunschweigarna, administratörn af Magdeburg, Hessen och Mecklenburg samt de viktigaste protestantiska riksstäder såsom medlemmar af sin union. Men snart vidgades planen till ett förbund af alla tyska riksstäder utan afseende på trosbekännelse. I sista instans riktade äfven den brandenburgska statsmannen — liksom Johan Filip — sina blickar till utlandet, också han till Frankrike och Sverige; därjämte framför alt till Nederländerna. Men i stället för den fredliga tendens, som karakteriserar den förres förbundsidé, och hans sangviniska förhoppningar att med de „båda kronornas“ stöd kunna gifva Tyskland fred satte Waldeck en aktiv annexions- och delningspolitik. Brandenburg skulle med deras understöd bekämpa det habsburgska husets öfvermakt och framför alt vinna en dominerande ställning i de västtyska gränsländerna vid nedra Rhen. Härtigdömena Jülich och Berg skulle frånryckas kurfurstens oförsonliga vedersakare, pfalzgreffe Filip Wilhelm af Neuburg, och förenas med Brandenburgs cleviska länder.

De första, som Waldeck närmade sig i sina försök att realisera sin unionspolitik, voro de braunschweigiska härtigarna och Hildesheimgruppen. Just nu, under de sista månaderna af 1653, var Wesenbeck ute för att knyta de första förbindelserna ¹⁾).

I det braunschweigiska furstehuset lade man småningom under inflytande af farhågorna för Sverges hållning i den bremiska tvistefrågan bort den motsträfvighet man ursprung-

¹⁾ *Urk. u. Acten*, 463 ff. *Erdmannsdörffer-Oncken*, 186 ff. *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 152 ff. *Köcher*, 112 ff. *Zwiedineck-Südenhorst*, I. 118 f.

ligen haft för en förbindelse med kurfursten. Samtidigt som man från brandenburgskt håll börjat arbeta på förvärligandet af sin unionsplan, hade man med kraft upptagit den kamp, som det protestantiska furstepartiet med braunschweigarna och hertig August af Magdeburg i tåten i öfverensstämmelse med krötsdagsprogrammet i Lüneburg alt sedan riksdagens begynnelse i Regensburg upprätthöll mot kejsarmaktens öfvergrepp i riket. Det nya bundsförväntskapet ¹⁾ i förening med furstehusets intresse att för sina egna besittningars skull upprätthålla pariteteten i westfaliska kretsen banade den brandenburgska unionsplanen vägen. På en konferens i Braunschweig mellan Wesenbeck och representanter för furstehusets tre linjer gaf man — ehuru ännu med betydlig tvekan — sitt bifall till kurfurstens upptagande i Hildesheimalliansen. På konventet i Minden skulle frågan föreläggas de öfriga allierade och bringas till slutligt afgörande ²⁾.

Hvad underhandlingen med Sverge och den stadiska regeringen beträffar, så fans det ju många förutsättningar, för att den icke skulle lyckas. Först i juni 1653 hade tvisten mellan Sverge och Brandenburg upphört. Den hållning, som Kristina numera intog till hofvet i Wien, lät dessutom knappast förena sig med Waldecks politik. Och så mycket än den svenska dröftningen numera negligerade de tyska ständernas feberaktigt ifriga diplomatiska arbete för rikets och eget försvar eller för främjandet af sina intressen, trodde

¹⁾ För braunschweigarna så mycket käre, som kurfursten visade sig benägen att i viss mån gå äfven furstepartiets speciella önsknings till mötes. *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 145 f., *Erdmannsdörffer-Oncken*, 173.

²⁾ *Köcher*, 116 f., *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck 192, *Urk. u. Acten*. VI. 484.

sig dock Waldeck, såsom naturligt var, i Sverge böra se en rival för realiserandet af sina planer ¹⁾).

Redan midt under konfliktens dagar hade det i alla fall icke felats ansatser till ett närmande ²⁾. Och just vid samma tid, som kurfursten försökte knyta de första förbindelserna i Stade, redde sig t. o. m. drottning Kristina att erbjuda Fredrik Wilhelm ett förbund. I medlet af november utfärdades i sådan afsikt instruktion ³⁾ för regeringsrådet i Pommern, Johan Nikodemi-Lillieström. Det fans ju numera intet öfrigt, heter det i den, hvilket „en fullkomlig vänskap“ mellan de båda makterna kunde hindra eller remove; det hade blifvit drottningen berättadt, att äfven kurfursten själf hade god inklinations till en sådan samt att hans sändebud till henne redan voro under vägen. Under sådana förutsättningar borde Lillieström närmare sondera de brandenburgska planerna. För sin egen del har Kristina, efter hvad det synes, med sitt närmande hufvudsakligen afsett att få säkerhet för sina pommerska länder för ett möjligt anfall från Polen och att förbereda ett eventuellt införlifvande af Hinterpommern — till hvilket den svenska kronan efter den brandenburgska ättens utgång hade arfsrätt — med Sverge. Mellan drottningens och kurfur-

¹⁾ Se t. ex. hans skrifvelse till Wesenbeck (17) 27 jan. 1654. *Ursk. u. Acten*, VI. 504 f.

²⁾ Jfr. för ett tidigare anbud från svenskt håll. *Droysen*, III. 2. 17; författarens motivering för Sverges närmande förefaller dock tämligen godtyckligt vald. Från brandenburgskt håll kontesterade man redan i januari 1653 under underhandlingen om gränsregleringen i Pommern, det kurfursten på det högsta önskade att träda „i beständig god vänskap“ till Sverge. Protokoll öfver gränskommissionens förhandlingar 29 dec. 1652; bilaga till Forbus', Lillieströms och Schwallenbergs — K. M. 4 jan 1653. [A. S.]

³⁾ R. R. — Lillieström 7 nov. 1653. [A. S.]

stens land och undersåtar i Pommern skulle, bjuder den vidlyftiga instruktionen, en beständig „författning“ upprättas samt den gamla arfföreningen mellan kurfurstendömet Brandenburg och Pommern för drottningen, hennes efterträdare och kronan Sverige på den ena samt kurhuset Brandenburg på den andra sidan renoveras. Kommercierna mellan de bägge staterna borde sättas „på en riktig fot“. Skulle kronan Polens undersåtar söka att göra kurfursten intrång på gränsen, så vore han förpliktad att på alt sätt sådant „vedergöra“ och gränserna „intet förringa låta“; drottningen ville å sin sida för sitt intresses skull på Hinterpommern genom skrivelser till konungen och kronan Polen sådant „tillbörligen resservera“. För det fall att någon, hvem det vara månne, fiendtligen skulle angripa bägge makternas furstendömen, skulle den andra med all makt, utan upphof och gensaga, bispringa den anfallne. Hvad särskildt de för- och hinterpommerska länderna beträffade, så borde, efter de voro „en nation“ och drottningen hade äfven expektansen på Hinterpommern, „jura indigenatus för invånarne af bägge regeringarna blifva konserverade“, så att de sinsemellan „intet pro peregrinis, utan för landsmän kunde skattas“. Utan kommunikation med och medgifvande af den andre, skulle man „hos kejsaren om inga nya tullar anhålla“; kommercierna skulle som sagdt lämnas sitt fria lopp och „genom separationen af landen intet hämmas eller hindras“.

Någon vecka efter det drottningens instruktion utfärdats, inträffade Wesenbeck i Stade; och han var tämligen belåten med sitt mottagande där. Till hans ordande, om huru nödigt det vore, att ledningen i westfaliska kretsen icke lämnades helt och hållet i katolikernas händer, och att man därvid, såsom billigt vore, borde taga hänsyn till Kurbrandenburg, svarade Königsmarck och Erskein med löften om

sin medvärkan; både för kurfurstens rätt i direktorialstriden och för hans upptagande i Hildesheimalliansen tyktes de benägna att gå hans önskningar till mötes¹⁾. Men i själfva värdet hyste man just i Stade åtskilliga betänkligheter angående fördelarna af ett närmande; och den stadiska regeringens relation till Stockholm i anledning af den brandenburgska gesandtens förslag talade icke samma språk, som det denne fått höra. Hvad som särskildt oroade Königs-marck och Erskein var, att „H. K. H.“ — Karl Gustaf — „såsom utvald prins och arffurste märkligt intresserade“ i konflikten mellan Brandenburg och Neuburg²⁾. De sista da-

¹⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 480.

²⁾ Königs. och Erskein — K. M. 26 nov. 1653. [A. S.]

Karl Gustafs jülichska anspråk spela som känt en viss roll i hans politik, om ock — att döma efter det ofullständiga källmaterialet — en mindre, än man i allmänhet velat antaga. Wesenbecks negociation i Stade och hans anhållan om understöd mot Filip Wilhelm, hvarom pfalzgreffen underrättades genom Königs-marck och Erskein, gaf emellertid honom och hans förtroendemän anledning till en intervention hos drottningen, som, efter hvad det synes, icke håller blifvit helt och hållet resultatlös. I en skrifvelse från Bornholm till sin sekreterare i Stockholm anbefaller Karl Gustaf denne att försöka förebygga, att drottningen skulle villfara Fredrik Wilhelms begäran. Han borde åtminstone försöka bringa det därhän, „das Churbrandenburg dassjenige was in dem vergleich zwischen deroselben und Pfalz-Neuburg aufgerichtet, darin Unser Herr Vetter (Fredrik af Zweibrücken; jfr. fördraget i Düsseldorf 8 april 1647. *Dumont*, Corps Universel. VI. 1. 386 ff.) jedoch cum reservatione omnium jurium Domus Bipontinae, verabschiedet worden, zu praestiren gehalten werden“... och att alt, som skulle öfverenskommas mellan Kristina och Brandenburg, borde ske „cum reservatione aller intressenten“ (K. G. — sin sekreterare 11 dec. 1653. kop. [A. S.] Oxenst. saml. „Tyskland 1648—54“. Påminnelser i samma anda i skrifvelse från K. G. — Königs. [A. H.] 26 dec. 1653). I början af februari 1654 utfärdar drottningen en skrifvelse till riksdags-

garna i november hade därjämte de tre härtigarna af Braunschweig-Lüneburg ånyo anhållit om kunglig resolution på den begäran de framställt i augusti, att skansbyggnaderna vid Weser och Aller skulle upphöra ¹⁾. Det var klart, att frågan skulle tagas upp på den förestående sammankomsten af de evangeliska, och lika klart, att man i Stade ville undvika att besvara den. Königsmarck och Erskein ville uppskjuta konventet i Minden, till dess skansbyggnaderna vore färdiga, riksdagen slut och Kristinas resolution möjligen skulle ankomma ²⁾. För att vinna tid riktade de en anhållan till medkretsständerna om utförlig kommunikation angående förhandlingarna i Essen ³⁾. I medlet af januari hade de inhändigat en sådan och därjämte nya påminnelser från Celle och Wolfenbüttel om nödvändigheten att sända representanter till Minden, men en order från Kristina väntade de förgäfves ⁴⁾.

Det var således ingen annan råd än att begära uppskof för konventet af braunschweigarna med upplysning, att man måste vänta instruktion från Stockholm ⁵⁾, och att rikta en ny anhållan om resolution till Kristina ⁶⁾. Königsmarck och Erskein ansågo sig ännu en gång för drottningen böra på-

gesandterna i Regensburg, i hvilken hon anbefaller dem att i den jülichska successionsfrågan, som under förhandlingarna i Osnabrück hänskjutits till riksdagen, på alt sätt kooperera med pfalzgreffvens ombud och de zweibrückenska gesandterna. R. R. 1 febr. 1654. [A. S.]

¹⁾ De braunschw. härtigarna — brem. reger. 20 nov. 1653; kop. med Königm. och Erskeins — K. M. 13 jan. 1654. [A. S.]

²⁾ Königm. och Erskein — K. M. 13 jan. 1654. [A. S.]

³⁾ Königm. och Erskein — K. M. 26 nov. 1653. [A. S.]
Köcher, 115.

⁴⁾ Källa ofvan not 2.

⁵⁾ *Köcher*, 118, not 3.

⁶⁾ Königm. och Erskein — K. M. 13 jan. 1654. [A. S.]

peka vådorna af Brandenburgs upptagande i Hildesheim-alliansen. Det var gifvet, menade de, att kurfursten ville utsträcka den äfven till Cleve, Mark och Ravensberg och åhvälfva de förbundne upprätthållandet af sin pretention i i westfaliska kretsen. Så skulle man råka i konflikt med de katolska furstarna där ¹⁾. Tillika anhöllo de på det enträgnaste, att hon ånyo skulle besätta kanslersplatsen i regeringen, för att man i Stade skulle blifva i tillfälle att tillbörligen uppfylla sina åligganden. Men hvarken denna anhållan eller deras löfte att, så snart hennes resolution inträffat vis å vis konferensen i Minden, genast själfva sammankalla den och sålunda „per indirectum draga direktoriet“ i kretsen till henne, kunde fresta henne till lifligare meddelsamhet. Kristina hade intet intresse kvar för de långdragna underhandlingarna med de tyska ständerna. I medlet af maj 1654 utfärdade hon en skrifvelse till Lillieström, i hvilken hon underrättade, att den honom uppdragna ambassaden till kurfursten af Brandenburg

¹⁾ „Ess wird aber dabei zu consideriren fürfallen, ob S. Churfl. Dhlt., nebenst dero Nieder Sächsischen Fürstenthumb Minden (bör tydligen vara westfälischen; Minden tillhörde westfaliska kretsen) auch das Fürstenthumb Cleve, sampt angehengten Graffschafften Marck und Ravensburg, in die confaederation soll angenommen werden, alldieweill selbiges von den Westphälischen Catholischen Ständen für kein absonderlich Fürstenthumb gehalten, auch dahero demselben keine absonderliche session unde votum im Creijssrath verstattet, wiewoll S. Churfl. Dhlt. obberführter massen ein anders dagegen einführen, und die auffnahm zu der verbündnuss umb soviel mehr desideriren, gestalt dann Ew. Kl. Majjt sich zu versichern, dass, sobald S. Churfl. Dhlt. in die confaederation angenommen, dieselbe die manutenez dero Clevischen praetension suchen, vndt daruff tringen werden“ . . .

²⁾ Riksregistraturet innehåller väl på våren 1654 åtskilliga skrivelser från drottningen till Königsmarck, men de beröra endast den bremiska frågan.

intill hennes eller hennes efterträdare vidare förordnande skulle förblifva „in suspenso“ ¹⁾. Äfven i Berlin dröjde man tils vidare med den beskickning till Stockholm, genom hvilken man tänkte försöka ett närmande till Sverige som själfständig makt. Drottningens plan att nedlägga sin krona var ju redan känd i vida kretsar. Först under Kristinas efterträdare blef ambassaden verklighet.

Det räckte emellertid icke länge, innan man i Stade ånyo ansattes af förbundsifrarna. Redan sedan en tid hade böner om hjälp i anledning af ett förnyadt öfverfall af de spanska och lothringska trupperna utgått från kurfursten af Köln till riksdagen i Regensburg ²⁾ och flere af de tyska hofven ³⁾; och vidsträkt värfningar för spansk räkning i trakterna vid nedra Elbe, i Mecklenburg och Lauenburg, hvilka i början af år 1654 tilltogo i omfång ⁴⁾, väckte betydlig oro i Niedersachsen. Braunschweigarna hade ännu på långt när icke uppgifvit hoppet att en gång med bättre framgång få upptaga försöken att genomföra den reorganisation af kretsen, som lyckats så ofullständigt 1652. Kristian Ludvig tog de mecklenburgska och lothringska excesserna till anledning för ett sådant försök. Det stöd, som braunschweigarnas kretspolitik fick i de ansatser, hvilka just vid denna tid gjordes i Regensburg för en reorganisation af kretsförfattningen i riket i sin helhet, gaf furstehusets ledande män förnyad ifver för sin sköteidé ⁵⁾.

I slutet af januari utfärdade Kristian Ludvig till de öfriga medlemmarna af kretsens krigskollegium och till Stade

¹⁾ R. R. — Lillieström 7 maj 1654. [A. S.]

²⁾ Härom följ. kap.

³⁾ Köcher, 117. *Urk. u. Acten*, 501.

⁴⁾ Köcher, 131 och där citerade källor.

⁵⁾ Följ. kap. Köcher, 113—114; 143.

kallelse till ett konvent i Hamburg i och för en förtrolig kommunikation angående den planerade sammankomsten i Minden, den westfaliska kretsdagen samt kurfurstens af Köln anhallan och för att „sätta i värket, hvad som enligt kretsdaysbeslutet af 1652 hörde till kretsens säkerhet“. Den bremiska regeringen (skulle här utforskas, om den hade några „consilia, quoad publica imperii“ kvar eller om den helt och hållet afvikit från dem ²⁾).

Königsmarck och Erskein hade emellertid ingalunda större anledning att gå braunschweigarnas önskingar till mötes nu än förut. Alt ännu ville de helst „undvika alla konferenser“. Hvad man hörde från Stockholm om „konfidensen“ med den nyligen dit ankomne österrikiske gesandten Montecuccoli och särskildt om Pimentellis inflytande där, bjöd att behandla frågan om värfningarna för spansk räkning i Nedersachsen och om de spanska truppernas excesser i rikets västra del varligt. Redan såg det ut, som om drottningen jämte Spanien såsom Englands bundsförvant skulle komma att taga del i den kamp, som sommaren 1652 utbrutit mellan England och Holland och i hvilken man fruktade, att Frankrike och Danmark skulle föras öfver på Hollands sida ³⁾. Någon skrifvelse från kurfursten af Köln

¹⁾ Kristian Ludv. — brem. reger. 16 jan. 1654; kop. med Königsms: — K. M. 28 jan. 1654. Påminnelse om konv. af Kristian Ludv. — brem. reger. 28 jan. 1654. kop. med regers: — K. M. 11 febr. [A. S.]

²⁾ Köcher, 132—33.

³⁾ Att något sammanhang skulle existerat mellan Sverges förberedelser till anfall mot Bremen och det spanska och lothringska anfallet i rikets västra del i den mening, att en gemensam militärisk aktion värligen legat i Kristinas plan (se *Erdmannsdörffers* antydan Graf Waldeck 167, Köcher, 132), finnes det emellertid icke anledning

hade för öfrigt ej kommit den stadiska regeringen till handa ¹⁾. Men i Regensburg hade i stället de braunschweigska representanterna just vid denna tid alarmerat hela riksdagen i anledning af Sverges tillvägagående mot Bremen. Med sällspord enstämmighet förklarade sig i medlet af januari alla de tre rikskollegierna för stadens riksomedelbarhet. Senare — i medlet af februari — bekräftade kejsaren riksdagens beslut, och i slutet af mars intog staden Bremens representant sin plats bland ständerna ²⁾.

Kristian Ludvig fick till svar, att man i afsaknad af hvarje anhållan om understöd af kurfursten af Köln och alt fortfarande utan instruktion från Stockholm angående Brandenburgs upptagande i Hildesheimalliansen icke kunde in-

att antaga. Äfven det vidtgående förslag till en svensk eröfringspolitik i Tyskland, som *Köcher* (622; jfr 97) aftrycker, öfverensstämmer i intet afseende med Kristinas tyska politik i allmänhet. Att drottningen hösten 1652, oaktadt all sin ifver att skänka Europa fred och sina medlingsförsök i sådan afsikt, efter alt hvad man kan se, allvarsamt, tänkte på krig med Danmark och Polen (*Sverges ridderskaps och adels riksdagsprot.* V. 1. 105 ff. 123; *Dansk hist. tidskr.* Raekke I, 5. 341; *Fryxell*, Handlingar rörande Sverges hist. IV, 279 ff.; jfr *Per Brahes Tänkebok.* 80), och att särskildt ett krig med Danmark utan tvifvel skulle blifvit skickelsedigert äfven för Tyskland, är en annan sak. På braunschweigskt håll försummade man icke att i unionsplanens intresse slå mynt af de gängse farhågorna för ett krig mellan Danmark och Sverge i sammanhang med kriget mellan England och Holland (se kurfurstens order till Wesenbeck, *Urk. u. Acten* VI. 483; *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck, 191, not 2).

¹⁾ Senare ankom i alla fall under dat. af 3 febr. (n. st.) en sådan skrifvelse. Regeringen i Stade svarar den 13 (23) med ett löfte att i anledning af den samma oförtöfvadt kommunicera med kondirektoret och kretsständerna. [A. S.]

²⁾ *Köcher*, 122, 130.

struera något sändebud rörande dessa frågor¹⁾. Regeringen beordade visserligen kanslirådet vid justitiekollegium i Bremen, Marcus Penzin, att öfvervara det sammankallade konventet²⁾, men endast för att begära nödiga upplysningar af de braunschweigska representanterna i de frågor, hvilka där skulle tagas före. Till följd af viktiga ärenden, skulle denne förklara, kunde hvarken Königsmarck eller Erskein lämna Stade, men skulle en kommunikation vara alldeles nödvändig, så ville någondera af dem bekväma sig att möta representanter för furstehuset i Buxtehude för en konferens på en dag eller två³⁾. Den stadiska representanten skulle med andra ord endast sondera terrängen; någon diskussion var icke möjlig med honom. Sammankomsten ledde också till intet resultat⁴⁾.

Så mycket mera skyndade man sig på braunschweigskt håll att upptaga den af bremiska regeringen föreslagna konferensen. I medlet af mars infunno sig de braunschweigska rådsherrarna Molzan och Otto i Stade⁵⁾. För underhandlingen utsågos från svensk sida direktorn von Höpken och Adolf Benedikt Marschalk.

Braunschweigarnas⁶⁾ proposition upptog ännu en gång, hvad man skulle göra i anledning af de mecklenburgska och lüttichska oroligheterna, frågan om konventet i Minden, om

¹⁾ Brem. reger. — Kristian Ludvig 6 febr. 1654; kop. med Königsms och Erskeins — K. M. 11 febr. 1654. [A. S.]

²⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 515.

³⁾ Königsms. och Erskein — K. M. 11 febr. 1654. [A. S.]

⁴⁾ Jfr. *Köcher*, 133.

⁵⁾ Konferensen hölls, efter hvad det synes, i Stade, icke i Buxtehude.

⁶⁾ Det följ. enligt Königsmarck och Erskein — K. M. 9 mars 1654; [A. S.] komp. med *Köcher*, 135 f.

kurfurstens reception i Hildesheimalliansen samt slutligen förslaget att sammankalla en kretsdag för att fullborda kretsens reorganisation och för att få „godt förstånd“ mellan direktoriet och kondirektoriet i den samma.

Ännu ansågo sig de stadiska representanterna böra kontesteras all möjlig lust att upprätthålla vänskapen med furstehuset. Om kurfurstens reception i Hildesheimalliansen kunde de visserligen alt fortfarande icke yttra sig, då de ej emottagit drottningens resolution. Men de lofvade försöka förhindra värfningarna och t. o. m. taga del i en af furstehuset planerad expedition mot härtigen af Lothringen och Condé¹⁾. Äfven konventet i Minden gåfve de löfte om att man från Stade skulle bivista, men de begagnade sig af tillfället att ytterligare uppskjuta det genom att utfästa som villkor för deltagandet, att den celliska regeringen innan dess sammanträdande skulle sända den bremiska alla de aktstycken den behöfde för sin information. Vid kretsdaysbeslutet i Lüneburg lofvade de hålla fast, men på braunschweigarnas förslag att stärka kretsdefensionen ville de icke gå in.

Och det var i sanning mycket begärtdt, att man i Stade alt fortfarande skulle främja braunschweigarnas inflytande i kretsen, medan furstehuset, af hvilket man dock tykte sig hafva anledning att vänta tillmötesgående i den bremiska frågan, småningom i anledning af den samma stälde hela riket i harnesk mot Sverge. När under underhandlingen i Stade frågan om furstehusets hållning i Sverges konflikt med Bremen togs upp, blef det klart, att de löften man från svenskt håll gifvit icke voro mycket att bygga på. Utan att längre

¹⁾ Någon inskränkning i dessa löften omnämnas icke i Königs-marcks och Erskeins relation; något samtal mellan braunschweigarna och Erskein icke håller. Jfr *Köcher*.

vänta på Sverges biträde skingrade i medlet af mars en liten braunschweigsk här de i Mecklenburg inkvarterade trupperna ¹⁾; från Lüttich hade man vid denna tid icke mera att frukta samma faror som förut ²⁾. Konventet i Minden kom till braunschweigarnas, landtgreffvens och Waldecks bedröfvelse aldrig till stånd ³⁾.

Men det följde nu en gång med braunschweigarnas politik, baserad främst på kretsförfattningen som den var, att de med all sin fruktan för den utländska kronan, vid realiserandet af sina „författnings“-planer icke kunde fränse från den, det viktigaste medståndet i kretsen och delinnehavaren i kretsens direktorium. Två månader efter det misslyckade konventet skredo braunschweigarna på en sammankomst i Hamburg åter igen till en dust för kretsens beväpning och ett nytt försök att få de ofrivilligt bordlagda frågorna om Brandenburgs reception i Hildesheimalliansen och reorganisationen af kretsförfattningen afgjorda.

De svenska sändebuden voro äfven nu Marschalk och Höpken. Då hårtig August af Wolfenbüttel förklarar för regeringen, att konventet var afsedt för att „förtroendet mellan

¹⁾ Köcher, 136.

²⁾ Följ. kap.

³⁾ Landtgreffen — brem. reger. 6 febr. 1654 kop. [A. S.] *Urk. u. Acten*, VI. 506. Också konventet i Minden intresserade den franska diplomatin. „Aussitot que j'aurai le Pouvoir du Roi, je l'enverrai à Monsieur de Meulles (Frankrikes representant i Hamburg) afin qu'il se trouve à Minden, ... et je lui manderai mes sentiments fort au long seulement pour obéir à vos ordres“ ... Vautorte — de Brienne 5 mars 1654. Waldeck ansåg sig t. o. m. böra varna för att Frankrike öppet skulle erbjuda furstarna sin assistens på det blifvande konventet, „parce que cela donneroit plus de soupçon à l'Empereur, qu'ils ne lui veulent donner“. *Negoc. secr.* III. 662, 671.

de nedersachsiska kretsständerna skulle blifva rätt inrättadt“, bjöd Korigsmarck dem i sin instruktion¹⁾ att främst taga reda på, huru man skulle komma till ett sådant mål. Med synnerlig uppmärksamhet skulle de se till, att intet beslöts på kretsdagen i den bremiska frågan till Sverges „prejudice“; de skulle påpeka, att medständerna tvärtom borde använda alla medel för att understöda Sverges rätt, såsom det tidigare lofvats. Så länge ej bestämd försäkran gifvits härom, kunde man ej för Sverges räkning bidra till någon kretsbeväpning eller afstå pengar och trupper, ty alt, som fans, måste användas för eget behof. Hvad frågan om att reorganisera kretsförfattningen i allmänhet beträffade, skulle de framhålla nödvändigheten af den, men tillika oförmärkt och sålunda, att det ej väckte någon misstanke, förhindra planerna att realisera den samma. Framför alt skulle de för beväpnings genomförande fordra samtliga ständers bifall. Till Brandenburgs reception i Hildesheimalliansen kunde de visserligen förklara, att Sverige kunde bifalla; de skulle också lofva assistens för kurfurstens anspråk mot Pfalz-Neuburg i westfaliska kretsen, men förbehålla bremiska regeringen rätt att i framtiden på en särskild sammankomst få underhandla om villkoren härför; och någon bestämd termin för den nya sammankomsten skulle de ej få utsätta. Men väl skulle de klaga öfver braunschweigarnas och kretsständernas hållning på riksdagen i den bremiska frågan och uttala den önskan, att man borde visa bättre sammanhållighet och mera förtroende för

¹⁾ Instr. för Marschalk och Höpken 14 april 1654 och dessas proposition på konventet. [A. S.] Redan tidigare hade Königsmarck och Erskein anmält det blifvande konventet för Kristina. Dagen efter det Königsmarck utfärdat sin instruktion, påminde han ånyo om det samma. Königs. och Erskein — K. M. 15 april 1654. [A. S.]

hvarandra. Slutligen skulle de fråga, huru man ämnade förhålla sig, om bremensarna, såsom antagligt var, skulle göra anspråk på att bli kallade till nästa kretsdag. Något sådant kunde Sverige aldrig tillåta.

Med den instruktion, som den bremiska regeringens representanter hade, behöfdes det blott en lämplig yttre anledning, för att de skulle afbryta konventet. Och det var icke synnerligen svårt att finna en sådan anledning under ett tidehvarf, då etikettfrågor vid de politiska förhandlingarna spelade den roll, att de ofta ledde till handgemäng och blodsutgjutelser.

Jämlikt nebenrecessen till kretsdaysbeslutet af november 1652 skulle administratören af Magdeburg vid alternationen öfverlåta direktoriet åt Sverige „cum omni causa vel omnibus circumstantiis“ — så uppgifva åtminstone Marschalk och Höpken recessens ordalydelse ¹⁾. Nu ville de icke lämna svenskarna presidiet under sessionen. Efter långvarigt ordkrig och särskilda medlingsförsök af braunschweigarna fick man slutligen magdeburgarna att låta sina protester falla för denna gång på det villkor, att svenskarna icke vidare skulle vidröra stridsfrågan. Höpken och Marschalk ansågo sig emellertid hafva orsak nog att afbryta konventet. Erskein, som äfven infunnit sig i Hamburg, förklarade t. o. m., att man i Bremen haft ingen lust till det samma, utan blifvit „liksom forcerad“ till det af härtig August ²⁾. För-gäfvos försökte braunschweigarna med uppmaningar, hotelser och löften att hålla de svenska representanterna kvar. De afreste och magdeburgarna följde dem ³⁾.

¹⁾ *Köcher* aftrycker (615 f.) recessen endast i utdrag.

²⁾ *Urk. u. Acten*, 527. *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck, 218.

³⁾ Höpkens och Marschalks rel. Stade 28 april 1654; [A. S.] komp. med *Köcher*, 145 ff. H:s och M:s redogörelse är kort och berör

Braunschweigarnas förhoppningar att genomdrifva sina reorganisationsplaner i nedersachsiska kretsen, syntes längre än någonsin från att kunna uppfyllas. En öfverenskommelse med de holsteinska och mecklenburgska representanterna, hvilken de sistnämnda dock endast motsträfvigt ingingo, att efter afslutandet af riksdagen i Regensburg sammankalla en kretsdag och då försöka genomdrifva kretsens beväpning, åtminstone med en mindre arménnumerär, var det enda resultatet af konferensen.

Redan någon tid före den samma, i april, hade Sverges försök att bringa Bremen „till höflighet“ öfvergått till öppet krig. Königsmarck eröfrade i medlet af månaden stadens viktigaste utanvärk, fästningen Burg; hans ryttare sträkte sina ströftåg ända till Bremens portar. Det behöfdes blott en lycklig stormning för att bringa staden i Sverges händer. Och Königsmarck tyktes färdig att företaga den — oaktadt alla de „mandata avocatoria“ och „inhibitoria“, med hvilka kejsaren intervenerade till stadens förmån. De braunschweigska härtigarna träffades af den oerhörda fataliteten, att den bremiska regeringen anhöll om deras understöd i striden i kraft af partikularalliansen af 1652. Den fick naturligtvis intetsägende svar; redan tidigare hade man från furstehuset erbjudit sin mediation ¹⁾. Men å ömse sidor

endast det hufvudsakliga; så omnämnes t. ex. Erskeins ankomst till Hamburg alldeles icke. Detaljerna af presidialstriden torde ock saklöst kunna förbigås. Att emellertid Köchers teckning af de bremiska representanternas hållning på konventet och i presidialstriden med magdeburgarna — liksom författarens framställning ställvis äfven i öfrigt af Sverges och den bremiska regeringens hållning i de växlande underhandlingarna med furstehuset — icke är tillbörligt oväldig och lidelsefri, ligger för öppen dag.

¹⁾ Köcher, 159. Jfr. Pufendorf, Carol. Gust. I. § 16.

betraktade man hvarandra med största misstroende. I Stade förebrådde man braunschweigarna för att hafva understött Bremen med ammunition; man väntade t. o. m. en tid ett anfall af dem mot Verden. Braunschweigarna å sin sida uppställde ett antal trupper i grefskapet Hoya för att skydda de härtigligna länderna för de krigandes ströftåg och rövverier. Det såg nästan ut, som skulle det arta sig till vapenskitte äfven mellan Braunschweig och Sverige.

Medan sålunda Kristina både genom sin utrikes-politik öfverhufvud och särskildt genom den bremiska stridsfrågan vidgade klyftan såväl mellan Sverige och braunschweigarna som de evangeliska i riket i allmänhet — utan att därför lyckas vinna djupare förtroende hos motpartiet, — vann Brandenburg och Waldecks unionsplan mera och mera terräng. Man hade icke försummat tiden i Berlin under det första halfåret 1654; vidsträckt för framtiden löftesrika förbindelser voro redan knutna. Med kurfursten af Köln stod man i godt förstånd. I Hessen-Kassel och Magdeburg kunde man vänta sig det bästa; snart kommo från Würtemberg lofvande anbud, och äfven på härtigarna af Mecklenburg fick man anledning att ställa förhoppningar. Men särskildt lade man an på att vinna det braunschweigska furstehuset. Parallelt med underhandlingen mellan den bremiska regeringen och braunschweigarna fortgick underhandlingen mellan dessa och kurfursten, ledda till en början genom Wesenbeck, sedan genom Waldeck personligen. Betydliga svårigheter stälde sig i vägen. I juni 1654 afgåfvo emellertid de underhandlande ett ömsesidigt löfte att redan före avslutandet af ett formligt förbund bistå hvarandra mot hvarje angrepp. Blott de jülich-cleviska länderna och en möjlig konflikt där undantog man från furstehusets sida. „Da die Schweden zuvor in dem niedersächsischen Kreis regieret, haben S. Ch. D.

jetzund den Reigen geführt“, reflekterade Waldeck triumferande redan efter det resultatlösa andra konventet i Hamburg.

Några månader senare upptogos försöken att reorganisera kretsföfattningen äfven i öfversachsiska kretsen; men först efter det frågan tagits före på riksdagen i Regensburg.

III.

Frågan om riks- och kretsbeväpning vid riksdagen i Regensburg. Försöken att genomföra kretsbeväpnin-
gen i neder- och öfversachsiska kretsen 1654.

Den riksdag, som sammankallades till Regensburg till den 31 oktober 1652, skulle blifva ingenting mindre än ett konstituerande parlament för det heliga romerska riket. En hel rad af de viktigaste uppgifter för rikets inre organisation, hvilka westfaliska fredskongressen lämnat oafgjorda eller som legat utom området för dess kompetens, förelågo till afgörande på den samma. Äfven reorganisationen af rikets kretsar hörde till dem. Men jämte värfvet att omorganisera riksförfattningen hade man i främsta rummet att lösa frågan om fredens bringande till verklighet. Ty alt ännu stördes rikets lugn genom krigsbranden vid dess gränser. Om faran var hotande redan i öster, där den polska republiken som bäst kämpade en svår kamp mot kosacker, tatarer och moskoviter, så var den i väster vid skådeplatsen för kriget mellan Frankrike och Spanien allvarsammaste verklighet. Under sådana förhållanden är det naturligt, att „författnings“-planerna, hvilkas upptagande ju närmast för-

anledts af behovet att säkerställa riksfreden, skulle finna förespråkare äfven i Regensburg ¹⁾).

Vid årsskiftet 1652—1653 hade man i gränstrakterna vid Rhen att klaga öfver nya våldsamheter. Vid Mosel, Saar och mellersta Maas i trakterna af Venn och Eifel fick man trots freden pröfva alla krigets fasor. Förhållandena voro de samma om icke värre än under åren efter freden, då man i Nürnberg och Frankfurt försökte finna en lösning på det svåra problemet att skydda riksgränsen för fiendens anfall. Riksdagens ordinarie sessioner vidtogo först i juni 1653, sedan drottning Kristina gifvit efter i tvisten med Brandenburg i Pommern och kejsaren genom ett indult för den felande investituren beviljat Sverge säte och stämma bland ständerna; intill dess kunde endast extraordinarie sammankomster af representanterna inom de skilda kollegierna ägarum. Redan i början af februari 1653 såg sig emellertid Maximilian Henrik nödsakad att föranleda en konferens af de kurfurstliga sändebuden i Regensburg just i anledning af excesserna vid västgränsen. De lothringska trupperna sökte vinterkvarter i biskopsstiftet Lüttich, hvilket tillhörde hans mäktiga patriarkat, spanjorerna understödde dem med trupper, vapen och ammunition, och prinsen af Condé nalkades med sina skaror i oroväckande närhet. I kölnarnas klagomål instämde representanterna för Karl Kaspar (von der Leyen), kurfursten af Trier, som i februari 1652 efter-

¹⁾ „Veruntamen“, stadgade fredsinstrumentet uttryckligen, „si neutro horum modorum (de i det samma föreskrifna fredliga medlen) intra spatium trium annorum terminetu rcontroversia, teneantur omnes et singuli hujus Transactionis consortes, junctis cum Parte laesa consiliis viribusque arma sumere ad repellendam injuriam a passo moniti, quod nec amicitiae nec juris via locum invenerit: salva tamen de caetero“ etc. I. P. O. XVII § 6; I. P. M. § 116.

trädt Filip Kristoffer; ty äfven i hans land hade fienden gjort en påhälsning. Och de kurpfalziska gesandterna påminde om, huru nära faran de stodo. De lothringska garnisonerna, i Homburg och Landstuhl hade redan börjat försätta kurfurstens länder i kontribution. Hvad som i dag hände i Lüttich, kunde i morgon vederfaras ett annat af rikets ständer, erinrade kölnarna, tilläggande en bitter påminnelse, om att ingen „författning“ fans, och en uppfordran, att kretsarna ovillkorligen borde understöda hvarandra ¹⁾).

Med de stora anspråk, som man samlades i Regensburg, kunde de klagande med skäl vänta att det ändtligen skulle skridas till tillbörliga mått och steg mot fienden. Men riksdagen började under dåliga auspicier — och uppfylde endast till en försvinnande liten del de förhoppningar man stälde på den. Wienerpolitikens afsikter gingo ut på att splittra och behärska församlingen, och den arbetade med bästa framgång. Rösterna i kurfurstekollegiet — äfven de klagandes, så långt de härskande missförhållandena medgäfvos, — gingo mer eller mindre i kejserligt ledband. Johan Georg af Sachsen undvek som förut hvarje steg, som kunde väcka anstöt i Wien. Äfven kurfursten af Pfalz lät sig nu angeläget vara att hålla sig i godt förstånd där. Och den brandenburgska politiken höll sig ännu vid denna tid, om också icke vissa differenspunkter sagnades, i hufvudsak i linje med kejsarens önskningar. T. o. m. af Johan Filip af Mainz, som under förhandlingarna i Nürnberg stått i bestämdaste opposition mot Österrike och gått främst i försöken att förvärkliga idén om en sammanslutning och beväpning af ständerna, var vid denna

¹⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 171—72. *Droysen*, III. 2. 72. För de lothringska truppernas härjningar i de nederländska gränstrakterna se *Aitzema*, *Saken van Staet en Oorlogh*. VII. 834 ff.

tid intet att hoppas. Konferenserna i Prag hade ju bannat kejsaren vägen. Också i furstekollegiet gingo de katolska rösterna, i synnerhet de andliges, „in omnibus uti Austria“. Af protestanterna var Würtemberg isoléradt långt uppe i det katolska Schwaben. De öfriga utom Hessen-Darmstadt, som var bestämdt spansksinnadt, hade i allmänhet god vilja, men ringa inflytande. Riksstäderna betydde föga. Endast furstarna i nedersachsiska kretsen, braunschweigarna och härtig August vågade och försökte höja hufvudet till bestämdare opposition. „L'empereur peut tout ici, et les États sont dans une bassesse extrême“ — i dessa ord sammanfattade det franska sändebudet i Regensburg, Vautorte, situationen ¹⁾.

Under sådana förhållanden kunde klagomålen icke leda till synnerligt resultat. Den enda tröst, som närmast gafs af de församlade kurfurstliga representanterna, var att det meddelades, det kurfursten af Mainz för att förebygga en vi-

¹⁾ Se för det föreg. hufvudsakligen *Köcher*, 99—102, 105, 128—29, 631. *Négoc. secr.* III. 566. *Sattler*, IX. § 84; *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck, 107; *Erdmannsdörffer-Oncken*, 170. För kurfs af Pfalz hållning *Urk. u. Acten*, VI. 236. 255; *Négoc. secr.* III. passim. För belysande af Johan Filips Pfanner, *Historia comitiorum Imp. habitiorum* aö 1652—54, 683; *Zwiedineck-Südenhorst*, I. 154—55. Kejsarens hållning gentemot riksfurstarna karakteriserar den venetianska gesandten Girolamo Giustiniani den 25 febr. 1654 på följande sätt: „con Mogonza confida, con Colonia scanza, con Treueri scorre, con Sassonia si corrisponde, con Brandenburg dissimula, con Bauiera s'intende, e col Palatin temporeggia. Col resto de Princepi negotia secondo l'occasione“ . . . *Fontes rerum Austriacarum* XXVI (Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland und Österreich im XVII Jahrh. herausgeg. von J. Fiedler). „Le collège des Villes“, skrifver Vautorte om riksstäderna, „ne peut même obtenir ici pour soi l'effet d'un votum decisivum, que le Traicté de Munster lui donne“. *Négoc. secr.* III. 569.

dare utbredning af faran låtit föranstalta om utskrifvandet af en kretsdag i öfver- och nederrhenska kretsen ¹⁾).

Frågan om en „allmän författning“ af ständerna — en „generalriksförfattning“ eller „generalkrigsförfattning“, som man kallade den, — var i alla fall en gång väkt till lif och kunde icke mera nedtystas.

Det ingick, såsom själfallet är, äfven i den habsburgska politikens plan att, så länge riksdagen varade, i någon mån låta riksöfverhufvudet framträda såsom rikets verkliga beskyddare. Redan i början af 1653 afsände kejsaren en gesandt till hertigen af Lothringen själf och en uppfordran till det spanska ståthållarskapet i Brüssel, att de fiendtliga trupperna skulle bortföras från rikets område ²⁾. På våren riktas en skrifvelse till kurfursten af Mainz med en marning att uppbåda de kurrhenska ständerna till motvärn ³⁾. En del af ständerna mobiliserade verkligt på kurfurstens uppfordran ⁴⁾ sitt manskap; på sommaren talades det om, att Johan Filip och kurfurstarna af Trier och Köln skulle sända mot fienden en hvar 700 m. till fot och 100 till häst. Men i allmänhet framskred beväpningen långsamt, och den lilla samlade styrkan var ju ingen makt att tala om mot fiendernas härar ⁵⁾. Såsom en komplettering till kejsarens åtgärder mot hertigen kom t. o. m. för en tid ett understöd för beväpningsplanerna från ett håll, därifrån man minst

¹⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 172.

²⁾ *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 161—62. *Urk. u. Acten*, VI. 171 not, och där citerade källor. *Thurloe*, Collection of Statepapers II. 16.

³⁾ *v. Meiern*, *Acta comitialia*. I. 684.

⁴⁾ *v. Meiern*, *Acta comitialia*. I. 685 ff.

⁵⁾ *Négoc. secr.* III. 558, 598.

väntat det, nämligen från Spanien. Den spanska ambassadören i Regensburg icke blott gillade dem, förklarade han, utan han önskade, att „författningen skulle blifva generell“, och att hela riket skulle bilda en armé „för gemensamt försvar i kraft af generalgarantin“¹⁾. Det hela var naturligtvis endast ett försök att vända rörelsen till kejsarens förmån. Från protestantiskt håll gjordes åtskilliga invändningar mot det samma. Det var nog icke från Wien och Madrid, som ett sådant förslag skulle komma, om det skulle väcka förtroende.

Wienerhofvets inskridande mot hertigen af Lothringen lände det icke håller till någon vidare ära. Hertigen förklarade sig beredd att efterkomma kejsarens uppmaning, men tillade, att han naturligtvis icke kunde utrymma de tyska länderna utan skadeersättning; hans sändebud i Regensburg ägde att närmare öfverenskomma om denna med kejsare och riksständer. Sommaren 1653 började så en rad underhandlingar mellan representanten för hertigen-äfventyraren utan hertigdöme och land och den högtidliga församlingen af tyska furstar med kejsaren i spetsen²⁾. Trier och Köln gjorde sig all upptänklig möda att äntligen få frågan löst. De hotade att afhålla sig från hvarje omröstning på riksdagen, till dess man öfverenskommit om en lämplig satisfaktion för hertigen eller fått en „författning“ till stånd. „Men det går in genom ena örat och ut genom det andra“, skrifver från Regensburg den brandenburgska gesandten Blumenthal. „Penningar vilja ständerna icke bevilja, och för krets författ-

¹⁾ *Négoc. secr.* III. 558, 577.

²⁾ *Négoc. secr.* III. 558 och flerstädes. *Urk. u. Acten*, VI. 267 f. 291, 295 och flerstädes. *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck, 162 ff. *Erdmannsdörffer-Oncken*, 182 ff.

ningarna har kejsaren ingen lust; han fruktar, att om ständerna eller riket hade en här, så skulle hans auktoritet icke förblifva stor¹⁾. Man kom ingen vart. Maximilian Henrik inlät sig i underhandling med Nederländerna och sökte i ett förbund med dem för sig själf och de hotade medstånderna, närmast de allierade i kurrhenska kretsen, det stöd, som riket förvägrade²⁾. Men äfven här misslyckades han.

Midt under hans fäfånga anknytningsförsök i Haag och den skymfliga underhandlingen i Regensburg kom i december 1653 underrättelse, att en större hop af Condés och härtig Karls trupper ånyo inbrutit i Lüttich med afsikt att taga vinterkvarter där; spanjorerna följde dem; härjningarna hotade att få större utsträckning än någonsin³⁾. De kölnska representanterna öfverlämnade nya vidlyftiga klagoskrifter till riksdagen⁴⁾, och åt alla håll i Tyskland gingo Maximilian Henriks rop om hjälp⁵⁾. Äfven den kur- och öfverrhenska samt den westfaliska kretsen ingingo i början af december till ständerna med besvär öfver fiendtligheterna⁶⁾. Visserligen hade, heter det i deras memorial, kretsarna före detta förenat sig om en defensionsförfattning, men denna var för svag mot fienden. Rikskollegierna borde därför ovillkorligen deliberera om, huru riket för framtiden värksamt skulle skyddas.

¹⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 265, 267.

²⁾ *Urk. u. Acten*, IV. 102 ff., V. 714, VI. 479 ff. *Aitzema*, VII. 963 ff. *Thurloe*, Collection of State papers. I. passim. *Lettres de Vitt*, I. 40, 43, 50, 58, 95.

³⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 501 f. Jfr. *Thurloe*, I. 570, 616, 677.

⁴⁾ *v. Meiern*, Acta comitalia. I. 805. *Négoc. secr.* III. 621.

⁵⁾ Jfr. föreg. kap. p. 134.

⁶⁾ *v. Meiern*, Acta comitalia. I. 682 ff.

Man kunde icke mera stå likgiltig inför dessa klagomål. Kejsaren uppbådade hjältemodigt fem af rikets vapenlösa kretsar till de förtryktes understöd¹⁾, och kurfurstarna af Mainz och Trier sände värkligen ett mindre antal trupper till Lüttich. Äfven rikskollegierna ansågo sig emellertid åtminstone formelt böra antaga sig de anfallne. I december 1653 och januari 1654 upptogos de tre kretsarnas och kurfurstens memorial till diskussion. De flesta både katoliker och protestanter förklarade sig ej instruerade och rådde till fredlig underhandling. Till kölnarnas invändning, att den „fredliga underhandlingen“ ledt till intet resultat, att en annan utväg dock måste väljas, och att sändebuden funno ingen annan än „en författning“ — ty så skulle kejsarens och rikets respekt bäst bevaras, — lofvade man ändtligen i furstekollegiet taga frågan till ny diskussion på grund af hemifrån väntade instruktioner, så vida ej den fredliga underhandlingen skulle åstadkomma åsyftad värkan. Samma beslut fattades något senare i kurkollegiet²⁾.

Så obetydligt än resultatet var, lågo dock förhållandena betydligt annorlunda nu, än då frågan togs upp ett år tidigare. Från tvänne håll rönt de klagande under diskussion i kollegierna denna gång bestämdt understöd: från Brandenburg, där den politikförändring nyss försiggått, som följde med grefve Waldecks trädande i spetsen för regeringen, och af braunschweigarna, hvilka vid denna tid med förnyad ifver upptogo kretsreorganisationsplanerna i Nedersachsen, och hvilka med oförstäld glädje hälsade den nya bundsförvanten i sin antihabsburgska rikspolitik³⁾. Hvad Maximilian Henrik själf

¹⁾ *Köcher*, 133. not 7.

²⁾ v. *Meiern*, *Acta comitalia*. I. 686 ff., 694 f., 816 f.

³⁾ *Köcher*, 111—12.

beträffar, var äfven han numera af personliga motiv — särskildt emedan Ferdinand IV:s kröning, som försiggått i juni 1653 i Augsburg, öfverlåtits åt kurfursten af Mainz, icke åt honom — i bitter fiendskap med kejsaren¹⁾. Det fans sålunda redan en betydlig opposition inom riksdagen; och såväl i Berlin som i det braunschweigska furstehuset och i Köln stälde man som främsta önskningsmål på sitt rikspolitiska program — om ock med olika syften och efter olika politisk grundsats — en sammanslutning och beväpning af ständerna.

Den mestbetydande i oppositionens krets var Brandenburg. Waldeck hade det minsta möjliga förtroende till den förfallna riksförfattningen i alla dess delar, och till försöken och förhoppningarna att reorganisera rikets kretsväsen stälde han icke mycket lit²⁾. Men en beväpning af kretsarna var i alla fall ursprungligen icke främmande för hans politiska system³⁾. Redan för att bana väg för sin unionspolitik och för att betaga vedersakarena alla misstankar för altför vidt gående planer med den samma ansåg han sig böra förorda den⁴⁾. I december 1653 utfärdades också som svar på de kölnska klagomålen för de brandenburgska gesandterna vid riksdagen ett memorial, hvilket angaf de hufvudpunkter, som borde tagas i akt i fråga om den planerade „general-riksförfattningen“.

¹⁾ *Arndt*, Zur Vorgeschichte der Wahl Leopold I. 569; *Pribram* Zur Wahl Leopold I. 55.

²⁾ Se t. ex. *Urk. u. Acten*, VI. 492; *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 181, 185.

³⁾ *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 183; *Erdmannsdörffer-Oncen*, 187.

⁴⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 497—99.

Med en hänvisning till de generella bestämmelserna i exekutionsordningen föreslås här — med förbigående af alla detaljer om arméns numerär o. s. v., — att för riksbeväpningsens genomförande ett „krigsråd“ med lika antal medlemmar af hvardera religionsformen, den katolska och evangeliska, skulle väljas af rikets samtliga ständer. En instruktion, som godkänts af ständerna i gemen, skulle blifva norm för det samma. Som högsta befälhafvare för den blifvande hären borde utses tvänne generaler, en katolsk och en evangelisk, för att med daglig växling kommendera hvar i sin tur. Öfverstlöjtnanter och lägre befäl skulle väljas af kretsständerna; äfven vid dessa val skulle iakttagas paritet. Bataljoner och skvadroner från samtliga kretsar hade man att dela i lika antal regementen; den ena hälften skulle kommenderas af evangeliska, den andra af katolska öfverstar. Öfverstarna, krigsrådet och det högre befälet i allmänhet skulle svära ed både åt kejsare och rike¹⁾; öfverstarna därjämte till den krets, ur hvilken de hade trupper under sitt kommando.

Hvarje krets ägde att underhålla sina trupper själf; men för aflönande af generalspersoner samt bekostande af artilleri skulle bildas en generalkassa genom sammanskott af de enskilda kretsarna. Artilleriet skulle vid fälttågets slut sändas att förvaras, den ena hälften till en katolsk, den andra till en evangelisk riksstad.

Till offensivt krig skulle trupperna ej få användas, så vida ej en allmän riksdag förordnade annorlunda; generalerna skulle på det strängaste förbjudas att börja ett sådant på egen hand. Kurfurstens representanter ägde att förberedelsevis öfverlägga med de evangeliska om de angifna hufvudpunkterna för riksbeväpningen och sondera, huruvida

¹⁾ „dem Kaiser und Reich zugleich“.

de ansågo dem lämpliga att läggas till grund för den samma. Vore alla de evangeliska af en sådan mening, kunde man resolvera, om författningen borde bringas till stånd. Detaljerna skulle öfverlämnas till en deputation af katoliker och protestanter och de deputerades betänkande sedan diskuteras och fastställas af rikskollegierna ¹⁾).

Det brandenburgska förslaget erbjuder intressanta jämförelsepunkter med det mainziska af år 1650 — huruvida det erbjöd bättre utsikt att praktiskt kunna realiseras, må lämnas därhän ²⁾).

Med om möjligt ännu större ifver än från brandenburgskt håll understöddes de klagande af braunschweigarna. En reorganisation af rikets kretsförfattning och en riksbeväpning på grundvalen af den var ju den nödvändiga konsekvensen af den politik de som bäst af alla krafter arbetade att förverkliga i Nedersachsen. Förgäfves sökte Waldeck under separatunderhandlingen ³⁾ med furstehusets representanter där öfvertyga dem om, huru föga man i sista hand kunde lita till den förfallna och numera i många afseenden otillämpliga kretsförfattningen. Den var och blef A och O i deras riks-

¹⁾ „Memorial was die Churbr. Gess. zu Regensburg bey der General-Reichs-Verfassung in Acht zu nehmen“. 14 dec. 1653; [A. B.] tryckt af *Köcher*, 623 ff. efter kopia i [A. H.], men utan angifvande af datum (jfr. *Köcher*, 116 not 2). I [A. B.] ingår aktstycket, liksom de flesta ur arkivet i fråga i kapitlet citerade, i saml. „Obersächsische Kreisacten 1652 undt was zue Regensburg aō 1653 und 1654 in p:o securitatis passiret“. Aktstycket är utan tvifvel det samma, som omnämnes i Waldecks skrifvelse till Wesenbeck *Urk. u. Acten* VI. 481 f.

²⁾ Både Johan Filips och Fredrik Wilhelms förslag erbjuda för öfrigt jämförelsepunkter af stort intresse med planerna på en „författning“ jämt 100 år tidigare (på konventet i Frankfurt 1554).

³⁾ I Tangermünde; senare i Goslar.

politik¹⁾. Ytterligare framhållande de vådor, som hotade riket från den fransk-spanska krigsskådeplatsen och med en påminnelse om, huru executionsordningen af år 1555 stadgade, att hvarje krets borde „stå i författning“, besvarade de braunschweigska gesandterna på riksdagen under diskussionen i furstekollegiet kölnarnas klagan; det hade varit att önska, anförde de, att riket icke hade låtit dessa stadganden falla i glömska²⁾. Kansler Schwartzkopf räknade ut, att man med en icke altför tung beskattning — det fyrdubbla matrikelanslaget, — om beväpningen genomfördes i alla rikets kretsar, ständigt kunde hålla i beredskap en här på 60,000 m.³⁾.

Maximilian Henriks inflytande i riket var icke stort; hans personliga egenskaper voro ingalunda egnade att förvärfva honom ett sådant, men hans bitterhet mot wienerhofvet var så mycket större; och han fick alt fortfarande anledning nog att försöka hålla sinnena vakna för en beväpning af riksständerna i anledning af farorna från väster. Han rönt för öfrigt ett visst understöd i sin oppositionella politik och sin ifver för riksbeväpningsidén ifrån det furstehus han tillhörde: det bayerska. Kurfurst Maximilian var ju en af dem, på hvilken Johan Filip säkrast ansåg sig kunna räkna vid genomförandet af sin „författnings“-idé 1650. Hans son var ännu minderårig och regeringen sköttes af hans bror, härtig Albrecht samt enkekurfurstinnan Maria Anna. Äfven Ferdinand Maria var en alt igenom osjälfständig natur. Hans moder, kejsarens syster, gjorde naturligtvis alt för att

¹⁾ Köcher, 138, 143, 161, 162; Erdmannsdörffer, Graf Waldeck. 215; *Urk. u. Acten*, VI. 519 f. Jfr. Zwiedineck-Südenhorst. I. 120.

²⁾ Källa ofvan p. 152 not 3.

³⁾ Se närmare för det braunschweigska förslaget *Urk. u. Acten*. VI. 453 f., och för furstehusets hållning på riksdagen. *Négoc. secr.* III. 629, 671.

leda den bayerska politiken efter Österrikes intressen, men det antihabsburgska intresset hade allt sedan 1652 en icke betydelselös hemlig agent vid det bayerska hofvet i Ferdinand Marias unga, äregiriga gemål, Adelheid af Savoyen. Den gamla kurfurstinnan fick mera än en gång pröfva, att hennes inflytande trädde tillbaka för kurfurstinnan-gemålens ¹⁾).

Från franskt håll sparade man sig inga mödor för att sporra intresset för beväpningsplanerna. Allt sedan sin ankomst sommaren 1653 värkade Vautorte ifrigt för att de västra kretsarna skulle sammansluta sig och taga vapen i hand mot de spanska och lothringiska plundrarskarorna ²⁾. Han gjorde sig i alla fall inga illusioner om framgång i sin negociation ³⁾ i Regensburg i allmänhet; och äfven de, af hvilka han en tid lofvat sig det bästa för riksbeväpningens genomförande, sveko i själfva verket snart hans förhoppningar ⁴⁾. Just sommaren

¹⁾ Nons n'avons dans la Collège Electoral que Baviere et Brandeburg" skrifver Vautorte till Brienne i jan. 1654. *Négoc. secr.* III. 638; (både tidigare och senare nämnes dock äfven Köln). Jfr. den brandenburgska ordern från samma tid till gesandterna i Regensburg, där man särskildt gör räkning äfven på Bayern. *Urk. u. Acten*, 381 ff. Om Adelheid och Bajerns politik under Ferdinand Marias och hennes tid: *Claretta*, Adelaide di Savoia e i suoi tempi; *Heide*, Kurfürstin Adelheid von Bayern (*Zeitschr. für allg. Gesch.* 1886. 113—34); senast *Carlo Merkel*, Adelaide di Savoia di Baviera (Torino 1892).

²⁾ *Négoc. secr.* III. 558 och flerstädes.

³⁾ Vautorte ansåg sig för öfrigt allt fortfarande böra undvika hvarje utmaning mot Österrike och iakttaga den största försiktighet i sin hållning på riksdagen. Han måste ständigt frukta att genom sina klagomål öfver kejsarens brott mot riksfreden framkalla dylika mot Frankrike själf. *Négoc. secr.* 559 och flerstädes; *Auerbach*, 31. Jfr. ofvan p. 41, not 4.

⁴⁾ Så t. ex. härtigen af Würtemberg. *Négoc. secr.* III. 559. 577: jfr. 613. Kurfursten af Pfalz skulle, därom var han öfvertygad, lägga

1653 hade emellertid fronden äntligen öfvervunnits ¹⁾. Frankrike kunde hoppas att ånyo få göra sin röst gällande i Europa, så mycket mera som framgången började följa dess vapen på krigsskådeplatsen. Under sådana förhållanden kommo Lüttich-affären och Waldecks unionsplan och öppnade nya utsikter för Mazarin i hans tyska politik. Medan Vautorte i en vidlyftig inlaga till riksdagen högtidligt förklarade, att den tysk-franska freden var bruten, då man lät Frankrikes fiender taga vinterkvarter på rikets område, samt fordrade energiska mått och steg för att förhindra infraktionerna ²⁾, beordrade Mazarin — „för att uppfylla en viss konvention i Osnabrück med furstarna och staterna på denna sidan Rhen till gemensamt försvar“, lät man förstå i Paris — en mindre truppstyrka till Lüttich till Maximilian Henriks hjälp ³⁾. Det var således från Frankrike som det första effektiva understödet kom, medan man i Regensburg förlorade sig i ändlösa diskussioner, om hvad som göras borde. Ledaren för den franska expeditionen fick til-

alla hinder i vägen för defensionsplanerna, „ty det är säkert“, förklarar fransmannen kategoriskt, att af alla furstar, som kommit hit, finnes ingen „qui ait paru plus attaché aux Espagnols“. *Négoc. secr.* III. 559. Äfven kurfursten af Mainz gör, klagar han, „alt hvad kejsaren vill“. Vautorte — de Brienne 28 juli 1653 (*Négoc. secr.* III. 569). „Monsieur l'Electeur de Mayence“, heter det några månader senare, „nous est directement contraire“. Vautorte — de Brienne 30 okt. 1653. *Négoc. secr.* III. 610. För V:s negociation i öfrigt *Négoc. secr.* III. 572, 573, 589.

¹⁾ Den inre oron var därigenom visserligen icke fullkomligt stillad (parlamentets opposition; Retz' agitation i Frankrike och Rom).

²⁾ *Négoc. secr.* III. 622; v. *Meiern*, Acta comitalia. I. 806 f.; jfr. *Sattler*, IX. § 78. Man hade dock kunnat förhindra dem „je ne dis pas en leur opposant toutes les forces de l'Empire, mais celles de deux ou trois Cercles seulement“, säger Vautorte i sitt memorial.

³⁾ *Chéruel*, Histoire de France sous le ministère de Mazarin. II. 140—41. *Lettres du card. Mazarin*, V. 594. *Lettres de Witt*, I. 135.

lika i uppdrag att försöka förmå Maximilian Henrik till en närmare anslutning till Frankrike; och i mars 1654 afgick den brandenburgska diplomatiska agenten i Paris, Abraham Wicquefort, på uppdrag af kardinalen på en mission till de tyska protestantiska hofven „för att lägga grunden för en union“ med dem; — det var Mazarins svar på Waldecks alliansprogram, där ju äfven Frankrike intog en plats. Kardinalens förbundsförslag ledde denna gång icke till något resultat. Men Frankrike hade ånyo visat, att det hade makt och lust att uppträda som de tyska furstarnas beskyddare, och en bas var lagd för vidare förbindelser med dem ¹⁾. Redan i december 1653 kunde Vautorte anmäla från Regensburg, att sinnena i synnerhet i det protestantiska lägret voro gynnammare stämnda mot Frankrike ²⁾.

Hvilken hållning intog Kristina till alla dessa rörelser? Sverge var ju afsedt att fylla den främsta platsen i den antiösterrikiska liga, hvars bildande var ett af den franska politikens förnämsta mål. På en aktiv tysk politik af den svenska drottningen i öfverensstämmelse med westfaliska fredens grundsatser kunde man på franskt håll numera icke göra sig stora förhoppningar ³⁾; det gälde att åtminstone försöka

¹⁾ Närmare om Wicqueforts ambassad *Urk. u. Acten*, II. 27 ff., 38, 209 f.; VI. 572 ff.; *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 226 ff. *Auerbach*, 35 ff. Jfr. *Böhm*, Der Rheinbund und seine Geschichte (*Zeitschr. für preuss. Gesch.* VI. 217).

²⁾ *Négoc. secr.* III. 635, 638, 655 och flerstädes; jfr. *Auerbach*, 32. Förf. anför ur V:s depesch af 15 jan. 1654 „tous les princes protestants“, undantagande kurfursten af Sachsen. I sin skrifvelse af 22 jan. undantager V. dock uttryckligen äfven kurfursten af Pfalz; i sin depesch af 19 febr. skriver han „plusieurs protestants“.

³⁾ „La France souhaiteroit bien“, förklarade Wicquefort i Berlin, „que la Suède entrât en cette union (Frankrikes med de tyska

ingifva henne misstro mot wienerhofvet¹⁾. Ministerresiden-
ten Picques, som efter Chanuts afresa från Sverige på som-
maren 1651 till underhandlingen i Lübeck hade att bevaka
Frankrikes intressen där, var icke häller mannen att med
fördel konkurrera på diplomatins fält med Pimentelli. Och
om ock drottning Kristina hvarken mot Picques eller mot
Chanut, som i maj 1653 gjorde en kortare resa till Stock-
holm, lät det brista i försäkringar om sin affektion för Frank-
rike²⁾, så viste man för väl i Paris, hvad dessa försäkringar
voro värda³⁾.

På riksdagen i Regensburg har Kristina ännu mindre
än annars uppburit den roll, som tillkom och som man i det
protestantiska lägret tillerkände Sverige i Tyskland. Ännu kort
efter riksdagens öppnande ordades det om hvarjehanda „vidt-
utseende“ tal af de svenska diplomaterna. „I Osnabrück
gjorde man början till en förändring i riket, på den första
riksdagen måste man kasta hela huset öfver ända“, skulle

furstarna); mais si elle se jetoit dans les interests d'Espagne, ou si
quelque aultre consideration l'empeschoit d'y entrer, le Roy ne laisse-
roit pas de passer oultre et de faire une étroite liaison avec les bienin-
tentionnez“. *Urk. u. Acten*, VI. 572.

¹⁾ Se exempelvis extraktet ur Mazarins skrifvelse till Picques
Lettres du card. Mazarin VI. 542. Mazarin själf kunde för öfrigt icke
fröjda sig öfver någon popularitet i Sverige. *Dansk hist. tidskr.* Raekke
I. 5. 345.

²⁾ Chanut — de Brienne 3, 10 maj 1653. *Suède* Vol. XVIII.
[A. P.] *Mémoires de Chanut*, III. 19, 43, 48 och flerstädes; *Négoc. secr.*
III. 614. Jfr. för Chanuts ambassad *Mémoires de Chanut*, III. 183
ff.; *Dansk hist. tidskr.* Raekke I. 5. 347, 349.

³⁾ Om den oro man på franskt håll hyste för en förbindelse
mellan Sverige, Spanien och England se *Lettres de Witt* I. 42. 136.
Thurloe, II. 50.

Salvius hafva yttrat¹⁾. Med så mycket större anledning hopades det evangeliska furstepartiet att just under Sverges ledning få genomdrifva, hvad som ännu återstod att vinna i den stora kampen för ständernas rätt mot kejsarens öfvergrepp och kurfurstarnas preeminens samt för protestanternas mot det intrång de alt fortfarande hade att lida från katolskt håll. Men den utsedda ledaren svek sina partivänners förhoppningar.

Drottningens instruktioner för sina riksdagsgesandter, regeringsrådet i Bremen och Verden, Mattias Biörenklou, samt pommerska regeringsrådet Friedrih Bohle voro lofvande nog²⁾. Hon hänvisade till kretsdaysbeslutet i Lüneburg. De skulle inrätta sina vota i öfverensstämmelse med det samma och såväl „in politicis som in ecclesiasticis“ värka för att fredsinstrumentets löften måtte uppfyllas. Men hvad som gafs med den ena handen, togs med den andra. Då drottningen ännu icke, heter det i instruktionen, hunnit sammanfatta alla de frågor, som från fredstraktaten hänskjutits till riksdagen, skulle hon sända gesandterna sin förklaring öfver dem senare; och skulle, tillägges det, emot förmodan i en eller annan punkt „sådana diffikulteter förefalla, på hvilka H. K. M:ts gesandter utan specialbefäl och uttrycklig order icke kunde resolvera, så skulle de i god tid inberätta sådant till H. K. M:t med utförlig representation af alla omständigheter samt invänta H. K. M:ts resolution och

¹⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 283.

²⁾ R. R. 2 okt.; 17 dec. 1652; [A. S.] hvardera i afskrift i saml. „Handlingar rörande Tyskland 1652—57 och Pohlen 1655—77“. Biörenklou anbefaldes genom en skrifvelse af 22 januari (1 febr.) 1653; R. R. [A. S.] att i stället för Stucke föra votum för härtigdömet Bremen på riksdagen. Jfr. *Berch*, II. 57 f.; ofvan p. 118 f.

deklaration däröfver¹⁾. Biörenklou och Bohle försummade icke att uppfylla drottningens order. Men hennes deklaration väntade de förgäfvess, eller var den, när de ändtligen mottogo en sådan, fåordig och föga upplysande. Hvad Kristina främst hade i sikte såväl på riksdagen som i sin tyska politik i öfrigt, var den bremiska tvistefrågan. Kontroversen med Weserstaden är det ständigt återkommande i hennes korrespondens äfven med sändebuden i Regensburg²⁾. Och i anledning af den samt för investiturfrågans skull ville hon hålla sig väl med Österrike³⁾. De stora frågorna på riksdagen intressera henne icke — om hon än städse förklarar sig benägen att värka för fredsinstrumentets uppfyllelse samt för att stödja de evangeliskes sak⁴⁾. Äfven redogörelserna för planerna på en riks- och kretsbeväpning

¹⁾ „Zu mahlen“, tillägges det, „Jhr Königl. Maj:tt dafür halten, dass alle vndt jede dergleichen ad comitia remitirte puncta wegen ihrer viel: vndt wichtigheit, in denen selben so bald nicht erörtert, sondern vielleicht auf die lange banck geschoben, oder auch wohl gar auf ein anderen Reichs oder deputations tag differiret werden möchten“. R. R. 17 dec. 1652. [A. S.]

²⁾ Från 1654 t. ex. skrivelserna i R. R. af 30 jan., 7 mars, 21 april. [A. S.] B. och Bohle — K. M. 2, 9 mars. T. o. m. i denna fråga klaga dock representanterna mer än en gång, öfver att hennes resolution uteblifvit. B. och Bohle — K. M. 26 jan., 16 febr. 1654. [A. S.] För öfrigt rikt material angående den bremiska frågan på riksdagen hos v. *Meiern*, *Acta comitialia*. I. passim.

³⁾ Jfr. för drottningens hållning emot „Römische kejsaren och dess under- och tillhörige“ *Sverges Ridderskaps och Adels riksdagsprot.* V. I. 151.

⁴⁾ Äfven i sina skrivelser till riksdagsgesandterna påminner drottningen dem ofta att hålla „god korrespondens“ med de evangeliske och ställa sin hållning enligt fredsinstrumentet och exekutionsrecessen. R. R. — B. och Bohle 20 aug. 1653 och flerstädes. [A. S.]

hafva, efter hvad det synes, aldrig aflockat henne ett upplysande svar.

Under sådana förhållanden blefvo de förväntningar man i Regensburg från framstegspartiets sida stälde på Sverge och de svenska representanterna missräkning på missräkning. Redan det anbud man gjorde att värka för påskyndande af Sverges admission till riksdagsförhandlingarna, för hvilken kejsarens löfte till Brandenburg låg i vägen, mottogs på ett sätt, som man icke väntat. För de förtrykta protestanterna i de österrikska arfländerna, hvilkas öde betydligt sysselsatte de församlade representanterna, remonstrerade den inflytelserika drottningen i så tama ordalag, att det stötte trosförvanterna ¹⁾). Och i själfva den fråga, som skulle utgöra kärnpunkten för furstepartiets opposition, frågan om det romerska konungavalet, aflät hon en skrifvelse till kurfurstarna och de öfriga ständerna, genom hvilken hon bröt själfva oppositionens udd, i det hon på det enträgnaste anbefalde prins Ferdinands val ²⁾). I den protestantiska oppositionens läger frågade man sig med oro, om det verkliga skulle lyckas Österrike att helt och hållet draga Sverge från det evangeliska furstepartiet och dess intressen eller om det möjligen fans någon „närmare korrespondens“ mellan de två kronorna, än hvad som var förenligt med rikets lycka och frihet ³⁾). Och farhågorna voro så mycket större, som man i Regensburg med förvåning såg

¹⁾ Ett memorial för dem hade hon ingenting emot, men hon trodde, att ett sådant skulle hjälpa föga, förklarar hon för B. och Bohle. R. R. hösten 1653 passim. [A. S.]

²⁾ v. *Meiern*, *Acta comitalia*. I. 198 f. Skrifvelsen i tryck i flygskriftsaml. i riksbiblioteket i Stockholm. Jfr. *Loenbom*, *Anecdoter om namnkunniga och märkvärdiga svenska män* I. 5. 37—38.

³⁾ Se om intrycket af drottningens hållning bland protestanterna. *Köcher*, 98 ff., 123—24.

de svenska representanterna i lifligt umgänge med de spanska och burgundiska ¹⁾. Men någon sådan närmare korrespondens fans icke. I början af 1653 fick Oxenstierna afbryta sin negociation i investiturfrågan och afresa med oförrättadt ärende ²⁾; och mer än en gång bemöttes Biörenklou och Bohle af den österrikiska legationen på riksdagen, i synnerhet den hänsynslöse Volmar, med öppet hån ³⁾. I sina försök att vinna Österrikes understöd i tvistefrågan med Bremen misslyckades drottningen fullständigt.

De svenska representanternas hållning i „författnings“frågan ⁴⁾ öfverensstämde med deras hållning på riksdagen i öfrigt. Kretsarnas beväpning gynnade de „i princip“, i det de talade stora ord om Kristinas benägenhet att upprätthålla rikets „trankvillitet“ ⁵⁾. Men de kölnska memorialen, där de funno att „äfvén de spanska truppernas krigspressurer ihågkommos“,

¹⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 442. Jfr. nedan not 4.

²⁾ *Heyne*, 7; *Pufendorf*, de reb. Suec. XXIV. § 11. Jfr. *Gjörwell*, Sv. bibl. II. 195; *Schlözer*, I. 488. Drottningen befalde honom att lämna Prag „mit guter glimpf und evitirung aller offension“. R. R. — B. O. 10 dec. 1652. [A. S.] Skrifvelsen utfärdades således samma dag som drottningens relation till representanterna i Lüneburg (ofvan p. 118 not 3), men om denna nämnes i den samma ingenting.

³⁾ Så t. ex. i diskussionen om Warnemünde-tullfrågan. B. och Bohle — K. M. 16 mars 1654. [A. S.]

⁴⁾ „Je n'en parleroi point ici (om författningen) aux Ministres de Suède“; skrifver Vautorte till Brienne i mars 1654 (V. talar egentligen om planerna i westfaliska kretsen; föreg. kap), „car l'un est Docteur Allemand (Bohle) auquel la Suède ne confie que les affaires de la Diète, et l'autre nommé Biernek Launsuedok (bör säkert tydas Biernekla un suedois) qui a été à Osnabrück, est suspect, s'étant attaché à l'Ambassadeur d'Espagne à Vienne et ici pour les affaires de Bre-me“ . . . *Négoc. secr.* III. 671.

⁵⁾ v. *Meiern*, *Acta comitalia*. I. 1022.

föreföllo dem „eftertänkeliga“¹⁾. Då de icke hade någon order att godtgöra härtigen af Lothringen genom en penningesatisfaktion, så trodde de sig „jämte de öfriga ständerna böra bekväma sig att gripa till krets författningen och exekutionsordningen“²⁾. De ansågo sig böra göra det för att undvika „all vidrig ombrage“ och kunna göra det så mycket hållre, som majoriteten refererade sig till artikeln XVII i fredsinstrumentet: *ut autem pax Instr. pacis*³⁾ . . . ; „men om detta förefaller E. K. M:t på något sätt betänkligt, eller om E. K. M:t skulle gifva oss annan order“, tillägga de försiktigt, „werden wir schon auff wiam elabendi bedacht sein“⁴⁾.

Också i Regensburg var det Brandenburg, som gjorde sig till de protestantiska ständernas och oppositionens banerförare, medan Sverge drog sig tillbaka. I Berlin togs äntligen det första steget äfven från tyskt håll till ett verkligt inskridande till Maximilian Henriks understöd. Liksom Mazarin beordrade Fredrik Wilhelm en mindre truppstyrka till Lüttich; och särskilda af rikets furstar uppmanades på det lifligaste till likartad militärisk aktion⁵⁾.

Innan den brandenburgska hjälpkåren hann fram, hade fransmännen skingrat de lothringska trupperna och härtigen

¹⁾ B. och Bohle — K. M. 23 febr. 1654. [A. S.]

²⁾ Källa i föreg. not.

³⁾ *Ut etiam pax publica tanto melius conservari possit, redintegrentur Circuli, et statim ac undecunque turbatum vel motuum aliqua initia apparent, observentur ea, quae in Constitutionibus Imperii de Pacis publicae executione et conservatione disposita sunt. I. P. O. XVII. § 8. I. P. M. § 117. Se ofvan p. 7.*

⁴⁾ B. och Bohle — K. M. 16 mars 1654. [A. S.]

⁵⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 503. f. *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 193 ff. *Erdmannsdörffer-Oncken*, 184 och där citerade källor.

blifvit tillfångatagen¹⁾. Faran minskades visserligen härigenom i någon mån, men den upphäfdes icke. Redan under mars månads lopp sågo sig kölnarna nödsakade att i tvänne memorial²⁾ till riksdagen ånyo framhålla nödvändigheten af en sammanslutning af ständerna för gemensamt försvar med en klagan, att de franska, spanska och lothringska trupperna voro samma landsplåga som förut. „De flesta af ständerna tro nu“, skriver Blumenthal till Waldeck i början af mars 1654, „att faran är öfver, utom vi, kölnarna och braunschweigarna, och vi förblifva bestämdt vid beväpningen af kretsarna“³⁾.

Den lifliga agitationen blef slutligen wienerhofvet för stark. Efter fåfänga försök att afböja deliberationerna om en förbättring af exekutionsordningen och öfvertyga ständerna, om att en författning af kretsarna var onödig⁴⁾, gjorde man från habsburgskt håll ånyo ett försök att bemästra den stigande rörelsen genom att ställa sig i spetsen för den samma — eller man ville åtminstone ännu en gång visa, huru angelägen man var att uppträda som de förtryktes beskyddare⁵⁾. Den 20 mars 1654 hemställde Volmar i riksdagen, med vidlyftigt framhållande af hvad kejsaren gjort för att befria riket från de lothringska öfverfallen, om det ej vore

¹⁾ Se ofvan p. 4.

²⁾ v. *Meiern*, Acta comitalia. I. 886, 1017; *Négoc. secr.* III. 672. Diskussionen om mem. se *Droysen* III. 2. 101.

³⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 420.

⁴⁾ *Köcher*, 125; „wirdt aber von den wenigsten angenommen“, tillägga B. och Bohle i sin relation i frågan till Kristina; källa följ. not.

⁵⁾ Så trodde åtminstone B. och Bohle; deras rel. — K. M. 16 mars 1654. [A. S.]

bäst att med det snaraste sätta den planerade riksbeväpnningen i värkställighet för att kunna möta framtida faror ¹⁾).

Propositionen framkallade hela det protestantiska lägre misstankar ²⁾). Man viste för väl, att förslaget afsåg endast „att spela rättigheten öfver krig och fred ur ständernas händer“ ³⁾). Det gälde att kväfva en sådan plan i sin linda utan att för den skull lämna den idé man arbetade för. I Berlin och det braunschweigska furstehuset skred man energiskt till kampen. På konferensen i Tangermünde, där frågan om separatalliansen mellan kurfursten och furstehuset behandlades af Waldeck och Schenk von Winterstädt, gaf denne till protokoll, att den „generalriksförfattning“, som man numera „i stället för att befordra kretskonsistensen“ diskuterade i Regensburg, var högst farlig för riket; och i en skrifvelse till de tre hertigarna meddelade kurfursten några dagar senare till svar, att han numera „afsåg endast och allenast en kretsförfattning“ samt ansåg „den allmänna riksförfattningen mera skadlig än gagnelig“. Hertigen af Würtemberg ⁴⁾) och hertig August af Sachsen, administratör af Magdeburg, bearbetades i öfverensstämmelse härmed. Man försökte från Berlin t. o. m. värka för, att äfven de kursachsiska representanterna på riksdagen skulle instrueras i samma riktning. I stället

¹⁾ B. och Bohle — K. M. 16 mars 1654. [A. S.]

²⁾ Själffallet äfven Vautortes . . „l'Empereur aura toujours assez de pouvoir“, påminner fransmannen i sin rel. till Brienne 26 mars, „qu'elle ne tourne au préjudice des Espagnols; de sorte qu'elle ne peut servir que contre nous et nos Alliez; et si nos affaires alloient mal, elle donneroit moyen à l'Empereur, sous prétexte de quelque légère contravention, d'irriter contre nous les Cercles voisins du Rhin“ . . . *Négoc. secr.* III. 678.

³⁾ Köcher, 185. *Urk. u. Acten*, VI, 522.

⁴⁾ Sattler, IX (Bilagorna, 36 ff.).

för den planerade „generalriksförfattningen“ med krigsråd och överbefäl valdt af de nu församlade ständerna borde man — så blef numera oppositionens lösen — endast lägga an på att få till stånd ett allmänt beslut af riksdagen att samtliga kretsar borde genomföra beväpningen, men alla detaljer ställas efter exekutionsordningens föreskrifter. Framför allt ville man under nuvarande tid icke skrida till något beslut angående generalkommandot — bakom det österrikiska förslaget låg ju tydligen en plan, att förvärfa kejsaren det afgörande inflytandet i det samma, — utan lämna denna fråga, tills behovet påkallade lösningen af den och hänskjuta den till respektiva kretsöfverstar och krigskollegier i kretsarna ¹⁾.

Man hade med ett ord på grund af farhågorna för Österrike fått lof att lämna tanken om ett definitivt organiserande af riksbeväpningen på den nu pågående riksdagen och lägga den samma i de enskilda kretsarnas händer; men man önskade för att hafva en säkrare garanti för dess genomförande, att en allmän norm för dess behandling i kretsarna skulle fastställas af ständerna.

På kurfursten af Sachsen kunde man icke göra sig stora förhoppningar; och äfven härtig Eberhards svar var föga lofvande ²⁾, men af härtig August möttes Fredrik Wilhelms skrifvelse med svaret, att också han ansåg den i Regensburg planerade „riksförfattningen“ för „eine gewisse Zerrüttung der Reichs fundamental Gesetze“.

Med en sådan hållning hos oppositionspartiet blef Österrikes ifver för riksbeväpningen icke lång. Wienerhofvets förnämsta sträfvan gick numera ut på att påskynda förhand-

¹⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 522—525.

²⁾ Källa föreg. pag. not 4.

lingarna och få slut på riksdagen, där man tydligare och tydligare visade sig vilja inskränka kejsarens auktoritet. Redan den 1 april förklarade Volmar i furstekollegiet, att man väl icke, då ju det „lüttichska väsendet“ numera blifvit bilagdt, längre behöfde uppehålla sig med frågan om beväpningen — „punctus securitatis“, som man äfven kallade den.

Den österrikiska propositionen af den 20 mars gaf emellertid god anledning att äntligen bringa en ordnad behandling af frågan om riksbeväpningen till stånd. På initiativ från bayerskt håll tillsattes för att förbereda den samma en deputation af lika antal katolska och evangeliska medlemmar, representerande rikets olika kretsar och valda ur alla de tre rikskollegierna. Ur kurfurstekollegiet utsågos till den samma Mainz, Bajern, Sachsen och Brandenburg; ur furstekollegiet Österrike, Burgund, Salzburg, Bajern ¹⁾, Bamberg, Worms, Kostnitz, Münster, Osnabrück och Hildesheim på katolsk sida samt Magdeburg, Simmern, Bremen (Sverge), Altenburg, Weimar, Culmbach, Braunschweig-Wolfenbüttel, Hessen-Kassel, Minden och Würtemberg på evangelisk; städernas kollegium biträdde med representanter för Köln, Regensburg,

¹⁾ Bajern var (liksom för öfrigt under en eller annan form de flesta af de öfriga kurfurstarna) representeradt äfven i furstekollegiet. Det synes som om man särskildt vis å vis Bajern — hvilket ju egentligen bort förlora sin röst i furstarnas kollegium, sedan det genom förvärfvandet af kurvärdigheten inträdt i kurfurstarnas — gifvit rum för det åskådningsätt, att kurvärdigheten följde med Öfra Pfalz och egentligen icke inbegrep härtigdömet Bajern såsom sådant. För frågan om representationsrätten i furstekollegiet se af nyare uppsatser *Domke*, *Die Virilstimmen im Reichfürstenrath von 1495—1654* (Untersuchungen z. deutschen Staats- und Rechtsgeschichte, herausgeg. von Gierke XI. 1882).

Strassburg, Rothweil, Lübeck, Aachen, Nürnberg och Schlettstadt ¹⁾).

Den 17 april sammanträdde deputationen första gången. Det mainziska direktoriet hade uppgjort ett extrakt af exekutionsordningen, såsom den stadfästas och utvecklats under riksdagarna 1555, 1559, 1566 och 1570, och angaf på grund af det samma de hufvudpunkter, kring hvilka deliberationen borde röra sig. Dessa voro enligt direktoriets åsikt: om man skulle göra författningen universell eller låta den omfatta endast en, två, tre eller fem kretsar ²⁾); om man, hvad beträffar härens numerär, skulle stanna vid det enkla matrikelanslaget eller vid duplum, eventuelt triplum af det samma samt om frågan vidare skulle hänskjutas till en riksdag eller till det deputationskonvent, hvilket skulle sammankallas till oktober 1654 för att afgöra en del af de frågor, som blifvit oafgjorda i Regensburg. Främst borde, ansåg kurfursten, öfverdirektoriet besättas, en kretskassa inrättas i hvarje krets, ur hvilken utgifterna för öfverstens aflönande, för artilleri o. s. v. skulle tagas, paragrafen mot dem, som tredskade att uppfylla exekutionsordningens föreskrifter, skärpas, inga exemptioner och immuniteter för kretsständerna tillåtas samt ovillkorligen fasthållas vid, att minoriten skulle underkasta sig majoritetens beslut.

Skulle dessa hufvudgrundsatser iakttagas, hoppades direktoriet, att man tillräckligt hade sörjt för rikets väl. Man

¹⁾ B. och Bohle — K. M. 16 mars 1654. [A. S.] *Négoc. secr.* III. 680—81. För diskussionen och besluten i frågan särskildt v. *Meiern*, *Acta comitialia*, I. 1022 ff. 1029 ff. 1041, 1045 ff.

²⁾ Exekutionsordningen stadgade, att om ej den enskilda kretsen vid förefallande fara var stark nog, så ägde kretsöfversten i den samma att jämte sina biordnade (*nachgeordnete*) kalla af rikets öfriga kretsar två, eventuelt tre eller fem till hjälp.

hade „stannat vid det gamla och trädt i förfädrens fotspår“. Något egentligt nytt trodde mainzarna icke skola behöfva tilläggas ¹⁾).

Det mainziska förslaget — så allmänt hållet som det var och med dess önskningsmål, att öfverdirektoriet genast borde tillsättas, — var icke egnadt att vinna ifrarnas bifall. De medgäfvos med ett beklagande, att tiden var för kort att afgöra frågan nu, då kejsaren gjorde hvad han kunde för att få ett snabt slut på riksdagen, men de höllo energiskt på nödvändigheten att hänskjuta den samma i och för specialbehandling till de enskilda kretsarna.

Af de långdragna förhandlingarna i deputationen och riksdagen må för öfrigt endast det hufvudsakliga anföras. De kursachsiska representanterna hade naturligtvis ej order till några „nyheter“. Bajrarna hade ingenting emot, att saken skulle befordras, men då ju frågan ej kunde afgöras vid den nu pågående riksdagen, borde den hänskjutas till ett nytt ständermöte eller till deputationsdagen samt till de enskilda kretsarna.

Brandenburgarna gingo att börja diskussionen med den fasta föresats att „i kraft af sin instruktion på det ifrigaste drifva på kretsförfattningen“ ²⁾. De konstaterade med tillfredsställelse, att quaestio an: huruvida kretsbeväpnningen vore nyttig, ändtligen var afgjord. Då man hade erfarenhet om, huru långsamt allt framskred vid riksdagen, måste ju frågan visserligen hänskjutas till „prorogata comitia“. Men det borde med tydliga ord införlifvas i riksdagsbeslutet, att hvad

¹⁾ P. S. och bilaga till de brandenb. gesandternas i Regensburg rel. 12 april 1654. [A. B.]

²⁾ Gess. — kurf. 6 april 1654. [A. B.] Skrifvelsen ej den samma som den i *Urk. u. Acten*, VI. 444, analyserade.

som tidigare stadgats om exekutionsordningen och landsfreden, bekräftats och förnyats. För kretsarna borde bestämmas en viss tid „und zwar sub poena“, inom hvilken de hade att „ställa sig i författning“. Det borde uttryckligen upprepas, att i de bestämda fallen den ena kretsen oförtöfvadt skulle sända den andra den erforderliga hjälpen. Med särskild hänsyn till förhållandena i westfaliska kretsen ville brandenburgarna dessutom hafva det uttryckligen utfäst, att på kretsdagarna intet stånd, som hade ansevärdare besittningar, skulle kunna uteslutas ur dess sessioner, och att i kretsar, där ständer funnos af hvardera religionsformen, paritetet borde iakttagas vid besättandet af kretsens ämbeten.

Braunschweigarna skänkte de brandenburgska representanterna lifligt understöd. Man borde på riksdagen ej allénast återhämta, hvad som tidigare stadgats i exekutionsordningen, förklarade de, utan äfven tänka på utveckling och nödiga tillägg till den samt framför alt, på huru det stadgade skulle bringas till effekt. Med en viss försiktighet trädde äfven Magdeburg, Kassel, Sachsen-Altenburg och Pfalz-Simmern i Brandenburgs fotspår. Würtemberg däremot förklarade, att i schwabiska kretsen härskat god ordning ända sedan 1567. Riksstäderna förhöllo sig likgiltiga.

Burgund och Salzburg slöto sig helt och hållet, de öfriga katolikerna mer eller mindre bestämdt till österrikarna, hvilka naturligtvis försökte göra klart, att tiden var mycket för kort för en behandling af frågan om kretsförfattningen och för kort t. o. m., för att Brandenburgs förslag skulle kunna upptagas. Endast Münster — i riksdagen äfven Neuburg — förordade lifligt den samma, tydligen befarande att öfverflyglas af kurfursten i westfaliska kretsen. Särskildt, framhöllo de, borde det stå de kretsar, „som voro faran närmare“, fritt att höja kvantum af kretsmilisen. Om upprätt-

hållandet af pariteten voro naturligtvis de för sin del icke angelägna ¹⁾).

Till den 27 april hade deputationen uppsatt ett förslag angående „författningsvärbet“. De deputerade hade, heter det, tagit den 1555 upprättade samt under följande år utvecklade och förbättrade exekutionsordningen till diskussion, applicerat ett och annat af den efter det närvarande tillståndet i riket samt tagit under öfvervägande, huru det samma under den förhandenvarande starka „armaturen“ i närgränsande länder måtte skyddas för yttre våld och inre fara. För att fullständigt genomföra författningsvärbet var tiden i anledning af kejsarens afresa för kort, men det var oundgängligen nödvändigt, att ej lämna saken helt och hållet i ovissbet. Deputationen föreslog därför, att exekutionsordningens stadganden skulle tagas till norm och in genere införlifvas i riksdagsslutet. Särskildt borde det dessutom inskräpas: att kretsämbetena i de skilda kretsarna ovillkorligen måtte besättas; att man för kretsmilisen skulle se sig om efter erfarna och dugliga officerare; att manskapet flitigt måtte öfvas och ammunition anskaffas; att kretskassor skulle upprättas; att kretsöfversten i hvarje nödigt fall skulle kalla sina „nach- och zugeordnete“ till råds, och att inga exemptioner skulle få förekomma. Kvantum af kretsmilisen lämnades tils vidare beroende ²⁾; men för kretsarna skulle fastställas en viss tid, inom hvilken författningen skulle bringas till fullkomlig effekt ³⁾).

¹⁾ Protokoll öfver diskussionen i deputationen 12 april; komp. med prot. öfver diskussionen i furste- och kurfurstekollegiet 19 och 20 april 1654. [A. B.]

²⁾ Det skulle enligt de deputerades förslag ställas „nach jetzigem Reichszustand“.

³⁾ Deputationens „Erinnerungen“; dict. Regensburg 17 april 1654; [A. B.] i tryck hos *Fritsch*, *Opuscula varia*. I. 806—07; *Kopp*, 68.

De sista dagarna i april diskuterades deputationens förslag i riksdagen. Ännu en gång försökte österrikarna och deras „adherenter“ öfvertyga ständerna om, att man icke borde öda tid med frågan, medan Münster, understödt af Neuburg, pläderade för „författningen“; och ännu en gång bröto kölnarna, braunschweigarna och brandenburgarna en lans för sin sak. De ville framför alt icke lämna afgörandet om kretsmilisens numerär helt och hållet till de enskilda kretsarna, utan önskade en allmän regel för den — åtminstone det dubbla eller tredubbla matrikelanslaget. Kölnarna påminde, att förhållandet mellan fotfolk och ryttare borde fastställas „juxta modernum modum militandi“, d. v. s. rytteriets styrka till fotfolkets blifva såsom 1 till 2. Till den 1 augusti eller 1 september borde trupperna vara samlade i hvarje krets. Brandenburgarna hade åtskilliga tillägg att göra i deputationens slutliga förslag. De förordade ett förhållande mellan ryttare och fotfolk af 1 till 3. Hälst hade det ju varit att önska, förklarade de, att omständigheterna möjliggjort frågans om kretsbeväpningen slutliga lösning på den pågående riksdagen. Remissen till kretsarna borde i alla fall gå endast därpå ut, att kretsöfverstarna skulle få order att anordna beväpningen¹⁾. Skulle något vara att ändra i exekutionsordningen, så kunde det hänskjutas till nästa riksdag, men i kretsarna borde då upprättas en „interimsförfattning“. Till den 1 aug. eller 1 september framhölls äfven här, måste alt vara klart och riksbeväpningen genomförd.

¹⁾ De kejserliga och sachsiska representanterna hade förklarat sig benägna för direkt hänskjutning till kretsarna. Frågan kunde ju sedan däriifrån förvisas antingen till deputationsdagen eller en ny riksdag, läto de förra förstå, eller man kunde ju där bäst komma öfverens om, „hvart den vidare skulle remitteras“, förklarade oförtäkt de senare.

Kretsarnas sammankallande kunde ske om 3 månader, t. o. m. om 2 månader eller 6 veckor ¹⁾).

Vautorte fick aldrig se resultatet af förhandlingarna angående riks- och kretsbeväpningen. Han afled midt under sin värksamhet i Regensburg vid samma tid ²⁾), som deputationens arbeten vidtogo.

De svenska representanterna sågo sig mot slutet af riksdagen i anledning af all den missräkning Sverige erfarit ifrån Österrike i den bremiska tvistefrågan föranledda att i någon mån höja tonen i Regensburg ³⁾). Deras hållning i deputationen och under diskussionen i beväpningsfrågan i riksdagen i april var i alla fall i hufvudsak den samma, som den de tidigare intagit. De hoppades, förklarade de, att „punctus securitatis“ icke behöfde någon särskild vidlyftighet. Hufvudsaken vis å vis den var väl, att exekutionsordningens stadganden skulle bringas till effekt. Hvad frågan om pariteteten i kretsar med katolska och protestantiska ständer beträffade, så kunde den väl bäst afhandlas i de respektiva kretsarna och sedan hänskjutas till riksdeputationen eller en kommande riksdag ⁴⁾).

¹⁾ Protokoll öfver diskussionen i furste- och kurfustekollegiet 19 och 20 april 1654. [A. B.]

²⁾ Den 19 april 1654.

³⁾ *Négoc. secr.* III. 664. Jfr. *Lettres de Witt* I. 145. „Ihr werdet allen muglichen fleiss anwenden die prolongation des Reichstages zu urgiren wiedrigen falls wieder die indignitet und contravention des Friedenschlusses gebürent protestiren“, befaller dem drottningen i anledning af underrättelserna om wienerhofvets försök att påskynda riksdagens afslutande. B. R. — B. och Bohle 4 maj 1654. Skrifvelse följ. dat. af likartadt innehåll R. R. [A. S.]

⁴⁾ Protokoll 12 och 19 april 1654. [A. B.]

Den 2 maj dikterades i Regensburg det betänkande, som riksständerna affattat „in pro defensionis et securitatis“. Det var uppgjordt i hufvudsaklig öfverensstämmelse med deputationens förslag; ifrarna hade icke lyckats genomdrifva någon väsentlig reformation af det samma. Men man hade gifvit det en tillämpning, som icke kunde höja de svenska representanternas sympatier för „författnings“-värdet. Med hänvisning till en rekommendation af städernas kollegium för Bremen och en anhållan, att de redan emanerade kejsrerliga mandaten skulle „manuteneras“ samt staden säkerställas för vidare våld, bådo ständerna i gemen att „för romerska rikets därvid sväfvande intresse“ — äfven här gälde det ju rikets sekuritet — på det bästa få anbefalla kejsaren stadens sak ¹⁾).

Efter smärre ändringar ²⁾ införlifvades ständernas förslag till kretsarnas reorganisation i riksdagsbeslutet. Senast före den 1 september skulle kretsdagarna sammankallas i och för besättande af de respektiva kretsämbetena och för öfverenskommelse om reorganisationen af kretsförfattningen. Berättelse om de beslut man kommit till skulle ingifvas till kejsaren och kurfursten af Mainz, för att man sedan vid riksdeputationen eller första riksförsamling vidare skulle öfverenskomma om och fatta definitivt beslut i frågan ³⁾. Det inskräpdes uttryckligen, att inga exemptioner skulle få förekomma; och riksdagsbeslutet fastställde därjämte skyldighet för riksständernas undersåtar att bevilja sin landsfurste de penningemedel han behöfde för att förse sina fästningar och fasta plat-

¹⁾ B. och Bohle — K. M. 27 april 1654. [A. S.]

²⁾ Så utlämnades t. ex. stipulationen om nödvändigheten att inrätta kretskassor; äfven ständernas rekommendation för staden Bremen intogs själfvallet icke i riksdagsbeslutet.

³⁾ Jüngster Reichsabschied § 178—185. Jfr. *Fester*, 23 f.; *Droysen*, III. 2. 106.

ser, med nödiga garnisoner. Det var den paragraf, till hvilken furstarna i framtiden företrädesvis plägade vädja, då de under förhandlingarna med sina landtständer författningsmässigt skulle rättfärdiga upprätthållandet af en stående här.

Hvilket förlopp kretsdaysförhandlingarna tagit i öfra Tyskland har icke tillfredsställande belysts af forskningen och ligger utom ramen för denna framställning. Både i schwabiska, frankiska, bayerska och öfverrhenska kretsen har man i alla fall så till vida efterkommit riksdagens beslut, att man sammanträdte — ehuru först under hösten 1654 och våren 1655 — för att diskutera frågan om kretsarnas reorganisation. Men resultaten stannade långt efter ifrarnas på riksdagen förväntningar ¹⁾. Man tvekade icke att erkänna frågans vikt; man skulle „med det första“ upptaga den ånyo; och man underlät icke att inskräpa, det ständerna borde hålla sig beredda att i nödfall hafva sina trupper till hands. Men f. n. kunde man icke — särskildt framhölls naturligtvis utarmningen i följd af kriget — bringa en betungande „författning“ till stånd. I öfverrhenska kretsen öfverenskom man, att det med kurrhenska kretsen år 1651 upprättade förbundet skulle „reassumeras“, men endast med det uttryckliga förbehåll, att kvantum af kretsmilisen skulle blifva blott $\frac{1}{2}$ „Römermonat“ och ryttarnas antal i förhållande till fotfolkets

¹⁾ Kretsdaysrecessen för schwabiska kretsen dat. Ulm 19 september; för frankiska kretsen dat. Bamberg 25 okt. 1654; för öfverrhenska kretsen dat. Worms 24 febr. 1655 (i tryck hos *Kopp*, Beilage III. IV. VII; recessen för frankiska kretsen äfven hos *Moser*, Des Fränkischen Creises Abschiede und Schlüsse von 1600—1740. 308 § 1; analys

ställas så lågt som möjligt. Man trädde med andra ord t. o. m. ett steg tillbaka från den position man tidigare intagit.

Äfven i kretsarna i nedra Tyskland dröjde man med kretsdagarnas utskrifvande.

Innan den utfästa sista terminen för det samma inträffat, hade regentombyte försiggått i Sverige. Den 16 juni 1654 öfverlämnade drottning Kristina sin krona i pfalzgreffen Karl Gustafs händer.

Det såg för en tid ut, som om den nya regenten med ärone ämnat upptaga den roll i den tyska politiken, som af Sverges föregående tyktes det beskärd. Särskilda gånger har han i början af sin regering uttalat sig för furstepartiets rätt och för lösningen i evangeliskt och antihabsburgskt intresse af flere af de frågor, som riksdagen i Regensburg lämnat oafgjorda och Kristinas politik försummat¹⁾. Hans första närmande till de tyska furstarna genom grefve Schlippenbachs

af beslutet i defensionsfrågan i öfverrhenska kretsen hos *Joachim*, 44 not 2); kretsdagsrecessen för bajerska kretsen dat. 30 jan. 1655 (n. st.): Samtliga i afskrift i saml. „Handlingar rörande Tyskland 1652—57 och Polen 1655—57“. [A. S.] För kretsdagen i schwabiska kretsen se *Sattler*, IX. § 84. T. o. m. om kretsämbetenas besättande kunde man öfverhufvud icke enas; i bajerska kretsen bemannade man sig till resolutionen: „demnach bisshero die Creijss Obr. Stell beij deme hochlöbl. Hauss Beijern, die zugeordneten Stellen aber beij dem Ertz Stifft Saltzburgh, Stifft Freissing, Pfaltz Newburgh vndt Stadt Regenssburgh beharrlich, vndt der Creijss sich dabei wohl befunden, ist geschlossen worden, dass es beij solcher bestellung, noch förders verbleiben solle“. Jfr. *Urk. u. Acten*, VII. 644.

¹⁾ Så i instr. för Wolfsberg till Brandenburg. R. R. 30 dec. 1654. [A. S.] Jfr. instruktionsförslaget för Bohle och Snoilsky på riksdeputationsdagen; R. R. — Bohle 6 okt. 1654 samt analys af skrifvelse till Bohle i Frankfurt 24 mars 1655 (ej i R. R.), i Bohles — K. M. 14 april 1655. [A. S.]

mission¹⁾ väkte t. o. m. farhågor om afsikter hos den nye konungen till lif, hvilka mera motsvarade de drömmar, som ofta gäckade den sangviniskt anlagde och äregirige fursten, än konsekvent uttänkta planer. Snart drogo emellertid förberedelserna för polska kriget och det diplomatiska arbete detta förutsatte hela konungens uppmärksamhet till sig; och han hade därjämte i den bremiska stridsfrågan fått ett arf, som småningom absorberade hufvudintresset i hans tyska politik och som kastade sin skugga öfver hela hans förhållande till riket.

Med blicken fäst på företaget i Polen försökte Karl Gustaf att så snart som möjligt bilägga det bremiska tumultet och både genom skrivelser och särskilda sändebud efter förmåga lugna den allmänna opinionen i Tyskland²⁾. Men i hvarterda afseendet misslyckades han. Först sedan Gustaf Otto Stenbock med 18 kompanier friska trupper öfversändts till krigsskådeplatsen och staden kapitulerat, ficks i december 1654 ett fördrag mellan denna och den svenska regeringen till stånd³⁾. Och icke blott i nedersachsiska, öfersachsiska och

¹⁾ För Schlippenbach och hans ambassad se särskildt *Schmiele*, Zur Gesch. des schwedisch-polnischen Krieges von 1655—1660 (Program d. K. Wilhelms-Gymnasium in Berlin 1886/87 och 1887/88). *Arndt*, Sendung Schlippenbachs an Kursachsen u. Brandenburg (Cottasche Zeitschr. für Gesch. u. Politik, V. 11—32).

²⁾ Genom Schlippenbach hos rikets kurfurstar, genom Oxenstierna och Rosenhane hos furstarna i norra Tyskland, genom Snoilsky hos kurfursten af Mainz. *Pufendorf*, Carol. Gust. I. § 12—14, 19; *Loenbom*, Anekdoter. I. 5. 43; Schlippenbach — K. M. 30 april 1655; Kurf. af Pfalz — K. M. 22 juli 1654. R. R. — B. O. 26 aug.; R. R. — Rosenhane 29 juli, 23 sept. 1654. [A. S.]

³⁾ Se för kriget utom tidigare anförda källor *Pufendorf*, Carol. Gust. I. § 15 ff.; *Carlson*, Sveriges hist. under konungarna af pfälziska huset. I. 43 f. Fördraget tryckt hos *Duntze*, IV. bilaga I, och bland riksbibliotekets i Stockholm årstryck 1654.

westfaliska kretsen, utan äfven i öfriga delar af Tyskland ¹⁾ följde man med så mycket ängsligare uppmärksamhet krigets växlingar, som Sverges rätt numera bevakades af en man, och en man, hvars stridslust och eröfringsbegär var vorden nästan till ett ordspråk. Särskild anledning ansåg man sig hafva att hos Karl Gustaf misstänka planer på de jülich-cleviska arfländerna. Med Sverges politikriktning under Kristinas sista regeringsår i minnet, förutsatte man t. o. m. möjligheten af en närmare förbindelse mellan konungen och de habsburgska makterna till de evangeliskes i norra Tyskland skada och ruin ²⁾. I synnerhet braunschweigarna voro illa till mods. För sin del voro de fast beslutna att icke lämna Bremen helt och hållet i svenskarnas händer, att understöda staden på diplomatisk väg och i nödfall t. o. m. med vapenmakt. Redan tidigare hade kejsaren gifvit dem anledning till inblandning; genom ett mandat af den 16 juli uppdrog han hertigen af Celle och biskopen af Münster att medla mellan de stridande och förmå dem att inställa fiendtligheterna samt att, i fall detta misslyckades, understöda Bremen med sina egna och kretsens trupper. Upprepade gånger erbjöd hertigen sin mediation, men konungen antog den icke. Fördraget med den motspänstiga staden kom till stånd

¹⁾ Äfven i den europeiska diplomatin i öfrigt tog man det bremiska kriget som ett förebud till stora ting. It's generally believed the Swede will not sit down thus obscured, but reinforce to recover honour and interest, which may suddenly involve the empire in a second war. Bradshaw — Thurloe. 20 juni 1654 (*Thurloe*, II. 385. Jfr. 468). It is to be feared, that is the leaven of a war, which is spreading in Germany; and that the fire will break up there as violent as ever. Bordeaux — Picques 21 aug. 1654 (*Thurloe*, II. 539).

²⁾ *Köcher*, 168—69, 181 f., 190. B. O. — K. M. 25 okt. 1654. [A. S.]

utan den, och visserligen utan att det kommit till vapenskitte med Braunschweig, men furstehuset hade ytterligare aflägsnats från Sverige.

Om man emellertid i riket hyste farhågor för Karl Gustaf i anledning af bremiska kriget, så hyste man på svenskt håll föga mindre farhågor för farliga anslag och möjlig inblandning i kriget med Weserstaden från rikets sida. Man betviflade icke, att de katolska ständerna, i synnerhet Köln, Münster och Osnabrück, „stärkte bremarna i deras trots“. Särskildt Kristoffer Bernhard betraktade man icke utan anledning med största misstroende. Amtet Wildeshausen, som i westfaliska freden afträdde till Sverige, hade länge utgjort ett tvisteämne mellan ärkebiskopen af Bremen och biskopen af Münster; dess afträdande var sålunda på sätt och vis en förlust äfven för den senare. Att Bremen hade braunschweigarnas sympatier, viste man i Stockholm långt före detta ¹⁾.

Hvilken hållning Karl Gustaf intog till planerna att redintegrera kretsförfattningen, hade han lagt i dagen redan i sina skrivelser från Nürnberg 1650 ²⁾. Hans böjelse för ständernas sträfvanden för sin sammanslutning och hans benägenhet att i sin politik i allmänhet lita till de tyska furstarna hade sedan dess ingalunda stigit. „Es wird sonst a politicis gehalten“, skref en gång till konungen David Mevius, den berömda juristen och politikern, som under drottning Kristinas och hennes efterträdares tid utfövat en betydande politisk-literär värksamhet i den svenska regeringens tjänst, „dass bei den Handlungen mit den teutschen Fürsten und Ständen nicht so sehr auf sonderen Nutzen durch ihre Beitre-

¹⁾ Köcher, 168, 172 ff., Pufendorf, Carol. Gust. § 18, 26, 30, Loenbom, Anecdoter I. 5. 42.

²⁾ Se ofvan p. 22 ff. och jfr hans yttranden till Chanut p. 55 f.

tung zu erreichen, zu sehen oder hoffen, sondern nur dahin vornehmlich zu arbeiten ne noceant, so ehe durch dero Vorneinhaltung als Beförderung näherer Conjunction zu erreichen“¹⁾. Det var en maxim, som vidt skilde sig från de grundsatser man som bäst försökte förvärliga i den brandenburgska politiken; Karl Gustaf har särskildt under de tre första åren af sin regering ställt sin tyska politik i närmaste öfverensstämmelse med den tanke, som uttalas i den samma. Man yttrade för öfrigt numera den åsikt i Stockholm, att kanske Stucke „märkeligt favoriserat“ det braunschweigska huset under underhandlingarna i nedersachsiska kretsen²⁾. De erfarenheter man gjort vis å vis furstehuset med Hildesheimalliansen voro ju dessutom ingalunda egnade att höja sympatierna för det samma och för förbundssträfvanterna i allmänhet.

Köln, Brandenburg och de braunschweigska furstarna voro emellertid icke sinnade att lämna det arbete, som påbörjats på riksdagen, på hälft. I nedersachsiska kretsen kunde härtigarna och de två kurfurstarna med förenade krafter upptaga det samma³⁾. Fredrik Wilhelm närde t. o. m. planer på att vinna inträde bland de biordnade i kretsens krigs-

¹⁾ Mevius — K. M. Bil. till rel. från kretsdagen i Lüneburg 5 dec. 1657. [A. S.] „Es ist wol abzunehmen, dass die Zusammensetzung der Reichsstände nie kein gutes Wetter im schwedischen Almanach bedeutet“, så karakteriserar det brandenburgska sändebudet i Stockholm Ulrich Dobrczenski i december 1654 den svenska politiken beträffande dessa frågor. *Urk. u. Acten*, VI. 666.

²⁾ Köcher, 68.

³⁾ Kurfursten af Köln intresserade såsom påpekats i nedersachsiska kretsen för Hildesheim, Brandenburg för Halberstadt; ofvan p. 90.

kollegium och sålunda förvärfva sig större inflytande vid dess militära ledning ¹⁾).

De senaste händelserna under Kristinas tid hade öfvertygat braunschweigarna om, att det var hufvudsakligen den stadiska regeringen, som motarbetade deras sträfvanden för kretsens armering. De beslöto därför vid tiden för regentombytet att låta ett sändebud afgå till Stockholm för att, under prentexten af att lyckönska den nye konungen till hans tronbestigning, med förbigående af herrarna i Stade komma till en uppgörelse med den svenska riksregeringen. Deras förnämsta afsikt med missionen var att få kretsbeväpningen igenomdrifven och för detta ändamål en ny kretsdag till stånd samt att värka för Brandenburgs upptagande i Hildesheimalliansen. För att hafva så mycket större utsikt att lyckas förmådde de på en konferens i Quedlinburg administratörn af Magdeburg till ett löfte att i direktorialstriden afstå från alla anspråk, som kunde stöta svenskarna ²⁾. Den 24 juli underrättade de tre braunschweigska härtigarna bremiska regeringen, att härtig August på deras och några andra ständers uppmaning förklarar sig villig att „till det heliga romerska rikets och nedersachsiska kretsens välfärd“, under den tid direktionen enligt öfverenskommelse skulle ligga hos Bremen, vid de blifvande kretskonventen lämna äfven presidiet åt det samma. Numera borde således regeringen, heter det i skrifvelsen, hafva ingen orsak att uppehålla befordrandet af kretsdagen ³⁾. Man bemannade sig t. o. m. i

¹⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 633. Den brandenburgska representantens instruktion rörande kretsens politiska frågor har tyvärr icke återfunnits (jfr. *Urk. u. Acten*, anf. ställe not. 1).

²⁾ *Köcher*, 165, 167.

³⁾ De braunsch. härtigarna — brem. reger. 14 juli 1654; kop. med regers — K. M. 22 juli 1654. [A. S.]

Quedlinburg till ett beslut att, i fall Sverige ytterligare skulle förhindra kretsdagen, icke desto mindre utskrifva den ¹⁾. Det var en ansats från furstehusets sida att för framtiden i kretspolitikken ignorera den utländska kronan, som så envist motsatte sig alla härtigarnas försök att åvägabringa en beväpning i kretsen och med tillhjälp af den förvärfva sig hegemonin i den samma.

Men Karl Gustaf hade icke för afsikt att lämna kretsens ledning i braunschweigarnas hand. Redan under juni månads förlopp aflät konungen en skrifvelse till Stade, i hvilken han påminde om riksdagsbeslutet i Regensburg samt underrättade, att han i kraft af sitt direktorium i kretsen med det snaraste skulle sammankalla en kretsdag ²⁾. Någon månad senare ger han order åt sin regering i Bremen att uppsätta en instruktion och öfversänder några „puncta“ till ledning för den samma ³⁾; och kort därpå befaller han — efter mottagande af braunschweigarnas erinran om nödvändigheten af kretsdagens påskyndande ⁴⁾ — regeringen att jämte direktoriet utskrifva denna med det snaraste, „då den ej längre lät differera sig“ ⁵⁾. I början af oktober insändes instruktionen till Stockholm, stäld på grefve Bengt Oxenstierna, numera president vid tribunalet i Wismar, vicepresidenten

¹⁾ *Köcher*, 167.

²⁾ R. R. — Marschalk 17 juni 1654; Marschalk — K. M. 1 juli 1654. [A. S.]

³⁾ R. R. — brem. reger. 22 juli 1654. [A. S.] Konungens „puncta“ hafva ej kunnat återfinnas.

⁴⁾ Skrifvelsen af 14 (24) juli hade föregåtts af en annan, utfärdad af härtig August och administratörn. Kop. dat. 10 juli 1654 med regers — K. M. 22 juli 1654; [A. S.] *Köcher*, 167.

⁵⁾ R. R. — brem. reger. 5 aug. 1654. [A. S.]

därstädes David Mevius samt kanslirådet Adolf Benedikt Marschalk¹⁾).

Om kretsförfattningen innehåller instruktionen icke ett ord. I bremiska frågan däremot är den tämligen utförlig. Sändebuden skulle begära medkretsständernas råd, om huru kontroversen skulle lösas, och med ett uttalande af konungens förvåning, öfver att missförstånd från kretsens sida i anledning af den samma kunnat uppkomma, påminna, att det ju var hans rätt och skyldighet att i kraft af exekutionsordningen sörja för kretsens säkerhet. Ständerna, i synnerhet det braunschweigiska huset, borde därför gå Sverige tillhanda i denna sak. En sådan enighet vore „det första och rätta fundamentet för en inre förtrolighet“. Af den hållning ständerna visade i frågan om Bremen kunde konungen döma angående deras planer och deras affektion för honom i allmänhet.

Om Brandenburgs upptagande i Hildesheimalliansen borde sändebuden förtroligt kommunicera med de öfriga hufvudintressenterna. Konungen var benägen för kurfurstens reception i förbundet, men dennes inträde borde på lämpligt sätt „restringeras“. Braunschweigarna hade ju hittills visat sig benägna att intaga kurfursten „endast för Halberstadt och Minden“. Sändebuden kunde „konformera sig“ härmed. Ty det var att befara, förklaras det i instruktionen — i närmaste öfverensstämmelse med Königsmarcks och Erskeins påminnelser till drottning Kristina i januari 1653, — att om äfven kurfurstens cleve-markiska länder intoges, han kanske skulle anhålla om assistens och vilja använda den också mot Pfalz-Neuburg och pfalzgreffvens jülichska besittningar, hvarigenom de allierade skulle råka i stor vidlyftig-

¹⁾ Instr. dat. Stade 27 sept. 1654. [A. S.]

het med de öfriga kretsarna och de katolska ständerna; och detta „ville H. K. M:t i anledning af sitt intresse i de jülichska och markiska länderna så vidt möjligt undvika“. Skulle receptionen ske så, att Paderbornaren notificerades, först då den försiggått, så kunde konungen låta det passera, blott man såg till, att biskopen ej offenderades.

Särskild uppmärksamhet hade sändebuden att egna de braunschweigska värfningarna, och ägde de att taga reda på, hvad med dem egentligen afsågs. I en nebeninstruktion för Bengt Oxenstierna har konungen gifvit ytterligare order i denna fråga. Och genom den¹⁾ har han klargjort sin ställning äfven till kretsförfattningen. Oxenstierna skulle, jämte det han borde vinnlägga sig om att lugna braunschweigarna i anledning af det bremiska kriget och afvända alla härtigarnas fiendtliga anslag, försöka vinna närmare inblick i deras förbundspolitik samt „å part och med godt manér och försiktighet söka . . . att förstöra huset Braunschweig-Lüneburgs uppsåt“, där det gick ut på „att vilja kretsöfversten uti händerna spela det folk och pengar, som ständerna skyldiga äro att beskaffa till kretsens defension“²⁾.

I slutet af oktober samlades kretsständernas representer i Braunschweig, där kretsdagen hölls. Just vid samma tid, som förhandlingarna begynte, såg sig kurfursten af Köln föranlåten att till riksfurstarna rikta en klagan, att härtig Frans af Lothringen, som efterträdt sin broder Karl i kommandot för den lothringska armén, uppträdde med samma

¹⁾ Själftva aktstycket har icke återfunnits; uppdraget framgår af B. O:s svarsbref (följ. not). Jfr. *Pufendorf*, Carol. Gust. I. § 14, som utan tvifvel använt instruktionen. Förf:s af *Köcher*, 185, citerade redogörelse för O:s uppdrag ingår icke i instr. af 27 sept.

²⁾ B. O. — K. M. 25 okt. 1654. [A. S.]

anspråk och planlade likartade anslag mot riket som hans företrädare ¹⁾. Kurfurstens representant i Braunschweig ingaf ett vidlyftigt memorial till kretsdagen med en förfrågan, hvad hans herre i sådant afseende hade att vänta för understöd af nedersachsiska kretsen ²⁾, och till öfriga delar af riket gingo skrivelser i samma anda. Fredrik Wilhelm besvarade för sin del Maximilian Henriks anhållan med ett löfte att i fall af behof sända honom en hjälpkår på 800 man, och äfven från Trier kommo lofvande försäkringar ³⁾. Oxenstierna däremot såg i kurfurstens förfrågan på kretsdagen endast ett „inventum att bringa denna kretsen uti harnesk . . . Vi skola“, lofvar han för sig och sina kolleger, „taga våra mäsurer för att afläna ett sådant tentativ“.

Redan kort efter sin ankomst började Oxenstierna bearbeta de församlade representanterna i öfverensstämmelse med sin specialinstruktion. Han mottog af åtskilliga bland bland dem — Holstein, Mecklenburg, Sachsen-Lauenburg, Lübeck m. fl. — öfvertygande försäkringar, att några penningar, mycket mindre trupper icke skulle till kretsöfverstens disposition öfverlätas, förrän man viste mot hvem alt detta skulle användas. Gälde armaturen Sverge, så skulle man ingalunda inlåta sig på den ⁴⁾. För att sondera, om något „vidrigt“ skulle förehafvas af furstehuset, företog Oxenstierna i början af november en resa till Wolfenbüttel och senare en till Cellè. Han försökte öfvertyga härtigarna om, att konungen med sina vapen i Tyskland intet annat afsåg än att skaffa sig rätt mot Bremen och återvända med den öfverty-

¹⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 632.

²⁾ B. O. — K. M. 25 okt. 1654. [A. S.]

³⁾ Källa ofvan not 1.

⁴⁾ B. O. — K. M. 25 okt. 1654. [A. S.]

gelse, att man i furstehuset fått större förtroende till Sverige än man haft förut. Men att hertigarna ville „betjäna sig af kretsens namn och under det samma, liksom skedde det till dess defension, företaga alt, hvad till deras egen konserveration och intresses promoverande kunde lända“, därom var han öfvertygad ¹⁾. Efter hvad Oxenstierna och hans kolleger viste, uppgick furstehusets gemensamma truppstyrka till 6,000 man. Närmast ville hertigarna, förklarade de själfva, hålla sig i beredskap i anledning af kriget mot Bremen, men hvad de vidare möjligen kunde afse, måste man lämna därhän ²⁾.

Frågan om Brandenburgs upptagande i Hildesheimalliansen spelade icke någon betydande roll under förhandlingarna på kretsdagen; Oxenstierna, Mevius och Marschalk behöfde med ett ord icke göra sig mycket hufvudbry med att tillbörligen „restingera“ det samma. På den brandenburgska representanten Raban v. Cansteins förfrågan hos de stadiska, huru det skulle gå med hans herres reception och om man ej här kunde underhandla om den, hänvisade dessa först till de öfriga intressenterna. Och då de på Cansteins anhållan kommunicerade i frågan med lüneburgarna, fingo de det undvikande svaret, att quaestio an längesedan vore afgjord, men quaestio quomodo måste diskuteras af alla förbundets medlemmar; och representanterna voro ej instruerade, utan måste referera ³⁾. Braunschweigarnas hållning är förklarlig: under inflytande af de stigande farhågorna för Sverige i anledning af bremiska kriget hade man i furstehuset kommit til den slutsats, att en allians, som förband kurfursten och

¹⁾ B. O. — K. M. 1, 15 nov., 4 dec. 1654. [A. S.]

²⁾ B. O., Mevius, Marschalk — K. M. 15 nov. 1654. [A. S.]

³⁾ B. O., Mevius, Marschalk — K. M. 5 dec. 1654. [A. S.]

konungen, och i hvilken den förre blefve förbunden till assistens för den senare, numera var föga eftersträfvansvärd för det samma ¹⁾).

Så mycket mera arbetade braunschweigarna, understödda af Brandenburg och Köln, att genomföra kretsbeväpningen; här fingo Mevius, Oxenstierna och Marschalk använda all sin fintlighet vid försöken att korsa deras planer. Jämlikt sin instruktion gingo de icke brådstörtadt till väga. De gjorde sig min af att framför alt vilja inskränka kretsämbetenas — kretsöfverstens och hans biordnades — makt ²⁾ och ordade om, att man på svenskt håll ej hade väntat, det kronan Sverge skulle förbigåts vid besättandet af ämbetena på den sista kretsdagen 2 år förut; det vore önskvärdt, att sådant framdeles ej skulle ske ³⁾; särskildt i fråga om „*particularia defensionis*“ hade alt för stor makt tilldelats krigskollegiet. De föreslogo därför, att en högre officer skulle anställas för att resa omkring i kretsen från det ena ståndet till det andra och inspektera de gjorda anordningarna för beväpningen samt sedan inlämna berättelse till kretsöfversten. Det var det bekvämaste sättet, läto de förstå, att bringa kretsens beväpning till verklighet ⁴⁾. Förslaget sköts emellertid af församlingen i all tysthet åsido.

Hvad kretsmilisens numerär beträffade, propo-
nerade de stadiska representanterna, att man i hufvudsak skulle stanna vid kretsdagsbeslutet af år 1652, d. v. s. vid det tredubbla matrikelanslaget. Hela det braunschweigska furstehuset, Brandenburg för Halberstadt och Köln för Hildesheim biföllo na-

¹⁾ Köcher, 169.

²⁾ B. O. — K. M. 15 nov. 1654. [A. S.]

³⁾ B. O., Mevius, Marschalk — K. M. 8 nov. 1654. [A. S.]

⁴⁾ B. O., Mevius, Marschalk — K. M. 17 okt. 1654. [A. S.]

turligtvis. Men magdeburgarna talade vidt och brett om ärkestiftets eländiga tillstånd, de ville göra, hvad som stod i deras makt, men kunde icke förbinda sig att uppställa sin truppkontingent fulltalig. Mecklenburg-Schwerin påminde om, huru länge de svenska trupperna vistats i härtigens land. Det var fullkomligt utarmadt; han kunde därför omöjligt bevilja mera än två „Römermonate“. Den güstrowska representanten ville gå in på ingen beväpning als. På holsteinskt håll däremot var man beredd att medgifva t. o. m. det fyrdubbla matrikelanslaget. Men majoriteten af ständerna slöt sig till Schwerins votum.

Braunschweigarna sågo, att de icke hade mycket att vinna. För att genomdrifva åtminstone någon beväpning i kretsen förklarade de, att man för endräktens skull borde hafva konsideration med de ständer, hvilka icke genast kunde uppställa det kvantum, som ursprungligen äskats; man kunde därför en tid förblifva vid det dubbla matrikelanslaget — två „Römermonate“, — om blott triplum hälst i nödfall kunde uppbringas. Holstein-Danmark återtog nu sitt förra votum och äfven Gottorp förenade sig med pluraliteten. Förslaget att uppställa två „Römermonate“ hade sålunda fått majoritet.

Mevius, Oxenstierna och Marschalk satte alla krafter till för att hindra, att man skulle stanna vid ett sådant beslut. För att åstadkomma splittring bland ständerna, visade de plötsligt en anmärkningsvärd ifver att drifva upp kretsens truppstyrka högre och framhöllo diverse olämpligheter i det braunschweigska förslaget. Men deras försök att omintetgöra resolutionen om kretsbeväpningen strandade ¹⁾. Resultatet blef, att man beslöt att stanna vid den „författning“, som upprättats på kretsdagen 1652, men med den förändring att — „eme-

¹⁾ B. O., — Mevius, Marschalk — K. M. 8 nov. 1654. [A. S.]

dan flere af ständerna vid den genom Guds nåd återställda allmänna freden ej ansett nödigt att hålla i beredskap hela det då fastställda kvantum“ — detta skulle nedsättas till två „Römermonate“. I nödfall skulle därjämte kretsöfversten med biträde af kretsens „nach- och zugeordnete“ hafva befogenhet att anordna en förhöjning — ända till en fördubbling — af kretsuppbådet ¹⁾).

Den sista klausulen öfverlämnade sålunda afgörandet, om huru stor kretsens truppstyrka i vissa fall skulle blifva, ytterst i braunschweigarnas händer. Det gälde för de stadiska ombuden att neutralisera betydelsen af den samma genom att förvärfva den bremiska regeringen del i afgörandet, när dessa „nödfall“ voro för handen. Oxenstierna och hans kolleger föreslogo därför, att kretsöfversten, när kretsen besvärades af yttre krig eller inre oro, borde draga de utskrifvande furstarna, således äfven Sverge-Bremen, till råds, innan han fick uppbåda kretsarmén. Det såg redan ut, som skulle de få majoritet för sitt förslag, men snart var endast staden Lübeck på deras sida. Braunschweigarna sågo naturligtvis i propositionen en skymf mot furstehuset och förordade strykning af hela „nödfalls“-paragrafen. De bedyrade, att deras herrars afsikt var ingen annan än att upprätthålla lugn och fred i kretsen och påminde om, att redan Hildesheimalliansen förband de allierade till trogen kooperation. För öfrigt kunde man ju icke komma till någon exekution i kretsen utan biträde af härtigdomet Bremen, erinrade de.

De stadiska representanterna voro envisa. De höllo enständigt på, att alla „partikular-anstalter“, som hörde till

¹⁾ Kretsdagsrecessen 4 dec. 1654; (bilaga till gess:s skrivelser och i afskrift i saml. „Handlingar rörande Tyskland 1652—57 och Polen 1655—57“); [A. S.] trykt i utdrag hos Kopp, Beilage VI.

„defensionsvärket“, skulle företagas endast med „de utskrifvande furstarnas“ vetskap och bifall¹⁾. Slutligen förklarade braunschweigarna sig villiga till det medgifvande, att furstarna i fall af en mobilisering af kretsarmén framför öfriga kretsständer skulle meddela sig med bremiska regeringen angående den samma. De bremiska ombuden ville icke drifva missämjan längre och accepterade förslaget. Det uppsattes ett protokoll, som underskrefs såväl af den stadiska som den braunschweigska legationens sekreterare²⁾, i hvilket man med en påminnelse om den förtroliga kommunikation, som redan Hildesheimalliansen påbjöd, från braunschweigskt håll lofvade att i kraft af den på förhand och i god tid, då kretsen hotades af vidtutseende krig och oroligheter, kommunicera med den stadiska regeringen om orsaken, nödvändigheten och detaljerna af det behöfliga uppbudet³⁾. I allt öfrigt skulle där emot kretsämbetena blifva vid den makt och potestet, som riks- och kretsdaysbesluten samt exekutionsordningen tilldelade dem, och skulle ingen nyhet i detta afseende införas i kretsrecessen⁴⁾.

Så kom till sist ett beslut om en kretsbeväpning i alla fall till stånd. Den ordinarie truppstyrkan för det nedersach-

¹⁾ B. O., Mevius och Marschalk — K. M. 22 nov. 1654. [A. S.]

²⁾ Memmius Burinus och Werner Frantz Hartwig.

³⁾ Kop. af protokollet, dat. 13 nov. 1654, bilaga till rel. från B. O., Mevius och Marschalk — K. M. 22 nov. [A. S.] ... „also auch das Fürstl. Hauss kraft deroselben („partikularförfattningen“ i Hildesheim) in obberürten Creijses weitaussiehenden Kriegs- und Fehdefällen mit der Königl. Regierung zu Staade von der Ursachè, Nothdurft und Bewandnuss des Aufboths vorhero zeitig communiciren wollen“ ...

⁴⁾ Protokoll dat. 13 nov. 1654. — Jfr. för hela den föregående utvecklingen *Köcher*, 186 ff., samt utom *Urk. u. Acten*, VI. 632 ff., *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 258.

siska kretsuppbådet skulle stiga till 600 man ryttare och 2,146 fotsoldater. Det var betydligt mindre, än hvad braunschweigarna hoppats; och äfven i dispositionen öfver den skulle de för framtiden vara strängt bundna af den utländska kronan. Den celliske ståthållaren Schenck klagade bittert för Oxenstierna, öfver att den viktiga frågan om beväpningen så litet låg ständerna om hjärtat; kretsen borde dock utan olägenhet kunna underhålla en truppstyrka af 10,000 m.¹⁾.

I praktiskt afseende blef det i alla fall tämligen likgiltigt, om kretsmilisen var så eller så stor; — ett värkligt uppbåd af den samma kunde äfven denna gång icke fås till stånd.²⁾.

Om försöken att genomföra kretsbeväpningen mötte stora svårigheter redan i nedersachsiska kretsen, så hade man ännu mindre utsikt att kunna realisera dem i den öfversachsiska. Hufvudmassan af kretsens territorium var deladt mellan kurfurstarna af Brandenburg och Sachsen. Rivaliteten mellan dessa tvänne ungefär lika mäktiga ständer hade städse förklamat kretsens politiska betydelse. Blott i de sällsynta fall, då de båda kurfurstarna sträfvade för ett gemensamt mål, kunde kretsdagen möjligen blifva ett medel för dess uppnående; nu gick Johan Georgs af Sachsen politik ensidigt i kejserligt ledband och den brandenburgska i bestämd opposition mot hofvet i Wien. Genom westfaliska freden hade äfven Sverge med Vorpommern och en del af Hinterpommern blifvit ett af kretsens ständer. Gränstvisten med Brandenburg skärpte ytterligare konflikten inom den. Och af den svenska konungen hade man ju icke att räkna på mycket understöd för kretsbeväpningsplanerna. Altsedan 1649 hade icke heller någon kretsdag sammanträdt; och den,

¹⁾ B. O. — K. M. 15 nov. 1654. [A. S.]

²⁾ *Ursk. u. Acten*, VII. 659.

som då ägde rum, afsåg uteslutande att i någon mån ordna förhållandena efter kriget ¹⁾. Kretsens ämbeten stodo obesatta; därmed saknades det första villkoret för dess betydelse såsom politisk korporation.

Kort efter de första tillrustningarna att sammankalla kretsdagen i nedersachsiska kretsen skred man i Berlin att påminna om riksdagens föreskrift äfven i den öfversachsiska. Den 8 juli 1654 aflät Fredrik Wilhelm en skrifvelse till kurfursten af Sachsen med en erinran om nödvändigheten af att sammankalla kretsständerna ²⁾. I början af september och början af november upprepar kurfursten påminnelsen, framhållande å ena sidan vikten af att diskutera frågan om krets-författningen, å den andra, huru nödvändig en sammankomst af de evangeliske vore redan för den „endräktiga sammanhållighet“, som man för närvarande fann hos de katolske, och för att förebygga den splittring, som skadat protestanterna så mycket på riksdagen ³⁾. En särskild gesandt, Johan Friedrich v. Löben, som afgick till Dresden, fick i uppdrag att gifva kurfurstens bearbetning nödigt eftertryck ⁴⁾.

Johan Georg gjorde åtskilliga svårigheter. Kurfursten ville ej, förklarade han, „med sammankallandet af en kretsdag för diskussion om författningsvärdet gå före de andra kretsarna“. En sammankomst af endast evangeliske fruktade

¹⁾ Instr. för de svenska ombuden G. L. Fürstenheuser och J. F. Brückner 28 dec. 1648. [A. S.]

²⁾ Fredrik Wilh. — Joh. Georg 28 juni 1654. Konc. [A. B.] Äfven här erinras om faran från den spansk-franska krigskådeplatsen.

³⁾ Fredrik Wilh. — Joh. Georg 28, 29 aug., 27 sept. 1654. Konc. [A. B.]

⁴⁾ Rel. från Löben, 17 aug. 1654. [A. B.] Jfr. för L:s mission *Urk. u. Acten*, VI. 608.

han skulle väcka „ombrage“ ¹⁾, och han ansåg det för öfrigt högst betänkligt att på något sätt förändra eller öfverskrida det program, som genom kejsarens och ständernas beslut blifvit fastställt i Regensburg ²⁾. Den 16 september utfärdades i alla fall från Dresden, med en hänvisning till hvad som beslöts på riksdagen, kallelse till en kretsdag i Leipzig till den 16 november ³⁾.

Instruktionen för de brandenburgska gesandterna, Lucius von Rahden och Georg Friedrich v. Borstell, hänvisade till exemplet i nedersachsiska kretsen. Äfven där hade man ju gjort början till en kretsbeväpning, och i den westfaliska höll man på med de „nödvändiga förberedelserna“ för en sammankomst för samma ändamål. Kurfursten tog också för gifvet, att diskussionen på den förestående kretsdagen förnämligast och framför alt skulle röra en „författning“. Det påminnes om de faror, som hotade riket och kretsen; med hänsyn till dem borde den samma försöka uppbringa en här af 4,000 m. Sändebuden ägde emellertid att se till, det kretsöfversten skulle fungera endast i samråd med sina „nach- och zugeordnete“. Man borde därjämte värka för, att åtminstone ett regemente till fot och ett till häst kunde förläggas äfven utom kretsen för att på kallelse af kretsöfversten eller det stånd, som behöfde hjälp, och under dettas kommando kunna användas äfven för grannkretsarnas räkning, i synnerhet för den westfaliska, „där ju dock faran var störst“ ⁴⁾. Äfven här negocierade således kurfursten med blicken fäst på pfalz-

¹⁾ Joh. Georg — Fredr. Wilh. 11 sept. 1654. [A. B.]

²⁾ Joh. Georg — Fredr. Wilh. 9 okt. 1654. [A. B.]

³⁾ Joh. Georg — Sverges pommerska reger. 6 sept. 1654. Kop. med Bohles — K. M. 17 okt. 1654. [A. S.]

⁴⁾ Instr. för Rahden och Borstell 2 nov. 1654. [A. B.]

grefven. Ordern att försöka binda kretsöfverstens makt afsåg en direkt utvidgning af kurfurstens egen; ty kretsöfverste-ämbetet skulle med all sannolikhet tillfalla kurfursten af Sachsen och ämbetet af „nachgeordnet“ Brandenburg. För nödig information om hvad som samtidigt försiggick i Braunschweig ¹⁾, öfversändes, efter hand som de inkommo, Cansteins relationer därifrån ²⁾.

I juli hade äfven pommerska regeringen i Stettin, då någon notifikation från det sachsiska direktoriet icke inträffat, hos kurfursten af Sachsen anhållit om att i tid blifva under rättad om tidpunkten för kretsdagens öppnande ³⁾. Brevet, som i kopia insändes till konungen ⁴⁾, föranledde en skrifvelse, daterad 29 augusti, hvilken tillika fick tjäna som instruktion för regeringen.

Också här är det den bremiska frågan, som närmast ligger konungen om hjärtat. Äfven om ingen kommunikation skulle ske från kurfursten, borde regeringen sända representeranter till kretsdagen, bjöd dem den kungliga skrifvelsen. Då sedan författningsfrågan upptoges, skulle de försöka komma under fund med, om man med den afsedda beväpningen åsyftade endast kretsens defension eller om man tillika „gjorde reflexion“ äfven på det „bremiska väsendet“. Skulle detta vara fallet, borde sändebuden påminna om konungens meddelanden i frågan till kejsaren och riksfurstarna samt i allmänhet försöka betaga ständerna deras misstankar, men för öfrigt ägde de att med all flit söka afvärja en beväpning af kretsen, som på något sätt hänförde sig till kriget

¹⁾ Ofvan p. 186 ff.

²⁾ Kurf. — Rahden och Borstell 7, 14 nov. 1654. [A. B.]

³⁾ Pom. reger. — kurf. af Sachsen 30 juli 1654. Kop. [A. S.]

⁴⁾ Med regers — K. M. 1 aug. 1654. [A. S.]

med Bremen. Skulle „författningen“ vara riktad blott på kretsens defension, så kunde de i diskussionen om den förena sig med majoriteten. Konungen fann emellertid rikets exekutionsordning „tämligen väl affattad“. Man kunde därför gärna afböja de förändringar, som möjligen kunde föreslås ¹⁾).

I senare hälften af november började kretsdagens förhandlingar.

Redan i början leddes diskussionen in på frågan, om man till först skulle vidtaga med besättandet af kretsämbe-tena eller afgöra om kretsens defension. Brandenburgarna ville enträget det senare, men majoriteten, främst kursachsarna och de svenska sändebuden — Friedrich Bohle och justitierådet Bogislaus Filip Michaelis, — förklarade sig för det förre. Till kretsöfverste utsågs kurfursten af Sachsen, till „nachgeordnet“ kurfursten af Brandenburg och till „zugeordnete“ härtigarna af Weimar och Altenburg samt konungen af Sverge ²⁾).

Först efter det dessa val försiggått, upptogs frågan om kretsens beväpning. Redan det sätt, på hvilket det kursachsiska direktoriet inledde diskussionen, lät ana, att här var föga att vinna. Det hemställdes till ständernas afgörande, huruvida exekutionsordningen i riksdagsbesluten af 1555 och

¹⁾ R. R. — pom. reger. 19 aug. 1654. [A. S.] På grund af skrifvelsen en instr. dat. Stettin 6 nov. (i saml. af de svenska ombudens bref; afskrift i saml. „Handlingar rörande Tyskland 1652—57 och Polen 1655—57“).

²⁾ Bohle och Michaelis — K. M. 11 nov. 1654. [A. S.] Man hade till en början icke ens klart för sig, huru många kretsens „zugeordnete“ egentligen skulle vara. Först genom en granskning af protokollen för kretsdagarna 1588, 1594 och 1623 konstaterades, att de borde vara tre.

1594 kunde anses så affattad, att „mycket härvidlag icke vore nödigt att göra“, och om det i allmänhet icke vore tillräckligt att för ändamålet „sammanfatta det som sparsim fans stadgadt i riksdagsbesluten i frågan och ackommodera det efter närvarande tid“. Brandenburgarna pläderade varmt för sin sak. De framhöllo, att man borde försöka få till stånd en „värklig författning“, talade om faran från härtigen af Lothringen, om oroligheterna i nedersachsiska kretsen och farorna från krigsskådeplatsen i Polen. Kretsens truppstyrka ville de fastställa till 3,000 m. till fot och 1,000 ryttare. Men de andra ständerna stodo icke att öfvertala. De påpekade, hvilka misstankar och hvilka „eftertänkliga impressioner“ en sådan beväpning skulle förorsaka i de andra kretsarna. De viste ej af någon särdeles fara, men de påminde i stället om, i hvilket uselt tillstånd landtbefolkningen befann sig, och huru kommercierna lågo nere¹⁾. Med ett ord alla andras röster utom brandenburgarnas gingo ut på, att man icke hade råd till några „expresse Anlagen“²⁾. Resultatet blef, att man beslöt att taga exekutionsordningen till norm, jämföra den med det på riksdagen i Regensburg upprättade betänkandet i frågan, uppsätta ett förslag för kretsbeväpnningen och lämpa det särskildt för öfversachsiska kretsens behof. Sedan förslaget blifvit uppsatt, skulle det kommuniceras kretsens samtliga ständer för att, om så behöfdes, ytterligare omredigeras, sedan man hört deras „monita“³⁾. I början af december upptogs frågan till definitivt afgörande. Resolutionen lydde i högsta allmänhet, att ständerna — emedan man icke kunde inse, att någon direkt fara hotade kretsen

¹⁾ Bohle och Michaelis — K. M. 18 nov. 1654. [A. S.]

²⁾ Rahden och Borstell — kurf. 11 nov. 1654. [A. B.]

³⁾ Bohle och Michaelis — K. M. 18 nov. 1654. [A. S.]

eller att någon fiende ämnade angripa den — tils vidare och tils någon större fara yppade sig, skulle stå i beredskap simplum af kretsmilisen¹⁾. Ännu en gång försökte brandenburgarna tala för författningen. De ville, att åtminstone kretsens triplum skulle uppbådas och framkommo t. o. m. med ett detaljeradt förslag i elfva punkter för en närmare sammanslutning af kretsens ständer i ungefär samma stil som den hildesheimska. Men nu liksom förut hade de de öfriga emot sig. De kursachsiska talade om, huru värfvadt folk förtrycker folket. Misstänkte man någon fara „i anledning af oron i nedersachsiska kretsen“ — bremiska kriget, — kunde man man ju till en början försöka med skriftlig intercession. För öfrigt skulle hvar och en i sitt land underhålla „duktigt och godt folk“, och i fall af verkligt behof kunde man låta ett gemensamt uppbåd utgå. De sachsiska härtigarna förenade sig med kurfurst²⁾.

Ett beslut om en värksam beväpning i kretsen hade sålunda icke kunnat genomdrivas. I detalj var frågan om kretsdefensionen bordlagd för obestämd tid. Och icke håller här blef ens den lilla truppstyrka, med hvilken man beslutit „stå i beredskap“, mobilicerad, oaktadt faran från öster snart hotade kretsen i ny gestalt.

¹⁾ Äfven här gjordes visserligen tillägget, att det „skulle vidtagas anstalt om, att kretsöfversten och hans nach- och zugeordnete, om de ansågo det för nödigt, kunde räkna äfven på duplum eller triplum“. Det blef i praktiskt afseende fullkomligt betydelselöst.

²⁾ Bohle och Michaelis — K. M. 18 nov. 1654 och protokoll öfver diskussionen dat. 17 nov. 1654. [A. S.] Kretsdagsrecessen dat. 28 nov. 1654; bilaga till de svenska ombudens skrivelser; afskrift i saml. „Handlingar rörande Tyskland 1652—57 och Polen 1655—57“; i tryck hos Kopp, Sammlung der Abschiede des Obersächsischen Kreises. Bilaga V. Jfr. Fester, 24.

Äfven i westfaliska kretsen upptogs försöken af Brandenburg och Braunschweig att genomdriva en „författningsrevision“, befordre kurfursten till hans rätt och åstadkomma en förlikning mellan Brandenburg och Neuburg ¹⁾. Både kurfursten af Köln och biskopen af Münster lofvade sitt understöd. Man sammanträdde till ett konvent i Münster, men hvarken Kristoffer Bernhard eller pfalzgreffen visade allvarlig vilja att slita differensen, och från Fredrik Wilhelm ankom till allmän förvåning ingen representant till församlingen. Konventet i Münster upplöstes utan något resultat ²⁾, och lika fruktlösa blefvo de anstalter man gjorde i samma riktning på en ny sammankómst i Osnabrück ³⁾. Konflikten mellan Brandenburg och Neuburg var för djup, för att ens de första ansatserna skulle göras med framgång ⁴⁾.

Försöken att genomföra en beväpning af ständerna på kretsförfattningsens bas hade med ett ord strandat äfven nu. Sverge hade på sitt håll i icke ringa grad bidragit att omintetgöra dem. Karl Gustafs hållning är förklarlig. Om han redan af gammalt hyste föga förtroende för de tyska furstarna och icke väntade sig mycket gagn af deras samvärkan, så hade Kristinas politik i sin mån minskat utsikterna till fördel för Sverge af ett närmande mellan dem. Såsom förhållandena nu lågo, hade ett främjande af de sträfvanden i

¹⁾ Köcher, 162 ff.; 170—71; *Urk. u. Acten*, VI. 631.

²⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 595, 613, 615, 634; Köcher, 174.

³⁾ *Urk. u. Acten*, VI. 639, 640; Köcher, 190. *Joachim*, 29 not; *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck, 262.

⁴⁾ Korrespondensen i [A. S.] från westfaliska kretsen lämnar icke tillbörlig belysning af den svenska regeringens hållning vis å vis medlingsförsöken mellan Brandenburg och Neuburg. Residenten Joh. Steiniger har i alla fall bivistat konventen såsom representant för Verden. Steiniger — K. M. 16 mars 1655; jfr Köcher, 174 not 3.

Tyskland, om hvilka här är fråga, närmast varit att arbeta Brandenburg och Braunschweig i händerna. Och farhågan låg framför alt nära till hands, att en väpnad sammanslutning af ständerna särskildt i norra Tyskland — till riksfredens försvar, d. v. s. äfven för att förhindra genomtåg och värfningar — kunde blifva konungen hinderlig vid det företag, som numera främst upptog hans sinne.

På riksdeputationsdagen spelade frågan om riks- och kretsbeväpningen ingen betydande roll, så mycket än Brandenburg och de braunschweigska härtigarna försökte framhålla nödvändigheten af en sådan ¹⁾. Det blef klarare och klarare, att man måste söka en annan bas för sin säkerhet än den, som rikets kretsförfattning gaf, och en annan grundval för en federativ beväpning än den enskilda kretsen, där stridiga intressen ofta söndrade kretsförvanterna från hvarandra och hindrade hvarje enig samvärkan af dem. I Hildesheimalliansen hade man anvisat den rätta vägen och framför alt i den brandenburgska unionsplanen.

Parallelt med försöken att upplifva kretsförfattningen, dref man i Berlin oförtrutet och i främsta rummet på realiserandet af den samma. Och arbetet började krönas med framgång. I juli 1654 undertecknades mellan Brandenburg och Köln ett protokoll, i hvilket man öfverenskom om ömsesidigt understöd; i september förnyades och utvidgades förbindelsen. Samtidigt fick man till stånd en konvention med Hessen-Kassel af likartadt innehåll. Och ett halft år efter det kretsdagarna i Braunschweig och Leipzig gått till ända, kom slutligen äfven underhandlingen mellan Brandenburg och de braunschweigska härtigarna till afslutning i ett defensivförbund af den 29 juli 1655. Till norm för förbundsfördraget

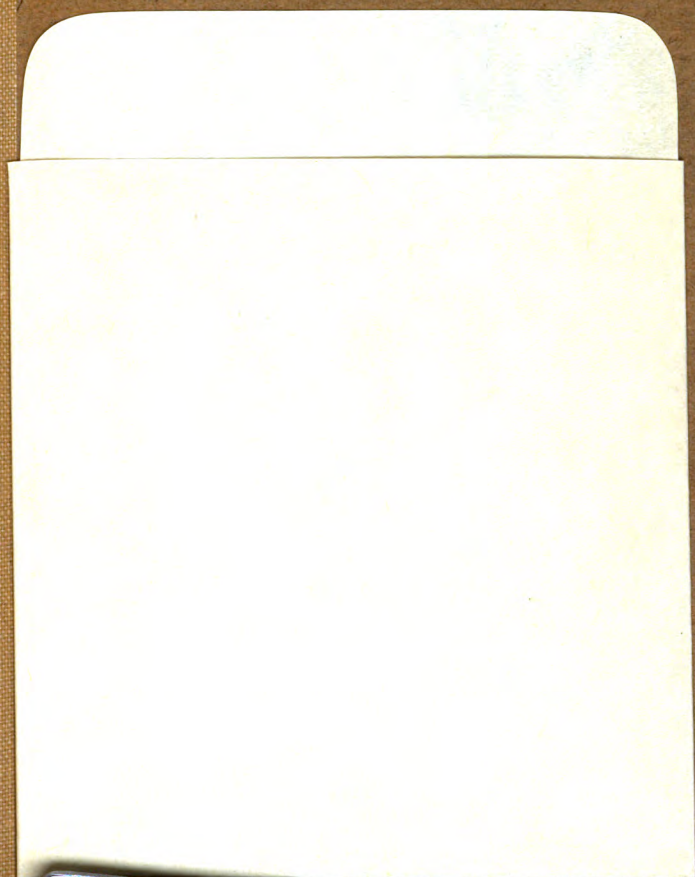
¹⁾ Se exempelvis *Urk. u. Acten*, VII. 560 670.

togs Hildesheimrecessen af februari 1652. Mutatis mutandis, och med utlämnande af hvad som specielt hänför sig till kretsförfattningen i nedersachsiska kretsen, öfverensstämmer den förra med den senare. Men som ett uttryck för alla de farhågor man i furstehuset hyste för de svenska eröfringsplanerna i anledning af bremiska kriget, ingår i recessen för det braunschweig-brandenburgska förbundet en paragraf — för hvars upptagande äfven i Hildesheimrecessen man förband sig att arbeta, — som förutsätter möjligheten af, att en af de konfederade skulle anfallas af en annan, i hvilket fall de öfriga kraftigt skulle understöda den anfallne. Kurfursten förband sig att uppställa 2,000 m. till fot och 600 ryttare; braunschweigarna 1,200 m. till fot och 300 ryttare, och de sistnämnda iklädde sig att alt fortfarande värka för Brandenburgs upptagande i Hildesheimalliansen ¹⁾).

Så var grunden lagd och utgångspunkten gifven för en omfattande brandenburgsk partibildning för framtiden. Händelsernas gång blef emellertid, att Waldeck och kurfursten icke skulle komma närmare målet i realiserandet af sin unionsplan, än de härmed stodo. Redan några dagar innan fördraget undertecknades mellan Brandenburg och Braunschweig, landsteg Karl Gustaf på Tysklands jord för att börja det krig mot Polen, som skulle ändas först efter hans död. Fredrik Wilhelm hvarken kunde eller ville blifva en ovärksam åskådare af kampen mellan Karl Gustaf och Johan Kasimir. Med så mycken ifver man i Berlin ännu en tid bortåt sökte förvärkliga Waldecks program i den tyska politiken, blef det dock omöjligt att där fullfölja den väg man inslagit.

¹⁾ Recessen trykt i utdrag hos *Mörner*, Kurbrandenb. Staatsverträge. 184 ff. Jfr. *Köcher*, 191 f.; *Erdmannsdörffer*, Graf Waldeck. 265 f.; *Erdmannsdörffer-Oncken*, 206; *Urk. u. Acten*, VI. 643 f.

Men medan Brandenburg tvangs att uppskjuta realiserandet af sin unionsplan, upptogs den federativa idén af några furstar i västra Tyskland. Och här skulle genom fortbildning och utveckling af den lilla allians, som slutits i Frankfurt 1651, efter fyra års växlande underhandlingar, i i hvilka snart äfven Sverige och Brandenburg indrogos, uppstå det förbund, som afslöts i augusti 1658 och är känt under namn af Rhenalliansen.

UNIVERSITY OF MINNESOTA

wils

943.043 C875

Crohn's, Hjalmar Johannes, 1862-

Sverges politik i f orh allande till de

3 1951 002 298 028 3

**WILSON
ANNEX**

Digitized by Google